

Európai utas

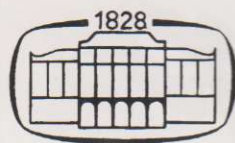
AZ EURÓPAI EGYÜTTMŰKÖDÉS FOLYÓIRATA

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER

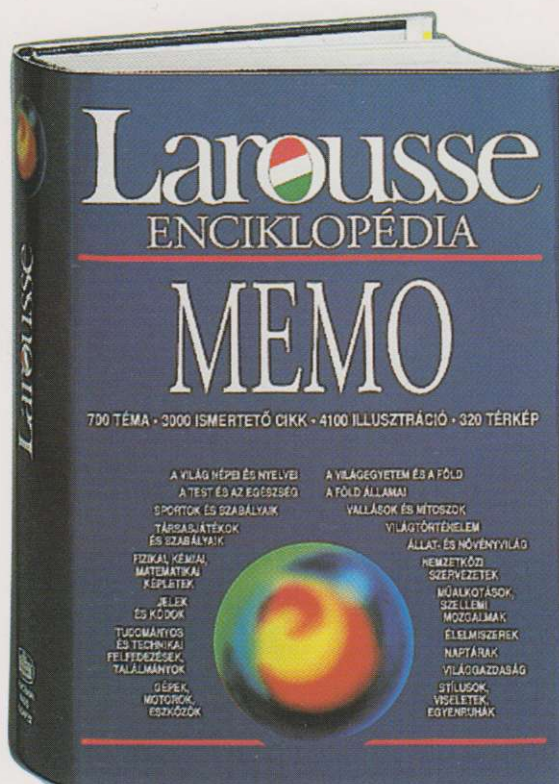
HATODIK ÉVFOLYAM-1995.2.

**ÖTVEN ÉV TÖRTÉNELEM -1945-1995
ESEMÉNYEK ÉS ÉLETUTAK: ANTALL, ADENAUER,
BARTOSZEWSKI, GOLDSTÜCKER, DILAS
ORSZÁGTÜKÖR: AUSZTRIA • TALÁLJUK KI MAGYARORSZÁGOT!
BUDAPEST KÉPEI -100 ÉV MÚLT, 100 ÉV JÖVŐ**

Októberben a könyvesboltokban
az Akadémiai Kiadó slágerkönyve,
a **Larousse MEMO**

A világhírű Larousse-kiadványok sorából is kiemelkedik ez az eredeti, lényegre törő enciklopédia, amely 20 témakörben, pontos, rendezett formában, gazdag képanyaggal illusztrálva tárgyal több mint 700-féle témakört. Ez a kötet sikeresen egészíti ki a már megjelent három részből álló enciklopedikus szótár sorozatot.

A **Larousse MEMO** bolti ára 5800,- Ft. De Ön **1000,- Ft-tal olcsóbban** megkaphatja, ha augusztus 1-jéig befizet **4800,- Ft-ot** (egy összegben vagy két részletben) a Kiadó könyvesboltjaiban vagy a Kereskedelmi Osztálytól igényelt csekken.

Akadémiai Kiadó Kereskedelmi osztály

1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 19–25.

TARTALOM

Ötven év - Pók Attila összeállítása.....	2
Richard Holbrooke: Az Egyesült Államok fontosnak tartja Közép-Európát.....	12

ÉLETUTAK

Ludger Kühnhardt: Antall és Adenauer.....	13
Maria Ostrowska: Együtt a lengyel történelemmel Władisław Bartoszewski pályája.....	17
Egy közép-európai tapasztalatai Eduard Goldstücker beszél életéről.....	20
Vujicsics Sztoján: A Dilas-mítosz vége/kezdeté?.....	20

KÖZÉP-EURÓPA KÖZELRŐL ÉS TÁVOLRÓL

Claudio Magris Triesztről (Módos Márton interjúja).....	25
Konrád György: Vonzó beszéd a hallgatásról.....	27
Közép-Európáról japán szemmel - Kumiko Haba professzorasszonnyal beszélget Szarka László.....	28

NYITOTT MAGYARORSZÁG

Heltai Péter: Találjuk ki Magyarországot!.....	30
Hámos László: Két hazában.....	32
Sárközi Mátyás: Hungaro-brit veteránok.....	34

BUDAPEST KÉPEI

Lázár Ervin: Budapest.....	37
Csukás István: A mi Budapestünk.....	38
Porogi András: Iskola Budán - A Toldy.....	41
100 év múlt, 100 év jövő (M. P.).....	49

TALÁLKOZÁSOK

Módos Péter: Jó idő, rossz idő.....	54
Búcsú Pateanutól (Cs. L.).....	61
Vathy Zsuzsa: Először Prágában.....	62

ORSZÁGTÜKÖR: AUSZTRIA

Nemeskürty István: Egymás mellett - ezer éve.....	66
Vásárhelyi Miklós: Az Anschluss és Magyarország.....	69
Tatár Imre: Ausztria ötven éve.....	72

LAPZÁRTA UTÁN

Szávai János: Az elnök és a stílus.....	76
In memoriam Páskándi Géza Csiki László: P. G. mester átváltozása.....	78

Történelem a demokráciáért (Módos Márton).....	79
A Phare program.....	81
Számunk szerzői.....	83
Summary.....	83

Európai utas

Az európai együttműködés folyóirata
Megjelenik negyedévenként

A szerkesztőbizottság elnöke:
Pomogáts Béla és Vásárhelyi Miklós
Főszerkesztő: Módos Péter

Számunk szerkesztésében részt vett:
Farkas János László
Jovánovics György művészeti vezető
Kiss Gy. Csaba
Módos Márton
Újvári Imréné tervezőszerkesztő
Vas János (fotó)
Vujicsics Sztoján főmunkatárs

A szerkesztőség címe:
1062 Budapest, Bajza u. 18.
Telefon/fax: 122-5164, 342-1978

Az Európai utas Alapítvány megbízásából kiadja a Budapest Kft.
Felelős kiadó:
a Budapest Kft. igazgatója
Terjeszti a HIRKER Kft.
az NH Rt., az Extra-Hír Kft., a kiadó és alternatív terjesztők.
Előfizethető a Budapest Kft.-nél (1462 Budapest, Pf. 779), a hírlapkézbesítő postahivatalokban, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlap-előfizetési és Lapellátási Irodában (HELIR, Budapest XIII., Lehel út 10/a, 1900) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-961 162 pénzforgalmi jelzőszámára

Egy szám ára: 149 Ft
Előfizetési díj egy évre: 596 Ft
Külföldön terjeszti a Kultúra
Külkereskedelmi Vállalat
H-1398 Budapest, Pf.: 149
Révai Nyomda Kft.
Felelős vezető:
Bánáti László ügyvezető igazgató
ISSN: 0866-272X

E számunk az Európai utas Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány támogatásával készült

A címlapon és a hátsó borítón:
Budapest képei (Vas János fotói)

ÖTVEN ÉV

1944

október 9. Churchill brit miniszterelnök Moszkvában, Sztálinnal tárgyalva, javaslatot tesz a Szovjetunió, illetve az angolszász hatalmak befolyási arányainak százalékos meghatározására a háború utáni „Balkánon”. Az eredeti javaslat (Románia 90:10, Görögország 10:90, Jugoszlávia 50:50, Magyarország 50:50, Bulgária 75:25) a két külügyminiszter, Eden és Molotov másnapi egyeztetése során a következőképpen módosul: Bulgária 80:20, Magyarország 80:20.

1945

február 4-12. A három szövetséges nagyhatalom (Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió) kormányfőinek (Churchill, Roosevelt és Sztálin) értekezlete a Krim-félszigeten, Jaltában. A 14 fejezetből álló jegyzőkönyvből:

„...a három kormány a felszabadított népeknek együttesen támogatást nyújt a belső rend helyreállításában, az ínséget szenvedő népek megsegítésében és a lakosság összes demokratikus elemeit képviselő ideiglenes kormányzati hatóságok létesítésében, amelyek a lehető legrövidebb időn belül szabad választásokkal a nép akaratának megfelelő kormányokat állítsanak fel.”

április 25. A Vörös Hadsereg és a nyugati fronton harcoló angolszász seregek találkoznak az Elba-parti Torgau városában.

május 8. Németország kapitulál.

július 17-augusztus 2. A szövetséges konferenciája Potsdamban: Számos egyéb döntés mellett elhatározzák, hogy az Odera-Neisse-vonaltól keletre fekvő német területeket a lengyel államhoz csatolják, valamint hogy a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosságot át kell telepíteni Németországba.

augusztus 20. Bevin külügyminiszter kijelenti, hogy Bulgária, Magyarország és Románia kormányai nem népük többségének akaratát képviselik.

szeptember 11-október 2. A potsdami konferencia határozata alapján létrehozott Külügyminiszterek Tanácsának első értekezlete az angol, francia, kínai, szovjet és amerikai külügyminiszter részvételével. A fő téma az Olaszországgal, Magyarországgal, Romániával, Bulgáriával, Finnországgal kidolgozan-

Winston Churchill

dó békeszerződések, ezekről azonban nem születik megegyezés. Az amerikai küldöttség a Magyarországon, Bulgáriában és Romániában hatalmon lévő, a Szovjetunió által támogatott, „diktatórikus” kormányok lemondását követeli.

október 31. James F. Byrnes amerikai külügyminiszter New York-i beszéde szerint egy érdekszférakra tagolt világ veszélyesebb a nemzeti izolacionizmusnál. Ugyanakkor elismeri a Szovjetunió különleges érdekeit Kelet- és Közép-Európában.

december 16-26. A Külügyminiszterek Tanácsának második értekezlete Moszkvában a szovjet, az angol és az amerikai külügyminiszterek részvételével. Kölcsönös kompromisszumok alapján megegyeznek a békeszerződések

előkészítéséről. A szovjet külügyminiszter, Molotov hozzájárul a bolgár és a román kormány két-két nem kommunista miniszterrel való kibővítéséhez.

1946

március 5. Az angol konzervatív párt vezetője, W. Churchill díszdoktorátusa átvétele alkalmából beszédet mond az Egyesült Államok Missouri államában lévő fultoni Westminster Főiskolán: „Sötét idők köszönhetnek ránk újból... A Balti-tenger melletti Stettintől az Adriai-tenger melletti Triesztig egy vasfüggöny húzódik keresztül a kontinensen. E vonal mögött Közép- és Kelet-Európa államainak valamennyi fővárosa. E hatalmas kommunista birodalom és oligarchia ambíciói messze túlszárnyalják a cári idők álmait.”

szeptember 12. Henry A. Wallace amerikai kereskedelmi miniszter New

A potsdami konferencia résztvevői a kerek tárgyalóasztal körül, 1945-ben

York-i beszédéből: „...Minél keményebben bánunk az oroszokkal, annál keményebbek lesznek ők is... Az oroszoknak ugyanúgy nincs joguk támogatni a kommunista mozgalmakat Nyugat-Európában és Latin-Amerikában, mint ahogy az amerikaiaknak sincs joguk beavatkozni Kelet-Európában és Oroszországban.” Szeptember 20-án Truman elnök lemondítja Wallace-t, mivel „alapvető ellentét van Wallace és a kormányzat külpolitikai nézetei között...”

december 7-9. Nemzetközi szociáldemokrata kongresszus Prágában lengyel,

Truman rádióbeszédet mond a potsdami értekezletről Washingtonban, 1945.

osztrák, magyar, csehszlovákiai, bolgár és román pártküldöttségek részvételével. Elsősorban a regionális gazdasági együttműködés lehetőségeiről tárgyalnak. Nem javasolják a Szocialista Internacionálé munkájának felújítását - országaikon belül az összes demokratikus és szocialista erő együttműködését kívánják elősegíteni. A prágai brit nagykövet jelentése szerint a közép-európai szocialista pártok a túlélésért harcolnak a „nagyrészt a kommunista pártok által dominált érdekszférában”.

1947

február 10. A II. világháborúban győztes nagyhatalmak Párizsban aláírják a békeszerződést Olaszországgal, Finnországgal, Magyarországgal, Romániával és Bulgáriával.

március 12. Az amerikai elnök üzenete a kongresszushoz: az Egyesült Államok biztonsága érdekében a jövőben támogatást kell nyújtani a kommunizmus ellen küzdő államoknak, különösen ha az érintett államok a Szovjetunió közelében fekszenek (Truman-doktrína). Először Görögország és Törökország részére kér 400 millió dollár segílyt. Az üzenet szövegéből: „A világ szabad népei tőlünk várják a támogatást szabadságuk megóvására. Ha vezető szerepüktől visszariadnánk, veszélyeztetnők a világbékét, és minden bizonnyal veszélyeztetnők saját nemzetünk boldogulását is.”

Vandenberg, a szenátus külügyi bizottságának republikánus elnöke szerint Magyarországon is veszélyben van a szabadság, de Magyarország a II. világháborúban ellenséges ország volt, különben sem az USA hagyományos szö-

vetsége, így nem számíthat hasonló elbírálásra.

június 5. Marshall amerikai külügyminiszter a Harvard Egyetemen az európai államoknak nyújtandó kollektív segélytervezetről beszélt. A Szovjetunió e tervben az amerikai politikai befolyás növelésének egyik eszközét látta, ezért ellene foglalt állást.

június 19. Bevin angol külügyminiszter az alsóházban kijelenti: „...Ellenzem az egypártrendszert. Kelet-Európa nagy területein jön létre erőszakkal, anélkül, hogy bárki is akarná... az az érzésem, hogy ezt a fejleményt el kell kerülnünk.”

szeptember 22-27. A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (Ko-

tömbre. A kommunistáknak meg kell akadályozniuk a Marshall-terv megvalósítását. A Tájékoztató Iroda munkájában Csehszlovákia, Bulgária, Franciaország, Jugoszlávia, Olaszország, Lengyelország, Románia, Magyarország és a Szovjetunió kommunista pártjai vesznek részt. Az Iroda székhelyéül Belgrádot jelölik ki.

1948

január 29. A *Pravda* a balkáni föderációs tervekről: „Ezeknek az országoknak nem egy megkérdőjelezhető és mesterségesen létrehozott föderációra vagy konföderációra vagy vámunióra van szükségük, hanem függetlenségüket és önrendelkezésüket belső népi demokratikus erőknek mobilizálásával

Eisenhower 1949 körül

minform) Lengyelországban megtartott alakuló ülésén a Szovjetuniót képviselő Zsdanov kifejti: a világ két táborra oszlik, az USA körüli imperialista és a Szovjetunió körüli antiimperialista

A párizsi békeértekezlet illetékes bizottsága vizsgálja Románia domborzati térképét. 1946-ban

és megszervezésével kell megvédeniük...”

február 26. Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok kormányai közös nyilatkozatot adnak ki: „Az Egyesült Államok, Franciaország kormányai figyelemmel követték a Csehszlovákiában most lezajlott eseményeket, amelyek veszélyeztetik a szabadság mindazon elveinek pusztá létét, amelyekhez minden demokrata nemzet elkötelezte magát.

Egy mesterségesen és tudatosan szított válság révén máshol már kipróbált eszközökkel elérték a parlamenti intézmények szabad működésének felfüggesztését, és a nemzeti egység kormányának leple alatt egyetlen párt álcázott diktatúráját hozták létre.”

Díszőrség Sztálin ravatalánál, 1953. március 8. Balról: Molotov, Hruscsov, Kaganovics(?), Mikojan, Vorosilov, Berija, Malenkov

Nyilvánosságra hozzák Harriman amerikai kereskedelemügyi miniszter január 13-i beszédét, amely szerint „...a Szovjetunióból eredő agresszív erők... veszedelmesebbek, mint Hitler volt”.

1949

január 25. Szovjet javaslatra Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia és a Szovjetunió részvételével megalakul a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST).

Az alakuló ülésről kiadott nyilatkozatból: „Mivel a Szovjetunió és a népi demokráciák nem vetik alá magukat az országuk szuverenitását és nemzetgazdasági érdekeiket sértő Marshall-terv diktátumának, az USA és néhány nyugat-európai ország kormánya bojkottálja a kereskedelmi kapcsolatokat a népi demokrácia országaival és a Szovjetunióval. Ennek a körülménynek a figyelembevételével a népi demokráciák országai és a Szovjetunió szélesebb gazdasági együttműködésének megvalósítása céljából megalakították a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsát az értekezleten részt vevő országok képviselőiből egyenjogú képviselőlet alapján, azzal a feladattal, hogy gazdasági tapasztalataikat kicseréljék, műszaki segítséget nyújtsanak egymásnak, és segítsék egymást nyersanyaggal, élelmiszerekkel, gépekkel stb.”

október Az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Tanácsának ekkor elkészült, az USA kelet-európai politikájával kapcsolatos útmutatója hosszú távú célként a kommunista rendszerek felszámolását jelöli meg. Átmeneti lépés a „nemzeti kommunista rendszerek” hatalomra segítése lehet.

1953

március 5. Meghal J. V. Sztálin, az SZKP Központi Bizottságának főtájkára, a szovjet minisztertanács elnöke. A temetésen az új kormányfő, Malenkov, Molotov külügyminiszter és Berija belügyminiszter egyaránt a békés egymás mellett élés szükségességéről beszél.

június 17. Tömegmegmozdulások Kelet-Berlinben. Június 11-én (miután június 2—4-ig az NDK vezetői Moszkvában tárgyalnak) a Német Szocialista Egységpárt és az NDK minisztertanácsa nyilatkozatot tesz közzé, amely szerint az eddigi hibás politikának is szerepe volt abban, hogy sokan távoztak az NDK-ból. A nyilatkozat „Németország két részének közelítése” mellett foglal állást: bejelenti, hogy megkönnyíti az NSZK-ba utazást, a disszidált parasztok hazatérve visszakapják földjüket. A saját birtokukon gazdálkodó parasztok és

Szovjet tankok a berlini utcán, 1953 júniusában

általában a kis magánvállalkozók hiteletet kaphatnak, visszavonják a tömegközlekedési eszközök viteldíjainak és néhány élelmiszer árának néhány napja bejelentett emelését, a május 28-án bejelentett átlagosan 10 százalékos normaemelések azonban érvényben maradnak. Június 16-án kb. ezer ember tüntet Berlinben eleinte a normaemelések ellen, majd szabad választásokat, a kormány visszalépését követelve. A tüntetések 17-én egyre nagyobb mértékűek lesznek. A megmozdulások 272 településre terjednek ki. Délután fél kettőkor a szovjet városparancsnokság kihirdeti a szükségállapotot, azonban a feszültség tovább tart: a tüntetők pártirodákat foglalnak el, gyűjtanak fel. A szovjet csapatok és az NDK rendőrsége fellépése után, 19-ére konszolidálódik a helyzet. Az NDK-ban közzétett adatok szerint 21 halottat és 187 sebesültet követelnek az összecsapások, kb. 1200 embert ítélnek szabadságvesztésre.

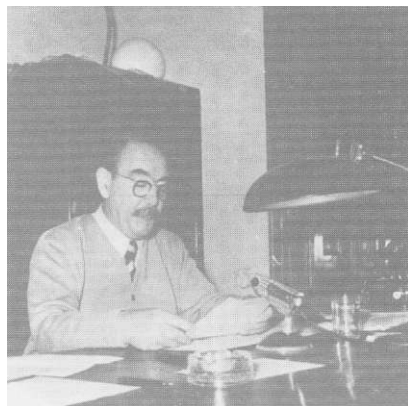
Június 19-én a három nyugati hatalom berlini katonai parancsnoksága nyilatkozatban ítéli el a kelet-berlini szovjet beavatkozást. A NSZEP KB július

Tüntetés Budapesten 1956 októberének végén

Nagy Imre nyilatkozik a rádióknak 1956. október 28-án

21-i határozata szerint ha a dolgozók tömegei nem értik meg a pártot, arról a párt tehet, nem a dolgozók.

1954

január 7. Eisenhower elnök hagyományos év eleji, az Egyesült Államok helyzetét elemző beszéde szerint „amíg a kommunista összeesküvés megőrzi jelenlegi méreteit, erejét és ellenséges magatartását”, az amerikai szabadság veszélyben van, és megvédésében nukleáris fegyverekre is szükség lehet.

1955

május 14. Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, a Német Demokratikus Köztársaság, Románia és a Szovjetunió képviselői Varsóban barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződést (Varsói Szerződés) írnak alá.

május 15. A II. világháborúban győztes nagyhatalmak megkötik Ausztriával az államszerződést.

Dulles amerikai külügyminiszter szerint a szovjet csapatok kivonása Ausztriából „bizonyára nagy hatást gyakorol azokra az országokra, amelyeket a Vörös Hadsereg megszállva tart. Ezekben az országokban erősödni fog a törekvés, hogy Ausztriához hasonlóan megszabaduljanak a megszállástól”.

1956

február 14-15. Az SZKP XX. kongresszusa. Hruscsov hétórás beszámolója többek között hangsúlyozza a forradalom békés útjának lehetőségét. A kongresszus határozatából: „A Szovjetunió Kommunista Pártja abból a lenini tételtől indul ki, hogy minden nemzet eljut a szocializmushoz, ez elkerülhetetlen, de nem teljesen egyformán fognak el-

mi élet különféle területein végrehajtott szocialista átalakítások ilyen vagy olyan ütemének.”

A kongresszus legnagyobb visszhangot kapott eseménye Sztálin politikájának bírálata a kongresszus zárt ülésén.

április 17. Bejelentik a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája megszűnését.

Az Iroda lapja április 17-i számának vezércikkéből: „... A kommunista és munkáspártok kapcsolatainak a mai

Az Üllői út és a Körút sarka 1956. október végén

A József körút 1956. október végén

jutni, mindegyik sajátos vonást kölcsönöz majd a demokrácia ilyen vagy olyan formájának, a proletárdiktatúra ilyen vagy olyan válfajának, a társadal-

helyzethez illő új formái, amelyet ezek a pártok meg fognak találni, megerősítik a kölcsönös együttműködés szellemét. A kommunista és munkáspártok.

Magyar párt- és kormánykүldöttség Leningrádban 1957. március 26-án. Kádár és Szuszlov a pályaudvar előtt

amelyeknek soraiban kb. 30 millió ember van, évről évre erősödnek...”

június 28. A lengyelországi Poznanban béremelési követelések miatt az utcára vonulnak egy mozdonygyár munkásai, majd más gyárak munkásai is csatlakoznak hozzájuk. Rendőröket fegyvereznek le, börtönök foglyait szabadítják ki. Az állambiztonsági szervek hivatalára támadó tömeggel a hadsereg egységei csapnak össze. Több mint ötven halott, háromszáznál több sebesült. Másnapra elcsendesül a város.

október 24. Az előző napi forradalmi tömegmozdulásokat követően az MDP KV javaslatára az Elnöki Tanács Nagy Imrét választja magyar miniszterelnöknek. 23-án az esti óráktól harcok folynak Budapest különböző pontjain. A kormány kérésére szovjet csapatok vonulnak be Budapestre.

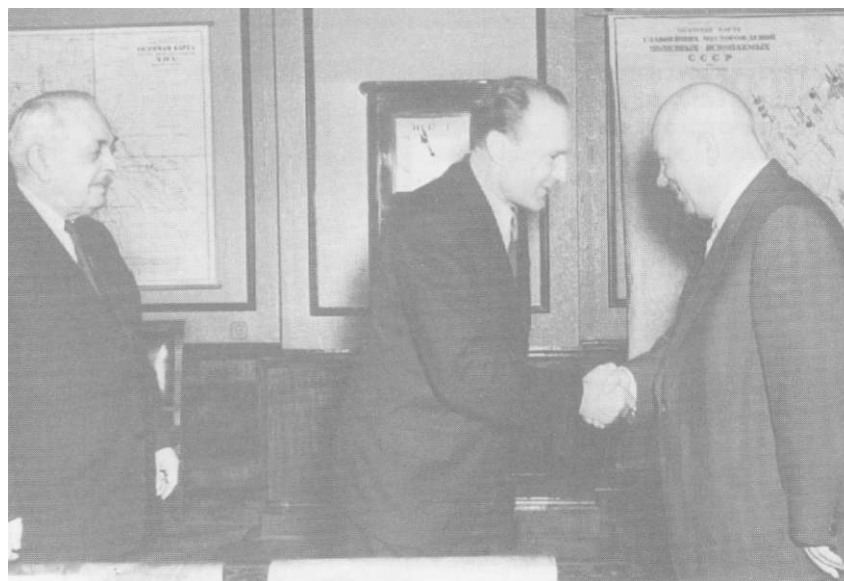
október 26. Sepilov szovjet külügyminiszter egy moszkvai fogadáson nyilatkozik: „A lengyelországi helyzethez viszonyítva a magyarországi helyzet bonyolultabb. Az utóbbi napokban tüntetésekre került sor, de voltak ellenforradalmár elemek is. Ezek incidenseket provokáltak. A rend fenntartása céljából a kormányzat kénytelen volt a hadsereg és a biztonsági szervek segítségét igénybe venni. Minthogy az események az ország életének dezorganizációjával fenyegettek, a kormány a szovjet csapatok segítségét is igényelte.”

október 29. Tito jugoszláv elnök levelet intéz az MDP Központi Vezetőségéhez: meg kell védeni a magyar nép szocialista jövőjét, véget kell vetni a vérontásnak.

október 30. Szovjet kormánynyilatkozat „A Szovjetunió és a többi szocialista ország közötti baráti kapcsolatok és együttműködés fejlesztésének és további erősítésének alapjairól”. A nyilatkozat szerint a Szovjetunió kész megvitatni a szocialista országok kormányaival kapcsolatainak a szuverenitást, a kölcsönös előnyök, az egyenjogúság alapján történő továbbfejlesztéséhez szükséges intézkedéseket.

november 1. Nagy Imre bejelenti Magyarország semlegességét és kilépését a Varsói Szerződésből.

november 4. Kádár János rádióbeszédben jelenti be a Magyar Forradalmi

Tüntetés az ENSZ palota előtt a magyar forradalom mellett 1960-ban (Leslie A. Tóth felvétele)

Magyar párt- és kormánykүldöttség Moszkvában 1957 novemberében az októberi forradalom 40. évfordulóján. Kádár, Rónai Sándor és Hruscsov

Munkás-Paraszt Kormány megalakulását, az esti órákban rádiófelhívás közli: a Nagy Imre-kormány megszűnt, a forradalmi erők a szovjet csapatok segítségével uralják a helyzetet. A szocializmus hű erőket az új kormány támogatására szólítják fel.

1957

január 9. Az ENSZ XI. közgyűlésén megkezdik a magyar kérdés vitáját, amelyet 1962. december 20-án vesznek le a napirendről.

január 16-17. Csou En-laj kínai miniszterelnök magyarországi látogatása. Egyik magyarországi nyilatkozatából: „Aggódunk az önök nehézségei miatt,

és örülünk győzelmeiknek. A történelem útja sohasem lehet egyenes és sima. A szocializmus építése során nehéz teljesen elkerülni a hibákat, a balsikereket. Minket, akik sokat szenvedtünk a kizsákmányolós rendszerben, és most elszántan akarunk új életet alkotni magunknak, az még inkább erősebbé tett, semmiképpen nem csüggedünk, nem keseredünk el.”

április 28. Dulles amerikai külügyminiszter nyilatkozatából: „A rab nemzetek felszabadításáért fáradozunk... soha nem egyezünk bele egy olyan politikai rendezésbe, amely figyelmen kívül hagyja őket...”

1961

augusztus 13. Az NDK kormánya falat épít Berlin két része között, szigorúan korlátozza az NDK polgárainak kiutazását, ellenőrzi az NSZK polgárok beutazását.

1963

június 10. Kennedy elnök beszédet mond a washingtoni Amerikai Egyetemen. Részlet: „Olyannak kell vennünk a világot, amilyen, és nem olyanak, amilyen lehetett volna, ha az elmúlt 18 év története másképpen alakult volna.”

1965

szeptember 29. Brezsnyevnek az SZKP KB ülésén mondott beszédéből: „A Szovjetunió szükség szerint ellenszolgáltatás nélküli segítséget nyújt a testvérországoknak, ahogy ez például Vietnam esetében is történik. Ez a mi internacionalista kötelességünk, ez a legerősebb és legfejlettebb szocialista hatalom kötelessége.”

1968

január 3-5. A Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának ülésén elfogadják Novotný főtitkár kérését: felmentik főtitkári tisztségéből. Utódja A. Dubček. Novotný továbbra is államfő marad.

március 19. A LEMP főtitkára, W. Gomulka beszédéből: „Az utóbbi tíz nap alatt Lengyelországban jelentős események mentek végbe. Varsóban és az ország más egyetemi központjaiban a diákifjúság elég jelentős részét megtevesztették és hamis útra irányították a szocializmussal szemben ellenséges erők. Provokációkkal felizgatták a fiatalok egy részét, utcai összetűzéseket, vérontásokat igyekeztek provokálni...”

A diákmegmozdulások közvetlen előzménye az, hogy betiltották Mickiewicz *Ősök* című darabjának további

Hruscsov és Kennedy a bécsi találkozón 1961-ben

előadásait, arra hivatkozva, hogy ezek szovjetellenes politikai tüntetések főmávvá váltak.

március 30. L. Svobodát választják a lemondott A. Novotný csehszlovák köztársasági elnök utódául. Svoboda első beszédéből: „A CSKP KB által elindított megújítási folyamat a demokratikus hagyományokra és arra a nagy munkára épül, amelyet a nép az utóbbi húsz évben a szocializmus építésében végzett.”

június 27. Hetven csehszlovák értelmiségi nyilatkozata (*Kétezer szó*) jelenik meg nyílt levél formájában négy csehszlovák lapban. A dokumentum élesen kritizálja a CSKP 1948 óta folytatott politikáját.

június 14-15. Öt testvérpárt képviselői (szovjet, bolgár, lengyel, NDK, magyar) varsói tanácskozásukról levelet intéznek a CSKP Központi Bizottságá-

hoz: „Országainkat szerződések és megállapodások kapcsolják össze. Az államok és a népek e fontos kölcsönös kötelezettségei azon a közös törekvésen alapulnak, hogy megvédjük a szocializmust, és szavatoljuk a szocialista országok kollektív biztonságát. Pártjainkra, népeinkre történelmi felelősség hárul azért, hogy ne vessenek el az elért forradalmi vívmányok.”

augusztus 20-21. Bulgária, Lengyelország, Magyarország, az NDK és a Szovjetunió csapatai (mintegy 200 ezer katona) benyomulnak Csehszlovákiába. 21-én a CSKP KB közleménye bejelenti, hogy a bevonulás a csehszlovák párt-és állami vezetés tudta nélkül történt, de nyugalomra, az ellenállás mellőzésére szólítanak fel.

A Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, Kuba és a Vietnami Demokratikus Köztársaság vezetői jogosnak és indokoltak tartják az öt szocialista ország csapatainak bevonulását Csehszlovákiába, a belga, a brit, a francia, a holland, a jugoszláv, a kínai, az olasz, az osztrák és a román pártok vezetői elíté-

Breznyevet 60. születésnapján Lenin-renddel és a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki 1966-ban

lően nyilatkoznak. Az amerikai és nyugat-európai kormányok és az ENSZ főtitkára ugyancsak elítélik a beavatkozást. Az amerikai külügyminisztérium állásfoglalása szerint felborult a kelet-nyugati hatalmi egyensúly, mivel olyan területre vonultak be szovjet csapatok, ahol a II. világháború vége óta nem állomásoztak, és ez válaszintézkedéseket követel az Egyesült Államok és szövetségesei biztonságáért.

augusztus 31. Összeül a CSKP Központi Bizottsága, amely megerősíti első titkári posztján Dubčeket. Az ezt követő napokban számos személyi változásra kerül sor, többek között lemond tisztségéről az addigi vezetés két - külföldön tartózkodó - ismert személyisége: Ota Šik miniszterelnök-helyettes és Jiří Hajek külügyminiszter. Nyugati becslések

szerint szeptember közepéig 20-25 000 csehszlovák állampolgár távozik nyugatra. illetve bejelenti, hogy nem kíván onnan hazatérni.

1969

április 17. Lemond a Csehszlovák Kommunista Párt első titkára, A. Dubček.

1970

január 28. Csehszlovákiában bejelentik, hogy a CSKP KB Elnökségének kérésére A. Dubček lemondott KB-tagságáról (Dubčeket 1969. december 15-én kinevezték Csehszlovákia törökországi nagykövetévé). O. Černiket L. Strougal váltja fel a miniszterelnöki poszton. Számos egyéb személyi változás a kormány és a pártelnökség összetételében. A KB január 30-i ülésén tartott beszédében G. Husák kijelenti, hogy a párt soha többé nem alacsonyítja le magát koncepciók perék kezdeményezőjévé - csak akkor nyúlnak adminisztratív eszközökhöz, ha nyílt, bizonyítható törvénytörtést kell megtorolni. A belügyminisztérium bejelentése szerint január 12-15. között 18 152 személyt hallgattak ki, 2052 házkutatást hajtottak végre, 1470 személyt internáltak, és 118-at le tartóztattak.

december 6-8. Brandt nyugatnémet kancellár Varsóban. Látogatása idején lengyel-nyugatnémet egyezményt írnak alá. A *Trybuna Ludu* című lengyel lap értékelése: „Az egyezmény történelmi jelentősége abban áll, hogy Lengyelország és az NSZK államközi kapcsolatainak normalizálását az egyetlen lehetséges alapra helyezte. A szerződés aláírása igazolja a kormány politikájának helyességét. Háromszáz év óta először egyetlen európai állam sem vonja kétségbe a lengyel államhatárokat...”

Alexander Dubček látogatása Budapesten 1968. június 13-án (Ács Irén felvétele)

december 16-24. A hivatalos lengyel közlemény szerint a 13-án bejelentett áremelések után 14-e óta a Gdańskban és a környező városokban lezajlott összecsapásoknak 44 halálos áldozata volt. Az év utolsó napjaiban kicseréldik az államvezetés: a LEMP főtitkára, W. Gomułka lemond, a Központi Bizottság E Giereket választja utódjául. Lemond M. Spychalski államfő és J. Cyrankiewicz miniszterelnök. A lengyel országgyűlés, a szejm Cyrankiewiczet államfővé választja, a miniszterelnök P. Jaroszewicz. December 31-én béremelési és árfelfagyasztási intézkedéseket jelentenek be.

1973

december 11-12. Brandt nyugatnémet kancellár Prágában tárgyal. Látogatása

Prága 1968 augusztusában a megszállás idején

során aláírják az NSZK és Csehszlovákia viszonyát rendező szerződést, amely leszögezi, hogy a müncheni egyezmény érvényét veszítette.

1977

január 7. A *Frankfurter Allgemeine Zeitung* közli a 257 csehszlovák személyiség által aláírt dokumentumot, a *Charta 77*-et. A csehszlovák hatóságok a nyilatkozatot a fennálló társadalmi renddel szemben állónak nyilvánítják.

1980

május 4. Életének 88. évében meghal J. B. Tito, Jugoszlávia és a Jugoszláv Kommunista Szövetsége örökös elnöke. Május 8-i temetésére 126 országból érkezik küldöttség, köztük 38 államfő, 32 miniszterelnök és 30 kommunista, illetve munkáspárt legmagasabb szintű vezetője. Az Egyesült Államok és Franciaország nem a legmagasabb szinten képviselteti magát.

augusztus 14. Lengyelországban (azt követően, hogy bejelentették: az ország nagy részében minőségi húst csak különleges boltokban, a hivatalos árnál lényegesen magasabb szabadpiaci áron lehet kapni, tehát lényegében felemelik a hús árát) számos üzemben és egyéb munkahelyen rövidebb-hosszabb munkabeszüntésekkel követelnek béremelést és az áremelések befagyasztását. A sztrájkok számos helyen 10-15 százalékos béremelést eredményeznek. Augusztus folyamán egyre több helyen követelik „munkásbizottságok” felállításának engedélyezését, új, független szakszervezetek létesítését. A legnagyobb szabású megmozdulásokra Gdańskban kerül sor. Augusztus 14-én 17 ezer munkás kezd sztrájkot. Többek között a húsáremelések visszavonását, új független szakszervezetek alakítását, béremelést, az 1970. decemberi gdanski megmozdulások során meghalt tiszteletére emlékmű felállítását követelik. Augusztus 20-ra Gdańskban és környékén mintegy 120 ezer ember lép sztrájkba. Augusztus 18-án kormánybizottság kezd tárgyalásokat a sztrájkolókkal.

december 16. A lengyelországi Gdańskban Jabłoński államfő, Gdańsk párttitkára, a katolikus egyház magas rangú képviselői, a Szolidaritás vezetői jelenlétében felavatják az 1970 decemberében a gdanski tüntetések során a rendfenntartó szervek erőszakos fellépésének áldozatul esettek emlékművét.

Jakubovszkij marsall és Walter Ulbricht a Varsói Szerződés tagállamainak „Fegyverbarátság” hadgyakorlata alkalmával 1970 decemberében

1981

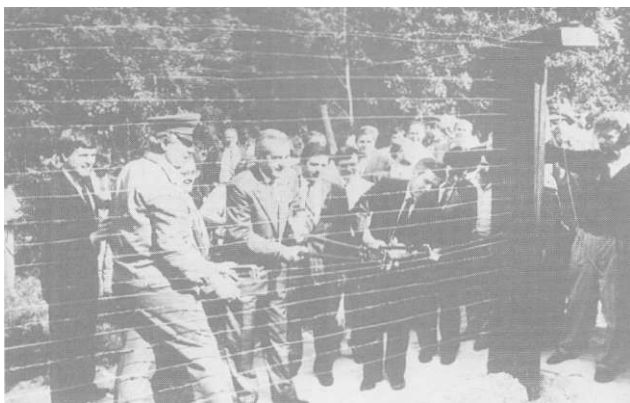
február 9. A LEMP KB ülésen bírálják a lengyel kormányt, amiért nem tud elég erőlesen fellépni a válságos helyzetben. Pinkowski miniszternök lemond, utódja Jaruzelski tábornok.

október 13. A *Pravda*-ban A. Petrov (ezen a néven többnyire hivatalos állásfoglalást kifejező cikkeket szoktak aláírni) arról ír, hogy a Szolidaritás Lengyelországban hatalomra tör, és ellenforradalmi tevékenységét támogatja a

katolikus klérus. Az imperialisták célja, hogy „Lengyelországgal kezdve megrendítsék a szocialista közösséget”, és ezeket a próbálkozásokat a lengyel munkásoknak hatékonyan vissza kell utasítaniuk.

Lengyel harckocsizó egység a „Fegyverbarátság” hadgyakorlaton az NDK-ban 1970 decemberében

december 13. Lengyelországban Jaruzelski tábornok bejelenti, hogy az országot fenyegető anarchia, a Szolidaritás nyíltan hatalomra törő, szélsőséges erőinek fellépése miatt az államtanács elrendeli a szükségállapotot. Jaruzelski tábornok, a párt első titkára, miniszternök vezetésével megalakul a 21 tagú Nemzeti Megmentés Katonai Tanácsa,

Az osztrák és a magyar külügyminiszter „bontják a vasfüggönyt” 1989. június 26-án Sopronnál

amelynek feladata: az ország kivezetése a válságból.

Reagan elnök bejelenti, hogy a szükségállapot időtartamára az Egyesült Államok felfüggeszti a Lengyelországnak nyújtott gazdasági segítséget.

1982

december 18. Lengyelországban a szejm december 31-i hatállyal jóváhagyja a szükségállapot felfüggesztését. December 23-án visszatérhetnek lakóhelyükre az internáltak (Wałęsa már november 12-én hazatért). A belügyminiszter első helyettese a szejm december 9-i vitájában elmondja, hogy a szükségállapot bevezetésétől 10131 embert internáltak, közülük december 9-én

George Bush Magyarországon 1989. július 12-én (Fejér Zoltán felvétele)

még 317-en nem térhettek haza. 2822 esetben indítottak politikai okokból eljárást, mintegy 150 000 emberrel folytattak „megelőző és figyelmeztető” beszélgetést. A különböző incidensek során 15-en haltak meg, 178 tüntető, 813 rendőr és katona sebesült meg. A kormány szövívőjének január 4-i nyilatkozata szerint akkor még kb. 1500 ember van letartóztatásban.

1985

március 10. Súlyos betegség után meghal K. U. Csernyenko, az SZKP KB főtitkára, államfő. Utódja M. Sz. Gorbacsov, a Politikai Bizottság legfiatalabb tagja.

október 15-november 25. Európai Kulturális Fórum Budapesten. Ez az 1973-ban kezdődött Európai Bizottsági és Együttműködési Értekezlet első szocialista országban tartott rendezvénye.

1986

október 23. Magyar, lengyel, cseh, szlovák, NDK-beli ellenzéki értelmiségiek felhívást tesznek közzé a magyar forradalom 30. évfordulóján: „... Közös akarattal küzdünk a politikai demokrá-

Határőr Sopron mellett 1989. augusztus 25-én

ciáért, országaink függetlenségéért, az öngazgatás elvére épített pluralizmusért, a megosztott Európa békés egységesítéséért, demokratikus integrációjáért és valamennyi kisebbség jogaiért...”

1988

augusztus 21. Cseh, szlovák, lengyel, magyar, szovjet, NDK-beli ellenzéki értelmiségiek közös nyilatkozata a Varsói Szerződés csapatai csehszlovákiai bevonulásának 20. évfordulóján: „...nemzeteink soha nem hagyták jóvá ezt a ...szégyenletes hadműveletet. Mi magunk is az áldozatok között voltunk...”

1989

május 2. Megkezdődik az Európát ketésoztó „vasfüggöny” felszámolása: Magyarország megkezdte az osztrák határon lévő határsáv eltávolítását.

július 9-12. Bush amerikai elnök látogatása Lengyelországban és Magyarországon.

augusztus 1. Huszonnégy fejlett ország képviselőinek megállapodása alapján megindul a PHARE-program először Lengyel- és Magyarország, majd Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovákia gazdasági megsegítésére. A PHARE-programok teljes értéke 1991-ben 785 millió ECU.

zeptember 10. A magyar kormány engedélyezi az országban tartózkodó keletnémet menekültek távozását Ausztrián át.

október 18. Erich Honecker kénytelen lemondani - a Német Szocialista Egységpárt új titkára Egon Krenz.

november 9. Az NDK hatóságai megnyitják az NDK határait - 28 év után új-

Visegrádi találkozó, Václav Havel, Göncz Árpád és Antall József 1991. február 15-én

ra szabad a forgalom Kelet- és Nyugat-Berlin között.

november 10. Lemond Todor Zsivkov, a Bolgár Kommunista Párt főtitkára, bolgár államfő.

december 2. Szovjet-amerikai csúcstalálkozó Máltán.

december 9. Lemond Csehszlovákia elnöke, Gustav Husák. A csehszlovák parlament december 29-én Václav Havelt választja Csehszlovákia elnökének.

december 21. Megbukik Ceausescu rendszere Romániában - Ceausescut és feleségét kivégzik.

1990

március 25. és április 8. Szabad választások Magyarországon.

július 6. NATO-vezetők nyilatkozata Londonban. Javasolják a Varsói Szerződés országainak, hogy közös nyilatkozatban deklarálják: nem tekintik egymást ellenségnek.

október 3. Létrejön az újra egységes Németország.

november 21. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet résztvevői aláírják a Megújult Európa Párizsi Chartáját: „A szembenállás és Európa megosztottságának korszaka véget ért.”

1991

február 15. Magyar-lengyel-csehszlovák csúcstalálkozó Visegrádon.

június 27. Jugoszláv szövetségi csapatok lépnek Szlovénia és Horvátország területére - megkezdődik a jugoszláv polgárháború.

július 1. Hivatalosan megszűnik a Varsói Szerződés szervezete.

december 26. Hivatalosan megszűnik a Szovjetunió.

1992

június 17. Minden eddiginél nagyobb jelentőségű leszerelési egyezményt ír alá Jelcin orosz és Bush amerikai elnök.

július 17. A szlovák parlament határozatot fogad el a független Szlovákia létrehozásáról. 1993. január 1-jei hatállyal megszűnik Csehszlovákia. Utódállamai: a Cseh és a Szlovák Köztársaság.

1993

június 9. Párizsban közzéteszik Balladur miniszterelnök béketervét, amely „jósomszédsgági szerződés” kötését javasolja Közép- és Kelet-Európa országaiban.

november 20. Tíz ország (Ausztria, Bosznia-Hercegovina, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Macedónia, Magyarország, Olaszország, Szlovákia, Szlovénia) külügyminiszterei tanácskoznak Debrecenben (Közép-európai Kezdeményezés). Fő téma a balkáni válság.

1994

január 11-12. Clinton amerikai elnök a „Partnerség a békéért” tervéről tárgyal Prágában a cseh, szlovák, magyar és lengyel vezetőkkel, akik elfogadják a tervet. (A magyar külügyminiszter február 8-án írja alá a békepartnerségi dokumentumot Brüsszelben.)

március 8. Az Európai Unió Miniszteri Tanácsa elhatározza, hogy az Európai Unió (EU) elnöksége és az EU-val társult szerződést aláírt kelet- és közép-európai államok (Bulgária, Csehország, Lengyelország, Magyarország, Románia, Szlovákia) állam- és kormányfői a jövőben évenként találkozzanak.

Antall József, Lech Wałęsa a visegrádi csúcstalálkozón

április 1. Magyarország benyújtja felvételi kérelmét az Európai Unióba. Ugyanezt kéri Lengyelország április 8-án.

július 7. Bill Clinton amerikai elnök Varsóban Csehország, Szlovákia, Lengyelország, Magyarország, Bulgária, Románia, Albánia, Szlovénia, Macedónia külügyminisztereivel tárgyal a regionális biztonság és együttműködés, valamint az amerikai beruházások kérdéséről.

szeptember 12-16. Poznan mellett bolgár, cseh, dán, holland, lett, lengyel, német, román, szlovák, ukrán, amerikai, angol és olasz csapatok részvételével tartják a „Partnerség a békéért” program első hadgyakorlatát.

október 13. Brüsszelben először tartanak együttes ülést az Európai Unió tag-ságának állandó képviselői és az EU-val már társult szerződést aláírt hat közép- és kelet-európai ország nagykövetei

1995

február 25. Budapesten tárgyal Richard Holbrooke amerikai külügyminiszter-helyettes. Bukaresti és pozsonyi látogatás után érkezik Magyarországra. Utazása során tett nyilatkozataiban hangsúlyozza, hogy a közép-európai államokat megkülönböztetés nélkül kell integrálni az euro-atlanti struktúrába. A NATO hat hónapon belül kidolgozza az integráció bővítésének menetrendjét. A közép-európai országok közül az Egyesült Államok Romániával alakította ki a legjobb katonai együttműködést - állapította meg Holbrooke ugyanakkor sajnálatosnak tartja, hogy gazdasági szempontból Románia elmaradt a térség országai között.

Összeállította: Pók Attila

Richard Holbrooke

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK FONTOSNAK TARTJA KÖZÉP-EURÓPÁT

*Az európai kérdésekben felelős amerikai
külügyminiszter-helyettes nyilatkozata*

Bukarestben, Pozsonyban és Budapesten hosszú történelmi előadásokat hallottam magyaroktól, románoktól és szlovákoktól. Engem érdekel a történelem, és egy szemináriumon például szívesen beszélgetek róla. De a jelenlegi közép-európai kérdéskör elemzésekor ez a történelmi háttér egyáltalán nem érdekel. Minél nagyobb szenvedéllyel merülünk alá a történelem vizsgálatában, annál könnyebben eshetünk a múlt csapdájába. Ha valaki nekem nagy történelmi igazságtalanságokról beszél, amellet mindig ott áll a másik oldal szempontja is. És azt határozottan kijelenthetem, hogy az az út amelyen a történelmi múlt valódi vagy elképzelt egyenlőtlenségeinek és hibáinak jóvátételéhez akarnak eljutni, egyenesen Írországhoz, Libanonhoz és Boszniahoz vezet, és ezt senki sem akarja ebben a régióban. Amikor valakit a trianoni szerződésről hallok beszélni, ha ez egy történelmi társalgás, az teljesen rendben van. De ha valaki 1995-ben a trianoni

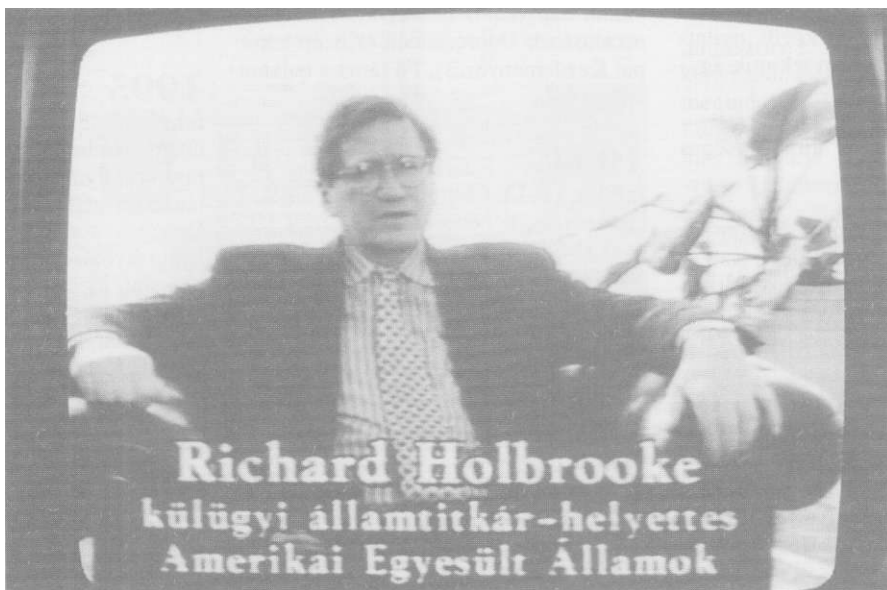
egyezmény aránytalanságainak a kiigazításáról beszél, azt, sajnálom, de türelmetlenül hallgatom. Vagy ha valaki azt mondja el nekem, hogy a nagyapját megsértették, bántalmazták, megtámadták egy másik kisebbség tagjai, akkor én őt is nagyon sajnálom, de a megoldás nem lehet az, hogy bosszút állunk azért, mert valami igazságtalanság történt valaki nagyapjával. Ez Szarajevóhoz, Belfasthoz és Bejruthoz vezet. Én jártam ezeken a helyeken, mondhatom, nem volt valami felemelő érzés. Magyarország, Szlovákia és Románia történelmi válaszut előtt áll. A hidegháború vége után öt évvel vajon a 21. század felé néznek-e, és az Európai Unió intézményeihez való csatlakozás köti le az energiákat, vagy visszafelé néz-

nek, az 1914 előtti kor felé, és megpróbálják a török birodalom, az Osztrák-Magyar Monarchia igazságtalanságait korrigálni? Azt hiszem, az út világos. Az Amerikai Egyesült Államok olyan ország, amely problémákat old meg, és nem történelmi ítéleteket hoz.

Közép-Európa - mert mi már nem hívjuk Kelet-Európának ezt a régiót -, Közép-Európa a legnagyobb fontossággal bír az Egyesült Államok számára. Clinton elnök jelét adta ennek, nemcsak azal, hogy a múlt évben is meglátogatta ezt a régiót, járt Prágában, Budapesten és Varsóban, valamint Rigában és Berlinben is, de elment Clevelandba is idén januárban a közép-európai befektetési konferenciára. Mi mélységesen el vagyunk kötelezve e régió jövőjé-

ért. Már az a tény, hogy olyan csapattal jöttem ide, amelynek tagjai a Fehér Ház, a külügyminisztérium munkatársai, önmagában is tanúsítja, mennyire fontosnak tartjuk ezt a térséget.

Elhangzott a Duna TV Közép-európai Magazin-jában

Ludger Kühnhardt

ANTALL ÉS ADENAUER

Magyar-német párhuzamok

Két történelemben járatos és történelem által formált férfi. Gyökereiket nem csak abban az időszakban, nem csak abban a történelmi helyzetben kell keresnünk, amelybe beleszülettek. Számításba kell vennünk a hit erejét is: a katolikus hit és az európaiság eszméjébe vetett hit erejét. Ismerték a kontinens legjobb értékeit és erkölcsi normáit, mindazt, ami Európa alapjait jelenti. Érték és erkölcs, norma és orientáció, amelyet talán elfedett, de szétrombolni nem tudott a ráakódott történelmi salak. Érték és erkölcs, norma és orientáció: olyan fogalmak, amelyeket mindketten új aktualitással, új jelentéssel tudtak megtölteni. Mire vezető pozícióba jutott, Konrad Adenauer és Antall József is elég időt megélt, hogy ismerje a szakadékot, melybe generációját a történelem vetette. De mindketten elég fiatalok is voltak, hogy fel tudják vázolni magukban, milyen módon lehetne megnyitni egy jobb élet lehetőségét a következő generációk számára - már amennyiben ez a politika eszközeivel megtehető. Legitimítást mindkettőnek a személyes sors adott, az elmúlt diktatúra alatt átéltek éveket. Átélték a sötétség korszakát, de nem törtek meg. Megerősödve kerültek ki belőle, megszilárdult értékrenddel, személyiséggel, hatásosabb kifejező és meggyőzőerővel.

Adenauer és Antall is jól tudta, hogy a parlamenti demokrácia elveinek megfelelő alkotmányos jogállam felépítése két követelményt is támaszt. Egyrészt cselekvőképessé és integráló erejű állami intézményekre van szükség. Másrészt pedig kívánatos, hogy a versenyre épülő demokratikus modellben egymással vetélkedő, de azonos demokratikus jövőképnek elkötelezett pártok jöjjenek létre és működjenek. Ezért semmiképpen sem meglepő, hogy Adenauer csakúgy, mint Antall, nemcsak államférfi, hanem pártember is volt. A Kereszténydemokrata Unió (CDU) és a Magyar Demokrata Fórum megalakulása között több tekintetben is párhuzamot vonhatunk. Az alap mindkét esetben a levedlett diktatúra határozott tagadása volt. Mindkét esetben gyűjtőpárt jött létre, amely - a történelmileg kialakult támogatók körén túl - minél szélesebb rétegek támogatását kívánta elnyerni. Végezetül pedig mindkét esetben olyan párt jött létre, amelyet politikájuk ellenzői sem tekinthettek szektás, elhajló mozgalomnak.

Kevesebb hasonlóságot fedezhetünk fel, ha azt vetjük össze, mennyire volt - és maradt - hosszú távra megalapozott a német CDU, illetve a Magyar Demokrata Fórum. A CDU jelentőségét az adta, hogy a nemzetiszocialista diktatúra összeomlása után meg tudta szólítani és egy politikai táborba tudta gyűjteni a polgári, a keresztény, a liberális és a konzervatív felfogású szavazókat egyaránt, akik Németország újraépítésén kívántak munkálkodni. Már a Hitler-diktatúrával szembeni ellenállás különböző köreiből is jelen voltak azok az emberek, akik később a CDU alapító generációjához tartoztak. Néppárti jellegének megfelelően a CDU ideológiája és programja is igen szé-

les alapokra épült. A konzervatív, liberális és keresztény-szociális eszmeiség összekapcsolása mellett időről időre joggal mutatnak rá arra is, hogy a CDU komoly érdemeket szerzett a németországi katolikus és református népesség kiegyezésében is.

Az ökumené és az antitotalitárius konszenzus a múlt meghaladását jelentette. A szabadelvű-demokratikus jogállam, a szociális piacgazdaság és a minden német önrendelkezési jogának érvényesítésére formált jog fenntartása mellett az úgynevezett „nyugati kötődés” lett a CDU és bajor testvérpártja, a CSU jövőbe tekintő és jövőt megalapozó programja. A CDU pártpolitikai alapjainak távlatosságát bizonyította az 1990-es német újraegyesülés is. A kételkedőket megcáfolva a CDU-CSU eddig mindkét össznémet választáson, 1990-ben és 1994-ben is a legerősebb politikai tömörülésként került ki a voksolásból.

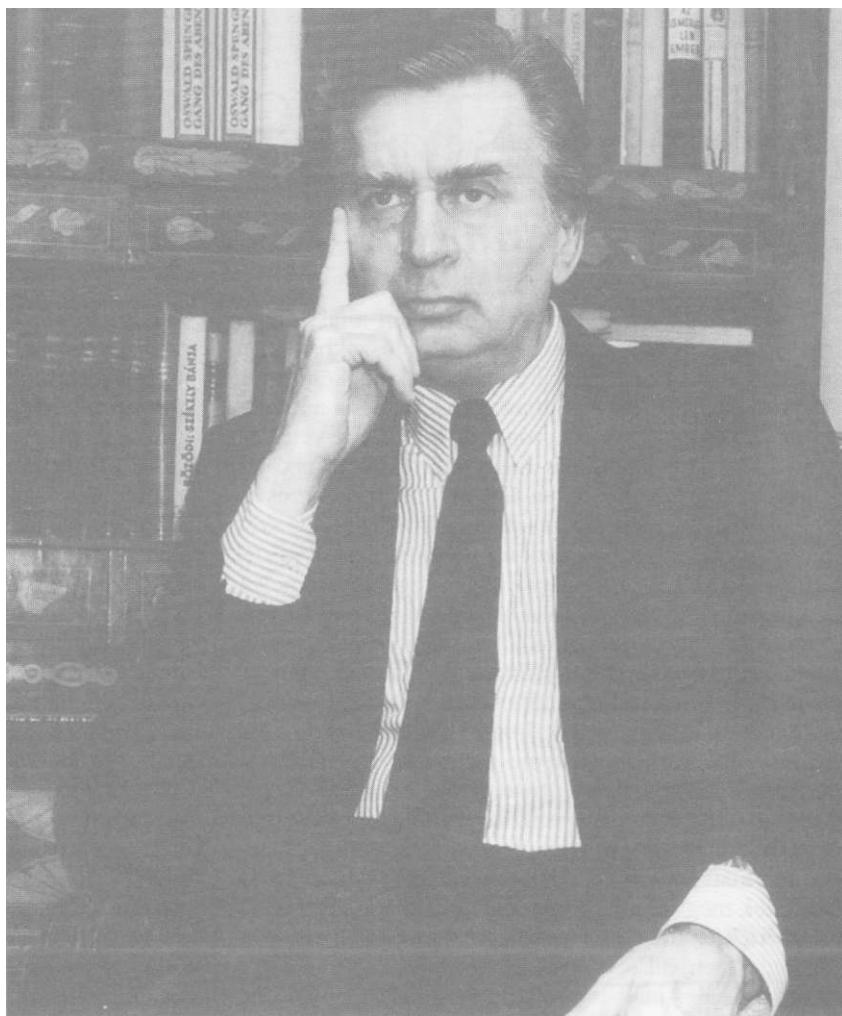
Máshogyan alakult a Magyar Demokrata Fórum sorsa. Megalakítóit az a cél hajtotta, hogy megtörjék a kommunista uralom monopolhelyzetét, hogy a szocialista-kommunista uralom végleges hanyatlásának idején olyan polgári-konzervatív, antitotalitárius szervezetet hozzanak létre, amely képes ellenállni az ancien régime erőinek. Hiszen ezek - az 1945-ös Németországgal ellentétben - az 1990-es Magyarországon nem váltak annyira szalonképtelenné, hogy ne jelentettek volna komoly tényezőt a további politikai fejlődésben. Éppen ellenkezőleg: a szocialista és neokommunista pozíciók a rendszerváltás után is erősek maradtak, olyannyira, hogy időközben - demokratikus úton - megszerezték a parlamenti többséget is. Bár ez a folyamat a programatikus újraorientáció jegyében zajlott, mégis maradtak olyan kapcsolatláncok, amelyek az ancien régime időszakára emlékeztetnek. Bár a Demokrata Fórumnak sikerült új mederbe terelnie a magyar politikát, de azt már nem tudta elérni, hogy a társadalom és az állam alakításához egy meghatározó hosszúságú időszakra is rábízák a felelősséget, szemben a nyugatnémet CDU-val, amely 1949 és 1969 között megszakítatlan kormányzati részvételt tudott felmutatni. A különbségnek sokféle oka lehet. A kilencvenes év közép-európai rendszerváltása nem jelentett olyan mély szakítást a múlttal, mint az 1945/49-es németországi. Minden vélekedés szerint ebből ered az a legitimációs bázis, amelyet a kommunista uralkodó pártok mindenkori utódpartjai élveznek. Minél intenzívebb a szakítás az előző rendszerrel, annál valószínűbb, hogy az új kezdetet különösen jelképező párt hatóköre lesz a legszélesebb. A második okot pedig abban látom, hogy Németországban 1949-ben a népesség jóval polarizáltabb volt a különböző politikai rendszerek megítélésében, mint ez a megfigyelő számára az 1990-es Magyarországon kivehető volt. Az SPD 1959-ig marxista tetteket vallott a gazdaságpolitikában, a nyugatnémet parlamenti baloldal egyes csoportjai egészen a hatvanas évek közepéig nehezen egyeztek ki a nyugati kötődés Adenauer által

követett politikájával. Mivel a nemzeti politika alapkérdéseiben ilyen nyilvánvalóak voltak a különbségek, egy antitotalitárius, az újrakezdést megjelentető párt könnyebben megőrizhette legitimációs előnyét.

A Demokrata Fórum antitotalitárius jellege ehhez képest jóval kevésbé vált meghatározóvá, mivel a korábbi állampárt megváltozott formában, az új alkotmányos és államrend keretei között ismét szalonképes lett. Az ex-kommunisták hamar a parlamenti demokrácia és a piacgazdaság, a külpolitikában pedig a nyugati orientáció támogatóinak mutatkoztak. Sokan kezdték úgy látni, hogy a polgári kormánytól inkább a részletekben, mint az elvekben különböznek. Az új társadalmi berendezkedés alapkérdéseiről, a politikai orientációról szóló, Nyugat-Németországban a hatvanas évekbe is belenyúló viták helyét a szociális érzékenység kérdéséről vagy a magyar nemzet történelmi önértelmezéséről folyó disputák vették át.

Ezzel azonban a Magyar Demokrata Fórum a nyugatnémet CDU-nál gyorsabban veszítette el azt a lehetőséget, hogy egyedül határozza meg a nemzeti megújulás útját. További fontos különbség mutatkozik az 1949-es CDU és az 1990-es MDF között az eltérő gazdasági, szociális, illetve szociológiai kiindulópontban is. A háború utáni Németországban egy porig rombolt gazdaságot kellett újraépíteni. A „szociális piacgazdaság” sikere, amely nem valamiféle csodára, hanem egy megbízhatóan megalapozott, racionálisan megtervezett gazdasági programra épült, meggyőzően támasztotta alá a CDU politikai megújulási programját. Ludwig Erhard stratégiája biztosította a gazdasági fellendülést, bár a szociáldemokraták - a fiatal NDK negatív példája ellenére - még mindig ragaszkodtak az államosítás és újraelosztás szocialista kórkorszakból eredő elképzeléseihez. Szociális és gazdasági szempontból Adenauer tehát nem volt sikerrel támadható. Ez pedig más területeken is növelte a tekintélyét, amely egyre szélesebb alapokon nyugodott. A parlamenti demokrácia és a szociális piacgazdaság sikeres ötövezete szolgáltatta Nyugat-Németország átfogó megújításának alapját, és a társadalmi újrakezdés olyan légkörét alakította ki, amely hosszú éveken át biztosíthatta a CDU parlamenti többségét.

A rendszerváltás fő csatározásai Magyarországon a politikai hatalom kérdése körül összpontosultak. A tét a szabadság volt, ami semmiben sem hasonlított a legmélyebb belső és külső megaláztatás közepette zajló, mindent átfogó és mindent átalakító, teljes német újrakezdéshez. Magyarország esetében ez a különbség vezetett ahhoz a jelen-séghez, amelyet Alexis de Tocqueville már kétszáz évvel korábban, a francia forradalom elemzésekor is megfigyelt. A szabadság vágyát, amely egy rendkívüli történelmi pil-

Antall József

lanatban alakult ki, csakhamar felváltotta az egyenlőség és szociális gondoskodás iránti vágy.

Így történt ez Magyarországon is, röviddel az előző rendszer leváltása után. Akármilyen komoly korlátokat szabtak még akár röviddel azelőtt is a szabadságnak, a lakosság 1989 után máris elégedetlenségét fejezte ki amiatt, hogy az átmenet szükséges folyamatai elkerülhetetlen szociális nehézségekhez vezetnek. Az elégedetlenség pedig túlságosan is hamar háttérbe szorította a múlt árnyoldalainak emlékét. Ez nem maradhatott hatás nélkül az MDF szavahihetőségére sem. Sokan elfogadták mint a diktatúra megszüntetésének eszközét, de - a régi-új szociális feszültségek közepette - az új társadalmi berendezkedés kialakításának eszközét már jóval kevesebben látták benne. Az ellenállás és a szabadság pártjának nimbusza hamarabb kifakult, mint azt az ember hihette volna. A Magyar Demokrata Fórum ajtót nyitott az új kezdethez, de csakhamar meg is tépázták a nyitott ajtón besüvítő szelek.

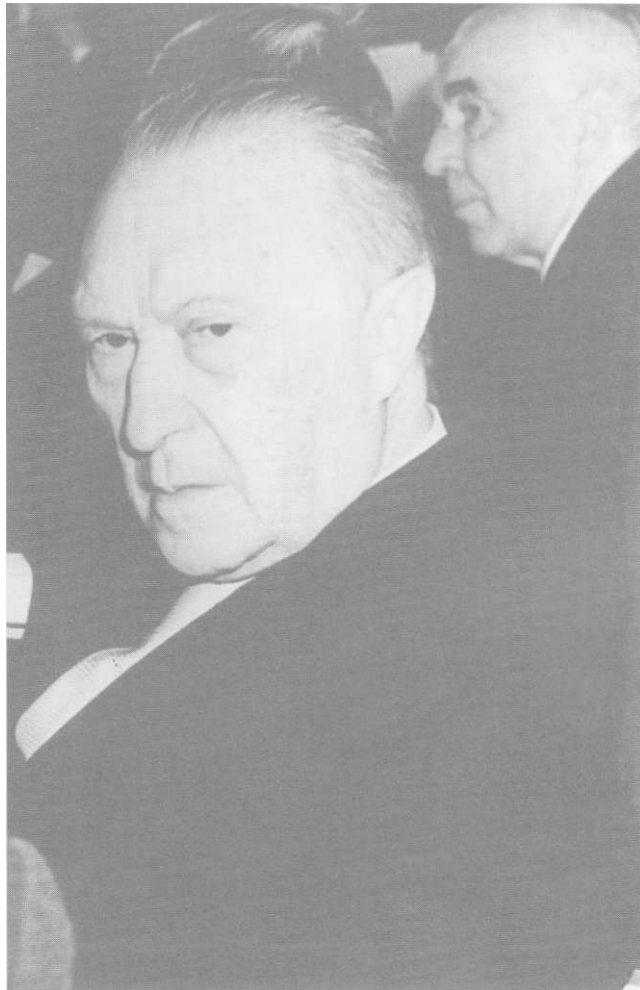
Meg kell vizsgálnunk azt is, hogy milyen történelmi örökséggel kellett megbirkóznia Nyugat-Németországnak 1949, Magyarországnak 1989 után. Fontos szempont a szomszédos népekhez fűződő viszony, különösen a határok kérdése, amely Magyarország és Németország történelmi örökségében egyaránt felmerül, és sokat elárul a

diktatúra utáni demokrati-
kus fejlődés helyzetéről.
Németország és Magyaror-
szág az első világháború
következtében jelentős ter-
ületi veszteségeket szen-
vedett. Az, hogy a legheve-
sebb érzelmeket kiváltó hat-
árvonalak történelmi tisztá-
zása csak az európai
kommunista uralom végé-
vel, Kelet- és Közép-Euró-
pa jelentős részének szov-
jet uralom alóli felszabadu-
lásával vált lehetővé, azt
bizonyítja, hogy 1945-ben
itt nem kezdődött minősé-
gileg új fejezet, hanem -
legjobb esetben is - csak a
befagyasztott történelem
időszaka. Igazi korszakvál-
tást Európában az 1914-es
és 1989-es esztendőök jelez-
nek: Európa önfeladásának
kezdetét és végét. Igaz,
hogy Nyugat-Németor-
szágnak 1949 után sikerült
mélyreható, történelmi ki-
egyezésre jutnia Franciaor-
szággal, és elfogadott társ
lett a nyugati integrációs és
együttműködési szerveze-
tekben. A Kelet felé to-
vábbra is nyitva maradt hat-
árkérdéseket - mindenek-
előtt a lengyel-német határ
kérdését - azonban csak

1989 után lehetett megválaszolni. Ek-
kor lett Lengyelország független, de-
mokratikus és jogállami partnerré. És
ezzel a partnerrel, amelyhez Németor-
szágot ma olyan jó kapcsolatok fűzik,
mint még soha a XX. század során,
végre egyszer és mindenkorra be lehe-
tett fejezni a területi vitákat. A Len-
gyelországban élő németek, illetve né-
met származású kisebbségek jogait
pedig jogállami és civilizált módon, a
kisebbségvédelmi szabályok értelmé-
ben lehetett rendezni. Mióta Lengyel-
ország demokratikus jogállam, és az
államhatár már nem a két állam visz-
onyának legalapvetőbb tényezője, azóta
kiteljesedhet a kisebbségvédelem azon
folyamata is, amelyet például Belgium
német nyelvű ré-
szében vagy Németország és Dánia vonatkozásában min-
taként már évtizedek óta megfigyelhetünk.

Magyarország a XX. század fejleményei nyomán nem
kevésbé súlyos határ- és kisebbségi problémákkal áll
szemben. A szovjet áltelevériesség ideológiájának évtize-
deiben a határok és kisebbségek sokrétű és sokféle problé-
máját mesterségesen elfojtották. Az uralkodó ideológia
szerint a nemzeti identitással és történelmileg magyaráz-

Konrad Adenauer

Ludwig Erhard

ható érzékenységekkel ter-
helt élőlényt le kellett vol-
na váltania a modern,
szovjet típusú embernek.
Ez az antropológiai azon-
ban már a múlté. Az új
helyzetben azonban Euró-
pa népeinek egész sora me-
gint szembe találta magát a
régii problémákkal. Ma-
gyarország és Szlovákia
között éppen ebben a ko-
moly érzékenységet okozó
kérdésben sikerült előre-
lépni. Nem létezik - vagy
legalábbis a kívülálló szá-
mára nem felismerhető -
olyan varázsige, olyan rá-
olvasás, olyan „királyi út”,
amely az ellentéteket, men-
talitásbeli különbségeket,
tegnapi fájdalokat és mai
nehézteléseket gyorsan or-
vosolni tudná. Az Európa
Tanács vagy az ENSZ ke-
retén belül születő pán-
európai válaszmegoldások
önmagukban valószínűleg
nem tudnak kiutat mutatni
a történelmi zsákutcából.
Nem állja meg a helyét az
a feltételezés sem, hogy
Magyarország és Románia
közös Európai Unió-tagsá-
ga önmagában megoldaná
a kisebbségi kérdést. A
megoldást a nemzetek kö-
zötti kétoldalú kapcsolatokban kell
keresnünk. Csak a stabil, minden
résztevőre kiterjedő jogállami fejlő-
dés jogosíthat bennünket arra a re-
ményre, hogy a felgyülemlett törté-
nelmi és érzelmi terheket a jog köl-
csönös tiszteletben tartásával felold-
hatjuk. Jellemző párhuzam a nehéz
történelmi hagyatékok kezelésében,
hogy ezen a területen sem Adenauer,
sem Antall nem érthette meg politikai
újításainak gyümölcseit.

Konrad Adenauer és Antall József
legfontosabb, államférfiúi, történelmi
hatású teljesítménye az volt, hogy poli-
tikai és civilizatorikus értelemben
egyaránt sikerült országukat a Nyu-
gathoz kötni. A belpolitikában ez a nagy nyugati demokrá-
ciákhoz hasonló demokratikus jogállam rendszerének
kiépítését jelentette. A külpolitikában pedig a nyugati
szomszédokkal történő kiegyezést, egy olyan sokoldalú
kapcsolatrendszer kiépítését, amely nagyban hozzájárult
Németország és Magyarország civilizatorikus nyugati ori-
entációjának megerősítéséhez - ennek sokoldalú hatásait
pedig éveken, évtizedeken át láthatjuk majd.

Ebben a folyamatban Adenauer kiinduló helyzete vél-

Ebben a folyamatban Adenauer kiinduló helyzete vél-

hetően nehezebb volt. A demokratikus társadalmi tudat hiánya, amely már a Weimari Köztársaság bukásához is hozzájárult, Hitler bukása után is jellemezte Németországot. A nyugati megszállási övezet ráadásul állandó szírhangoknak volt kitéve, mindenekelőtt a szovjet rendszer hatalompolitikai nyomásának. Mégis - vagy talán éppen ezért - sikerült Adenauernek és munkatársainak elfogadtatni és kiépíteni a bonni Alaptörvényre épülő demokratikus jogállamot. Magyarországon 1990-ben nem mutatkozott alternatíva a nyugati típusú demokratikus jogállam kiépítésével szemben. Ez persze semmiképpen sem jelenti azt, hogy ezzel már minden biztosítva volt.

Külpolitikai szempontból - legalábbis időlegesen - nehezebbnek látszik Magyarország helyzete. Adenauer szorgalmazta országa nyugati kötődését, de a vezető nyugati hatalmaknak is életbe vágó érdekük volt a folyamat támogatása. Németországon belül azonban komoly ellenállás mutatkozott a nyugati orientációval szemben, sokan attól tartottak, hogy ez állandósíthatja az ország kettéosztottságát. Nem kevesen pedig kulturális és politikai motivációból voltak szkeptikusak, sőt elutasítók az úgynevezett „nyugati civilizációval” szemben. Végül mégis felülkerekedtek azok az érvek, amelyek a Német Szövetségi Köztársaság mielőbbi és teljes körű nyugati kötődése mellett szóltak. Így lett a Német Szövetségi Köztársaság az Észak-atlanti Szövetség tagja és az Európai Gazdasági Közösség alapító tagja.

Magyarország számára a megcélzott nyugati kötődés kialakítása nehezebbnek bizonyulhat. Elsősorban nem belpolitikai okokból: a nyugati orientáció és az ezzel együtt járó amerikai barátság általában jellemzőbb a magyarokra, mint - még ma is - egynémely német körökre. A stratégiai helyzet azonban paradox módon alakult. A kelet-nyugati szembenállás végeztével a korábbi szovjet fenyegetésből Oroszország gyengése és kiszámíthatatlansága miatti félelem lett. Ezzel azonban Magyarország civilizatorikus szükségletei és biztonsági érdekei bizonyos nyugati körökben ismét háttérbe szorultak. A magyar EU- és NATO-csatlakozás menetrendjének pontos meghatározása továbbra is késik. Antall József jó irányba indította el az újrakezdés folyamatait. A Nyugat azonban a maga részéről adós maradt az egyértelmű válasszal. Fatális következményekkel járna, ha a stratégiai átmenet költségeit azokra az államokra hárítanák, amelyek már az elmúlt évtizedekben is a szovjet hatalmi előrenyomulás terheit viselték.

Nem volt véletlen, hogy a mai szövetségi kancellár Helmut Kohl történelmi párhuzamot vonva Konrad Adenauer unokájaként aposztrofálta magát. Nem bizalmaskodó dörgölődzészéről volt szó. Az a meggyőződés szülte, hogy egy politikai - és két személyes - generációt átfoóan továbbvigyék a szálát, amelyet Adenauer gombo-

Antall József és Helmut Kohl

lyított le a történelem labirintusában. Kohl elég idős volt már ahhoz, hogy egy élet tapasztalatával a háta mögött megértse azt a sorsot, amely a német népet a XX. században velejéig megrengette. Elég fiatal volt azonban ahhoz, hogy az idealizmus ereje is eltöltse, az az erő, amely az adenaueri korszakban az újrakezdés jó szándékú politikusaiból áradt. Elég türelmes volt, hogy elviselje a politika minden szintjének fáradalmait, és megtanulja, hogy nagy hatást kis lépésekkel lehet elérni. Végezetül pedig eléggé reformpárti és hosszú távon gondolkodó volt ahhoz, hogy politikai pályafutása során a felvilágosult, modern konzervativizmus gyakorlatát kövesse, tudván, hogy változtatni is kell annak, aki meg akarja őrizni a már jól beváltat.

Amikor Konrad Adenauer a Német Szövetségi Köztársaság első szövetségi kancellárja lett, Helmut Kohl 19 éves volt. Meg fognak születni Antall József politikai unokái is. Az átmenet emberei mindig gyorsabban kopnak - ez Antall József közvetlen utódaira is érvényes. Ha történelmi távlatban akarják értékelni életművét, elmondhatjuk, hogy Antall József - Konrad Adenauerhoz hasonlóan - a magokat elvetette, de a gyümölcsök leszüretelését már nem érthette meg. Tudjuk, hogy nem az a döntő, hogy egy nagy személyiség milyen hosszan áll egy ország vagy egy fontos politikai párt élén, hanem az, hogy tevékenysége milyen maradandó hatást hagy maga után.

Módos Márton fordítása

A cikk a Friedrich Naumann Stiftung Ötven év béke - öt év demokrácia című konferencián elhangzott előadás rövidített változata.

Maria Ostrowska

EGYÜTT A LENGYEL TÖRTÉNELEMMEL

Władysław Bartoszewski *pályája*

Władysław Bartoszewski külügyminiszterré történő kinevezését a meghallgatások után minden parlamenti bizottság egyhangúan támogatta. A képviselők elismerték azt, amit a jelölt egész addigi életében tett Lengyelorszáért.

Élete Lengyelország legújabbkori történelmének krónikája lehetne. A sors kegye folytán ő már szabad országban született - három évvel Lengyelország függetlenségének visszaszerzése után. Tisztességes hivatalnok családban nevelkedett. És éppen ez a családjában kora gyermekkorától kezdve beléltott tisztesség lett későbbi életének erkölcsi tőkéje. Számos kortársához hasonlóan őt sem nevelték háborús hősnak; „ha később sokan azzá váltunk is, azt az események alakulása kényszerítette ránk” — írta közel ötven évvel később a sokatmondó Érdemes tisztességesnek lenni címet viselő könyvében.

A háború előtt Varsó lengyel és zsidó részének találkozási pontján élt - látta, hogy a zsidó Varsó péntek estéknél hogyan dermed mozdulatlanságba, zsidó gyerekekkel játszott a parkokban, kertekben, még jiddisül is értett. Ismerte a zsidókat, zsidó barátai voltak, és később, a háború alatt a zsidók segítése természetes, nyilvánvaló dolog volt számára.

Egy katolikus magángimnáziumban tanult, ahol szilárd humanista alapokra tett szert.

A háború kitörésekor Bartoszewski tizenhét éves volt. Ahhoz fiatal, hogy besorozzák katonának, de ahhoz eléggé felnőtt, hogy megértse a körülötte zajló eseményeket. A háború első napjaiban betegszállító volt egy varsói kórházban, aztán a Lengyel Vöröskeresztben

dolgozott. 1940 szeptemberében Auschwitzba került. Ott 4427-es számú fogolyként krematóriumot és táborfalakat épített. Súlyos betegen kórházba jutott, ahol magatartásával „segítette az embereket és az ellenállás szellemét élesztette” - ahogy sok évvel később fogolytársai vallották.

1941. április 8-án a Lengyel Vöröskereszt közbenjárására szabadon bocsátották. Ekkor kezdett munkálni benne a kínzó lelkiismeret-furdalás: ő él, mások pedig meghaltak. „Ha már élek, ez arra kötelez, hogy valami értelmes dolgot tegyek az emberekért. Bosszúra nem gondoltam” - emlékszik azokra az időkre Władysław Bartoszewski.

Az illegális Honi Hadsereg Főparancsnokságának Információs és

Propaganda Irodáján kezdett tevékenykedni az információs részlegben. Bekapcsolódott a rejtőzködő zsidók megsegítésére szervezett akcióba. Szervezte a Zsidókat Segítő Ideiglenes Bizottságot és a Zsidókat Segítő Tanácsot, amely a nélkülözhetetlen iratokról gondoskodott, és a gettóból menekülteket rejtegette. Lakásokat, élelmet, gyógyszert, pénzt szereztek, segítettek a családi kapcsolatok felkutatásában. Üldözték azokat a lengyeleket, akik zsarolták a bujkáló zsidókat és a zsidóknak segítséget nyújtó lengyeleket. 1943 februárjától Bartoszewski a kormányképviselő Belügyi Főosztályán működő zsidó referatúra vezetőhelyetteseként társszerzője volt a londoni székhelyű lengyel kormányhoz küldött jelentéseknek és elemzéseknek. Ezekben hírt adott a lengyelországi hitlerista terrortól és a zsidók tragikus sorsáról.

Amikor 1944. augusztus 1-jén kitört a varsói felkelés, Bartoszewski a túlélésért harcoló város központjában tartózkodott. 63 napon és 63 éjszakán át teljesített szolgálatot a Honi Hadsereg Főparancsnoksága Információs és Propaganda Irodájának „Anna” rádióállomásán. Az egyik varsói belvárosi ház padlásán elhelyezett rádióállomásnak az volt a feladata, hogy katonai összeköttetést tartson fenn a lengyel főváros harcoló kerületei között. Az „Anna” állomás kétszemélyes információs őrzőket szervezett, ezek rendszeresen bejárták a környéket. A rádióban óránként közöltek aktuális információkat az egységek mozgásáról. Naponta kétszer egy kis újságot is kiadtak a civil lakosság számára Hírek a Városból és Rádiós Hírek címmel; ezt Bartoszewski szerkesztette. A bulletin 1944. ok-

tóber 3-ig jelent meg, összesen 124 számat adtak ki.

A felkelés elbukása kényszerű választás elé állította Bartoszewskit: fogságba menni vagy otthagyni a Honi Hadsereget. A felkelők többségétől eltérően úgy döntött, hogy újra illegalitásba vonul. „Nem volt bennem szemernyi bizalom sem. Megmaradt a drótfőbiam: soha többé nem akartam kapcsolatba kerülni német egyenruhás örökkel és szögesdrót kerítéssel. Auschwitz élő borzalomként élt bennem. Azt ismételtetem magamban: önként besétálsz a kelepcebe, aztán egy napon mindenkit elgázósítanak” - magyarázza döntését. Tízegynéhány társával együtt egy német teherautón hagyta el Varsót. Tífuszos betegekhez igyekvő egészségügyiseknek adták ki magukat. Néhány nap múlva hárman eljutottak Krakkóba, ahol Bartoszewski a Honi Hadsereg akkor Krakkóban megjelenő *Információs Bulletin* című illegális lapjánál lett szerkesztő.

A háború befejezése után mint a megszállás éveivel foglalkozó publicista és adatgyűjtő dolgozott többek között a Németek Büntetteit Feltáró Főbizottságnak. Ugyanakkor a *Gazeta Ludowa* című napilap is alkalmazta. Ez az újság a Lengyel Néppárt lapja volt; ez a párt volt az egyetlen politikai szervezet, amelyhez Bartoszewski valaha is csatlakozott. Szolgálati teendői közé tartozott többek között az is, hogy fel kellett lépnie a párt vasárnapi nagygyűlésein. A Szűzanyát ábrázoló pártlobogó előtt, háta mögött a szavait éberrel figyelő belbiztonságis spiclivel, arcán sokat sejtető mosollyal magyarázta Bartoszewski a parasztnak, hogy mindenüket, amijük csak van, a nagy Szovjetunióknak köszönhetik.

1946. november 15-én letartóztatták; a Biztonsági Hivatal legnagyobb örömeire ő is beleesett egy, a barátainál állított csapdába. Másfél évig ült letartóztatásban, nem kapott ügyvédet, nem volt kapcsolata a családjával. A börtönben elszenvedett különféle atrocitások ellenére egyetlen nevet sem adott ki, és

Tadeusz Mazowiecki

Lech Wałęsa

semmit sem írt alá. 1948 áprilisában került szabadlábra a Zsidókat Segítő Tanács titkárnőjének közbenjárására.

Megpróbált munkát találni, de az ő múltjával ez nem volt könnyű. Könyvismertetőket írt kiadóknak, és a Központi Faipari Igazgatóságon vécéülökkék és seprűnyelek gyártásával kapcsolatos ügyeket intézett.

1949 decemberében az utcán egy belbiztonságis lépett oda hozzá, s meghívta őt egy beszélgetésre, amely majd öt évig tartott. Hasztalan próbálták azonban együttműködésre bírni. Végül 1952-ben, letartóztatása után két és fél évvel végre

sz került a tárgyalásra. Bartoszewskit kémkedéssel vádolták, de sosem sikerült megtudnia, hogy tulajdonképpen kinek is kémkedett. Nyolc évet kapott. Egy évvel Sztálin halála után, tüdőbeteg, hat hónapi szabadságra engedték. Néhány hónappal később értesítést kapott, hogy a Katonai Legfelső Bíróság Bírói Tanácsa az ítéletet hatályon kívül helyezte. Elismerték, hogy Bartoszewskit ártatlanul ítélték el, a vádat visszavonták.

1963-ban elismerésben részesítették háború alatt tanúsított magatartásáért — a zsidóknak nyújtott segítségért megkapta a „Világ Igazai” (Jad Vasem) kitüntetését. Az akkor általa ültetett fácskának ma már erős gyökerei vannak.

Az országban azonban nem sokat változott a helyzet. Három évig, 1971-től 1973-ig sehol sem jelentek meg Bartoszewski cikkei. Írásaira teljes publikációs tilalmat rendeltek el, s ez a tiltás műveinek idézésére, nevének említésére is kiterjedt. Bartoszewski eltűnt a hivatalos közéletből.

De azért nem egészen. Tagja volt a Lengyel Pen Club elnökségének, 1972-től 1988-ig pedig ő volt az elnökség által megválasztott főtitkár.

A Lublini Katolikus Egyetemen legújabbkori történelmet tanított, 39 magiszterjelöltnek volt egyetemi promotóra. Lengyel politikai történelmet adott elő a titkos „repülő egyetemen”.

1981. december 13-án sok más tisztességes lengyellel együtt őt is internálták. Jó társaságba került, együtt ült többek között a későbbi első nem kommunista miniszterelnökkel, Tadeusz Mazowieckivel. Fogolytársai az internálótáborban „rangidősnek” választották, kifejezve bizalmukat Bartoszewski börtöntapasztalatai iránt. 1982 áprilisában szabadult. Megint zsidó barátai jártak közben érte. Stefan Grajek, a nemzetközi zsidószervezetek képviselője Bartoszewski szabadon bocsátásától tette függővé, hogy részt vesz-e a varsói gettófelkelés évfordulós megemlékezésén.

Bartoszewski újra a Lublini Katolikus Egyetemen kezdett tanítani, amikor pedig útlevelet kapott, s

szabadon utazhatott, német egyetemeken adott elő: Münchenben, Eichstadtban és Augsburgban.

Tadeusz Mazowiecki miniszterelnöksége alatt, 1990 novemberében Bartoszewskit nevezték ki Lengyelország bécsi nagykövetének. Onnan tért vissza, hogy átvegye a lengyel diplomácia vezetését. Nyilatkozata szerint folytatni szándékozik Krzysztof Skubiszewski és Andrzej Olechowski külpolitikáját.

Több ízben is kitüntették, először még a háború alatt, 1944-ben, a Kardokkal és Vitézségi Kereszttel ékesített Ezüst Érdemkereszttel. 1986-ban Edward Raczyński, a Lengyel Köztársaság emigrációban működő elnöke Bartoszewskinek mindazért, amit Lengyelország függetlenségéért tett, a Polonia Restituta Érdemérem Csillagával ékesített Parancsnoki Keresztet adományozta. Władysław Bartoszewski

Megemlékezés a II. világháborúban szovjet fogságba esett és a kатыńi erdőben meggyilkolt lengyel tisztekről (1989)

három alkalommal utasította vissza a Lengyel Köztársaság emigrációs elnökének tisztségét. Izrael díszpolgára lett, megkapta a NSZK érdemérmének Nagy Érdemkeresztjét. A Német Könyvkereskedők Békedíjának, ennek az igen tekintélyes díjnak is kitüntetettje.

Bartoszewski több mint ötszáz, főként a lengyel-zsidó és lengyel-német viszonyokat elemző publikáció szerzője.

Mindig a lengyel-német meg egyezés érdekében tevékenykedett, a kölcsönös előítéletek felszámolásán fáradozott. Ez év április 28-án a Bundestagban külügyminiszterként elmondott beszédében fejezte ki ezt

a legteljesebben. „A történelmi emlékezetnek és gondolkodásnak jelen kell lennie kapcsolatainkban. A múlt azonban nem válhat e kapcsolatok fő motivációjává, utat kell törnie a mai és jövőbe mutató motivációk számára. A népeink és államaink közötti kapcsolatok mára európai jelentőségre tettek szert - a mi szomszédi viszonyunk jelentős hatással lesz arra, hogy a megosztott Európa mikor és hogyan fog eggyé nőni. A két állam együttműködése az egyesült Európában - ez ma a kétoldalú kapcsolatok egyik alapvető célja és létalapja. Ez ad nekik értelmet, ez gazdagítja őket. Gondoljunk a németek ifjú nemzedékeire és a lengyelek ifjú nemzedékeire - a XXI. század, reméljük, boldog polgáira!” - fejezte be beszédét a Bundestagban Władysław Bartoszewski külügyminiszter.

Szenyán Erzsébet fordítása

EGY KÖZÉP-EURÓPAI TAPASZTALATAI

Eduard Goldstücker beszél életéről

*„A kommunista párt
történetét
úgy olvassuk,
mint valami
bűnügyi regényt*

1913-ban születtem egy Árva megyei kis szlovák faluban, Podbjelben. Ott éltem tizennégy éves koromig. Szlovák emberek között nőttem fel. Öt és fél éves voltam, amikor megalakult a Csehszlovák Köztársaság. A trszteni gimnáziumban, ahová bejártam, cseh és szlovák tanárok tanítottak. Majd Kassára költöztünk, ahol még erős volt a magyar nyelvi jelenlét, ott ragadt rám a magyar szó. Tizennyolc éves koromban aztán átálltam a cseh nyelvre, és azóta tulajdonképpen Prága lett a választott hazám. Prágában éltem, amíg ez megengedett, mert aztán jött a '39-es év, Csehszlovákia feldarabolása. Én elvesztettem az állampolgárságomat, mert az az ország, melynek polgára voltam, megszűnt létezni. Nagyon kalandos körülmények között Szlovákián keresztül kijutottam Lengyelországba, onnan Angliába, ahol első emigrációmát töltöttem 1939-től 1944-ig, majd Párizsban lettem diplomata. Mihelyt Prágát felszabadították, a háború utolsó évében, kértem hazahívásomat.

1951-ig diplomáciai szolgálatban voltam Londonban, Izraelben. Akkor kineveztek Svédországba nagykövetnek, de oda csak a böröndöm érkezett meg. Engem ugyanis letartóztattak a Slansky-perrel kapcsolatban, és 1953-ban életfogytiglani börtönrre ítélték. 1955 végén szabadultam, és visszamehettem az egyetemre. Német irodalmat tanítottam, a német tanszék professzora, vezetője voltam, és amikor megint bevezették az egyetemi tisztségviselők szabad választását, a Károly Egyetem prorektora lettem. 1968-ban a Cseh Írószövetség elnökévé választottak, beválasztottak az új Cseh Nemzeti Tanácsba, vagyis a parlamentbe. Részt vettem a köztársaság federalizálását intéző bizottság munkájában.

Aztán jött a megszállás, és én lettem itt az egyik legfenyegetettebb ember. Vállalnom kellett a második számkivetést. Az összehasonlító irodalomtudomány tanára lettem az angliai Sussex egyetemén, onnan mentem nyugdíjba. És már nyugdíjasként tértem vissza Prágába, mihelyt erre lehetőség nyílt. Előbb csak vendégségbe jöttem - vendégségbe, mert lakásom nem volt. Másfél évig tartott ez az ideiglenesség, csak 1991-ben költözhettem vissza Prágába. És most itt vagyok.

1989-ben Németországban megjelentek az emlékirataim. A címe: *Egy közép-európai tapasztalatai*. Hát ezek volnának azok a tapasztalatok dióhéjban... ■

Megterés vagy meghasonlás? Kérdőjelek kíváncsoznak európai régióink korszakosan legellentmondásosabb politikai pályafutása. Milovan Đilas (1911-1995) életútjának végére. Nyolcvannegyedik évében, április 20-án hunyt el lakásán, Belgrádban. A sajtó úgy adta hírül, hogy „a jugoszláv kommunista párt egyik kiemelkedő vezéréből, Tito közeli munkatársától és a legismertebb jugoszláv disszidenstől” vettek búcsút előbb Jugoszlávia fővárosában, majd végakaratára szerint szülőfalujában, a montenegrói Mojkovac melletti Podbišćeban temették el. Belgrádban az Új Köztemető ravatalozójában egykori harcostársa, Mijalko Todorović, a kommunisták 1941-es antifasiszta népfelkelésének egyik szervezője és a partizánok Első Proletár Dandárjának, majd Hadtestének komisszára búcsúzott tőle. (Todorović a háború után a jugoszláv szövetségi állam Szakupstinájának elnöke, s a Jugoszláv Kommunista Szövetségének legszűkebb vezetésének volt a tagja.) Már a Párt általi, vagyis teljes számkivetettsége és vezeklése évtizedeiben kialakult meghitt baráti köréből Dobrica Ćosić író, Kis-Jugoszlávia balsikeres, tétova volt köztársasági elnöke is búcsúzott. Megjelentek ravatalánál a szerb „liberális orientációjú” értelmiségiek, írók és publicisták, s az ellenzéki Szerb Megújodási Mozgalom elnöke, Vuk Drašković is. Szülőfalujában a híradások szerint mintegy másfélezer gyászoló földije gyűlt össze elhantolásánál, mely - feltehetően legszűkebb családja elhatározásából - a pravoszláv egyház szertartása szerint, négy lelkész koncelebrációjával ment végbe.

Végző búcsút földije és élete utolsó szakaszában talán legmeghittebb barátja, Matija Bećković költő vett „a világ egyik legismertebb disszidensétől”, patetikusan arra utalva, hogy „egy nagy ember és egy nagy író halt meg. Visszatért oda, ahonnan indult is, hogy még egyszer támaszt kapjon apái csontjaitól, ahonnan emberi és morális alapjait is hozta. Visszatért bölcsőjéhez.” Bećković emelkedett búcsúszavai s egyéb megnyilatkozásai Đilas elhunytakor

A „ĐILAS-MÍTOSZ” VÉGE/KEZDETE?

nemcsak a barát és a földi megszólalása volt. Két világnézet, két végletes pártállás megbékélését szándékozták demonstrálni szavai Đilas ravatalánál: a nemzeti és a kommunista népfelkelés testvérgyilkos, immár történelmivé lett végzetes konfliktusának elmúlását hivatottak jelezni, mely több mint fél évszázadon át, a második világháború kitörésétől tragikusan megosztotta a nemzetet, tetézte azt a montenegrói nemzeti különválással is, amelynek ideológiai kezdeményezői között ott volt a hatalma teljében levő Đilas is. Đilas s a nemzedéknyivel fiatalabb Bečković családja az antifasiszta népfelkelés két oldalán viselt ugyanis kérlelhetetlen, emberirtó háborút egymással: az egyik a partizánok, a másik a csetnikek oldalán.

„Egy nemzedék legnagyobb megnyilatkozása” - mondotta Đilasról koporsójánál Bečković. S mintegy tanúságot téve írói énjének előbbre valóságáról, állította, hogy regényének néhány lapjáért

Đilas egész politikai karrierjéről lemondott volna. „A leigázott Kelet-Európa első lelkiismereti lázadója” akkor fordult szembe a gonosszal, amikor az ereje s hatalma legteljében volt, s nem, amikor már mindenki fellázadt. „Azok, akik később könnyebb körülmények között követték, ma országaik elnökei, mint Havel, vagy népük szellemi újjá születésének apostolai, mint Szolzsenyicin és Szaharov... Đilas megszűnt egy ember vezetéknevének lenni, szinte mítikus lény és metafora lett.” A szagatott megfogalmazású, személyes utalásokban is bővelkedő búcsúszóban hangzott el ugyancsak: Đilas helyzetének tragédiája volt az is, hogy a hatalom megbélyegezte, de az ellenzék nem fogadta el.

Milovan Đilast 1954 januárjában liberális, pártellenes és szocializmusellenes felfogások és ténykedés - összefoglalóan és akkor használatos fogalommal: a revizionizmus - vádjával zárták ki annak a pártnak a vezetéséből, melynek ifjú korától szélsőségesen leghívebb és leghívóbb tagja, s már fiatalon meghatározó vezéregyénisége volt. A pártmegbízatásoktól való megfosztása a titói Jugoszláviában természetesen egyidejűleg állami funkciók teljes megvonását is je-

lentette, a kirekesztését is a legálisnak tekintett és elfogadott politikai közéletből. Két hónappal később saját elhatározásából kilépett a pártból. 1955-től nyugaton publikált írásai, nyilatkozatai és interjúi miatt előbb felfüggesztett, majd két perben összesen tizenhárom évre halmozódott börtönre ítélték Tito „el nem kötelezett” Jugoszláviájában. *Az új osztály és Találkozások Sztálinnal* című könyveivel váltotta ki leginkább a titói diktatúra haragját. Ugyanott raboskodott, ahol már a Jugoszláv Királyság idején is három évet ült (1933-1936). Közel kilenc esztendő telt le a börtönben. 1966-ban szabadlábra helyezték. 1986-ig nem kapott útlevelet, írásai Jugoszláviában nem jelenhettek meg. De bocsánatos lett műveinek, irodalmi és politikai írásainak, gyakori interjúinak elsősorban nyugati megjelenése.

A háború előtti illegális, közvetlen szovjet befolyás alatt álló Jugoszláv Kommunista Pártnak a legnyitottabb belső ideológiai konfliktusa 1939-től Miroslav Krležával (1893-1981), a baloldalhoz számító neves horvát íróval, kérlelhetetlen leszámolnivalója pedig a sztálinizmus nyílt leleplezőjével, a JKP Párizsban tevékenykedő tagjával és kulcsfontosságú funkcionáriusával,

Živojin Pavlović (1898-1941) publicistával volt. Krleža *Dialektikus antibarbarus* című fulmináns és leleplezően nyílt, egyaránt politikai és irodalmi polemiciát tett közzé *Pećat* című zágrábi folyóiratában (1939-1940) a második világháború európai fellángolásának kísérteties hónapjaiban. Az írás a maga tételeivel kihívás volt a szovjet párt- és ideológiai elveket valló és azokhoz szolgálai igazodó JKP vezetői és ideológusai ellen, s személyesen is érintette a „reszortfelelős”, már korábban is Krležával polemizáló Đilast. A JKP élére ekkor már a „moszkvai komisszárt”, Josip Brozt, a későbbi Titót állították, akinek a kiemelésében kulcsszerepe volt Đilasnak, ugyanis Párizson át ő juttatta el Moszkvába a Kominternhez azokat a terhelő dokumentumokat és információkat, melyek a sztálini tisztogatások idején tragikusan megpecsételték a JKP korábbi vezetőinek sorsát. Josip

Broz e Đilas által küldött anyagok segítségével állítja ekkor félre vetélytársait, s kerül a párt élére, egészen 1980-ban bekövetkezett haláláig. Đilas nem tagadta e dokumentumok Titóhoz való eljuttatásának tényét, bár állítása szerint sem a JKP-nek, sem személy szerint Titónak ezekben az ügyekben nem volt meghatározó befolyása, de - mint később elmondta - „tény, hogy Tito és Kardelj úgy örültek a moszkvai elfogadásoknak, mint a kisgyerekek, mert a lehető legkönnyebb módon szabadultak meg a frakciózóktól”. Pártkörökben Krležának *Az ész peremén* (1938 című regényét is már a moszkvai perek amolyan torzképének fogták fel, a *Bankett Blitvában* (1939) című regényét pedig egyenesen pamfletnek tekintették, mely a Szovjetunió és vezetői ellen irányul.

Živojin Pavlović vetke Krležáénál - ha lehet - még nagyobb volt. *A szovjet thermidor mérlege (Bilans sovjetskog termidora)* című leleplező könyvével, melyet 1940-ben már hazatérése után jelentetett meg Belgrádban, egyenesen megpecsételte sorsát. Bár könyvét a Jugoszláv Királyságban diplomáciai megfontolásból még a nyomdában elkobozták, kerülendő megjelenésével a szovjet, de közvetve a német kormánnyal való bármilyen konfliktus vagy feszültség kockázatát - hiszen nem sokkal a szovjet-német megneemtámadási szerződés aláírása után vagyunk, s Belgrád is sietve rendezti kapcsolatait Moszkvával, miközben késlelteti a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozását. De a könyv megírását, kinyomtatását egykori pártja nem felelti s nem bocsátja meg. 1941 októberében és novemberében a szerbiai Užice város és környéke a partizánok kezére került, s itt rendezkedett be a partizán vezérkar, a JKP Központi Bizottsága is. Pavlovićot közeli szülőfalujában november 16-án fogták el a partizánok. Legkegyetlenebbül bánt vele Slobodan Penezić Krcun, de Petar Stambolić, Rodoljub Čolaković, Aleksandar Ranković, Vladimir Dedijer mellett kihallgatói között volt Milovan Đilas is, aki jól ismerte könyvét, és provokatív, hazug, rágalmozó munkának bélyegezte korább közreadott bírálatában (*Komu-*

nist 1940. 5. szám). A kihallgatások naponta folytak. Đilas tanúsítása szerint is tortúra alkalmazásával. Bár semmit se vallott be, és semmit se lehetett rábizonyítani, *A szovjet thermidor mérlegének* írójára halál várt. November 28-án este 10 órakor pokrócban vitték a vesztőhelyre. Maga a „partizán hóhér” ismerte be egy beszélgetés során, hogy egyetlen tarkólövessel végzett vele. Nem bizonyosodott be a mendemonda, hogy kihallgatói személyesen végezték volna ki. Az ún. „Užicei Köztársaság” röpké, alig két hónapos fennállása alatt egyébként különböző politikai indíttatású vádakkal mintegy kétszáz személyt likvidáltak. Živojin Pavlović, a nagy tanúságtevők egyikének sorsa tragikusan bevégeztetett.

Miroslav Krleža több jelzést kapott, menjen át a „felszabadított területre”, csatlakozzék a partizánokhoz. 1943 januárjában, már hajlott korában megtette ezt Vladimir Nazor (1876-1949) horvát író s Ivan Goran Kovačić (1913-1943), a *Jama* (Tömegsír) költője, aki elesett, vagy csetnik-kéz végzett vele. Krleža nem ment. Félelmei voltak, kijuthat-e észrevétlenül Zágrábból. Jobban tartott

azonban attól, hogy likvidálják majd a partizánoknál, hiszen ideológiai összeütközése a párttal a kiközösítéssel volt egyenértékű. A sztálini módszerek is-

---

Josip Broz Tito - marsaili egyenruhában - és vezérkara 1944 júniusában egy Vis szigeti barlangban. Balról jobbra: Vladimir Bakarić, Ivan Milutinović, Edvard Kardelj, Tito, Aleksandar Ranković, Svetozar Vukmanović Tempo és Milovan Đilas. A hatvanas évek közepétől csak e történelmi felvétel bal felét reprodukálták Jugoszláviában. 1948-ban, a Tájékoztató Iroda határozatát követően legelőbb Sreten Zujovićot vágták le a fénykép bal széléről, aki eredetileg Bakarić mellett ült, majd 1954-ben Đilas tűnt el a fényképről. Ranković eltüntetésére 1966-ban került sor, ami az egyébként „vétlen” Tempo feláldozásával járt...

meretében a hasonló leszámolások radikalizmusát illetően kételyei nem is lehettek. Legfőbb ellenfele a kizárólagosságáról hírhedt Milovan Đilas volt, a partizán vezetés és a párt egyik teljhatalmú kulcsembere, akitől leginkább tartott. Tehát nem ment. Később ezt így indokolta: „Nekem valóban egyre ment, amikor józanul meghánytam-vetettem az egészséget, vajon Đido (Milovan Đilas) vagy Dido (Eugen Kvaternik, a náci-fasiszta ún. Horvát Független Állam belügyminisztere) veszejt el. Az igazat megvallva jobban szerettem volna, ha osztályellenségem, Dido végez velem.” (1968) Đilasszal már csak a háború után találta szembe magát.

Első felszabadulás utáni, 1945. novemberi belgrádi találkozásuk hiteles történetét így mondta el vagy negyedszázaddal később, 1968 májusában:

„Azokban a napokban lakosztályában, a Hotel Maderában meglátogattam Milovan Đilast. Sok mindenről beszélgettünk, majd Đilas feltette a kérdést:

- Mondd meg nekem, Öreg, de őszintén, miért nem jöttél a partizánokhoz?

- Azért nem mentem, mert megölték volna.

- És ki ölt volna meg?

- Mondjuk, te.

Đilas felpattant székéből, mintha csak szúrás érte volna, s kiment az erkélyre. Kis idő múltán visszajött, és ezt mondta:

- Muszáj őszintének lennem, és tisztességgel bevallom: 1942-ig megöltek volna. És miért nem jöttél az AVNOJ ülésére, amikor hívtunk?

- Nem olyan embert küldtetek értem, akiben megbíztam volna; azoknak az embereknek, akik hozzám jöttek, nem hittem, egyébként is nem az én stílusom, hogy a ballada végén érkezzem.

Barátságban váltunk el, s csatlakozásom vagy nem csatlakozásom kérdését még egyszer feltette nekem itt, Zágrábban... Szórakoztatta, ahogyan reagálok. Persze, ugyanúgy reagáltam, mint első találkozásunk alkalmával."

A háború után Tito a *Dialektikus antibarbarus* körüli konfliktust többé sosem hozta szóba Krležának, s a partizánokhoz való csatlakozásának kérdését sem hánytorgatta. A régi vitát egyébként mindkét részről feleslegesnek mondta. Mi több, amikor Krležának 1945 októberében a zágrábi *Republika*

háború előtti polémiákat is Tito volt az, aki kimondta, hogy újabb polémiák márpedig nem lesznek vele. „Megyünk tovább!”

Bár a JKP Központi Bizottsága agitprop. fellegrárában, a belgrádi Madera szálloda hivatali apartmanjában létrejött találkozásuk után formálisan mind Đilas, mind Krleža napirendre tért a történetek és a gyanúsítgatások felett, összetűzésük mindvégig árnyat vetett kapcsolatukra - még Đilas kegyvesztettsége után is. Közvetlenül a háború utáni időkben Krleža népszerűségét aligha növelhette - kivált a pártos művészet harcos, elkötelezett és kérlelhetetlen letéteményeseinek legfelsőbb s legszűkebb körében - ama kiszivárgott, s közismertté vált élce sem a három „ovan”-ról, azaz szójátékosan a „három vezérkos”-ról: Radovan Zogović, Milovan Đilas és Jovan Popović döntő befolyású pártpolitikusról, akik eleve nem szívelték. Jugoszlávia egyik politikailag legkritikusabb háború utáni pillanatában, 1948-ban, a Jugoszláv Kommunista Párt V. kongresszusán Đilas tett kísérletet Krleža folyóirata, a *Pečat* és a *Dialektikus antibarbarus* körüli polé-

beszámolója a szokásos megelőző „egyeztetés” ellenére a legszűkebb körben megütközést keltett. Krleža 1975 januárjában így emlékezett vissza az incidensre: „Ott ültem mint a Kongresszus tiszteletbeli vendége. Úgy tekintettem, hogy minden meg nem értésünk elsimult, s mindaz, ami a *Pečat*-ot illeti, a múlté, de tévedtem. Đilas már a *Beszámoló a JKP agitációs-propaganda munkájáról* szóló referátuma elején kirohant a *Pečat* ellen, kiszámítottan, hogy a talán kétezres kongresszusi gyülekezet előtt nyilvánosan megrágalmazzon. A hajam az égnek állt. Kértem a szünetben Titót: »Mi ez?« - »Nem így beszéltük meg, ez a dolog a *Pečat*-ról és ebben a formában a tudomásom nélkül került be. Mindenesetre nem kerülhet a kongresszusi dokumentumok közé«. Bár a delegátusoknak Đilas beszámolójának eredeti szövegét osztották ki, teljes terjedelmében nem közölték a kongresszusi anyagban. Krleža közvetett, de a pártkáderek körében nagyon is egyértelmű megtámadtatását - Đilas félreérthetetlenül, bár nevét nem kimondva, trockistaként bélyegezte meg - Tito egy páratlan gesztussal oldotta fel, amely minden pártfunkcionárius előtt egyértelmű volt: a szünetben a kongresszusi épületet környező parkban Krležába karolva sétált vagy fél órát. Đilas visszakozni kényszerült, kifogásolt kirohanásait és kitételeit kihagyatták referátumából. Nyílt kritikájának vagy menesztésének ideje azonban még közélről sem érkezett el. Radikalizmusára ekkor jobban számítottak, mint valaha.

Krleža kései kommentárjait olvasva, szemlátomást Đilas memoárjai (*Egy forradalmár visszaemlékezései*) háborították fel, melyek 1973-ban először New Yorkban jelentek meg angolul. Megnyilatkozásaiban s a halála után közreadott naplófeljegyzéseiben 1975-től olykor hosszasan tér ki rájuk (horvát fordításban kap részleteket belőlük), részben újból felidézve a *Dialektikus antibarbarus* körüli, 1939-től szünni nem akaró polémiákat, majd háború alatti likvidálásának esélyeivel kapcsolatos félelmeit - de új elemként

Đilasemberi és morális elmarasztalásával. Emlékezéseiben több vonatkozásban Đilas sem kíméli Krležát, elmentmondva állításainak. „Soha senki egyértelműen nem vádolta meg Krležát, hogy trockista... A Központi Bizottság tagjai - Tito, Kardelj és én - sosem tekintettünk Krležára, mint igazságtalán - állítja utólag Đilas. „A trockizmus nálunk, és amit Đilas az V. Kongresszuson referátumában e kérdésről a *Pečat*-tal kapcsolatban mondott - miért volt erre újból szüksége?

Vladimir Dedijer, Milovan Đilas és Miroslav Krleža 1947-ben Belgrádban

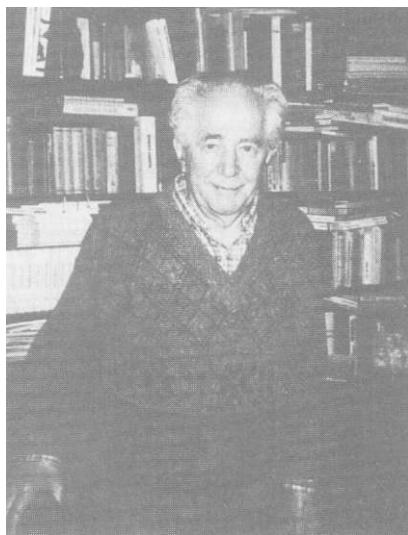
című irodalmi folyóiratban megjelent első háború utáni írása (*Az irodalom ma*) újból lángra lobbantotta az iránta való pártos ellenszenvet, s Radovan Zogović, Milovan Đilas és Jovan Popović mindenható ellenzése újabb „Krleža üggyel” fenyegetett - feltámasztva a

mia felélesztésére. A kommunista és munkáspártok moszkvai Tájékoztató Irodájának elmarasztaló határozatát követően, példátlan belső biztonsági intézkedések közepette, 1948. július 21-28. között a kongresszus 2344 küldött részvételével éjjel-nappal ülésezett Belgrádban. Őt ellenszavazat ellenében 2318 küldött a Josip Broz Tito vezette új Központi Bizottságra adta le szavazatát. Edvard Kardelj és Aleksandar Ranković mellett Milovan Đilast is titkárrá választották. Mégis, Đilas kongresszusi

»Hát nem volt semmilyen más anti-trockista példánk« - emlékezik és kommentál Krleža 1976-ban. - „Így válaszolt akkor kérdéseimre, vállalt vont, mindent lerázott magáról, mint az ázott kutya. Memoárjában pedig paranoiásan mellébeszél, mint olyasvalaki, akinek fogalma sincs arról, mi volt a szocializmus, mi akar lenni, vagy a marxizmus! A primitív, írástudatlan ember klasszikusan világos esete, egyfajta néptanító, partizán-kólós mentalitással" - fűzi hozzá indulatosan. Bagatellizálva Krleža esetleges háború alatti likvidálásának veszélyét és lehetőségét a partizánoknál, Đilas ezt rögzítette emlékeiben: „Néhány trockistát valóban kivégeztek a partizánoknál, de Krleža sosem forgott veszélyben... Személy szerint azt tartom, hogy gyávaságról volt szó. Nem akarta az életét kockáztatni olyasvalamiért, amiben teljességgel nem hitt." 1977. szeptember 9-én Krleža ezt jegyezte naplójába ezzel kapcsolatban: „*Moral insanity* egyedek környezetében, mint Đilas ama szövege gyávaságoomról! Igen: pánikba estem legszűkebb környezetem morális-politikai vandalizmusától, amely reám zúdult, és attól a politikai légkörtől, amely ribbentropi volt!" Hátramaradt feljegyzéseiben többször is, olykor durván megkérdőjelezi Đilas memorárájának hitelét. Đilas... tudatosan nem mond igazat, hanem azt mondja, ami neki kell. Hebehurgya demagóg, skrupulusok nélkül... S így sorra, leszámolva »egykori fanatizmusával«, tovább hazudik a *Memoárjaiban*... szüntelen zavarba hozzák a tények, és fecseg." (1976. IX. 6.) „Az egész betegeesen írták, ellenszenvvel és gyűlölettel... minden sejtésem, hogy szüntelen veszély fenyeget e gonosztevői mentalitásból, nem volt megalapozatlan." (1976. VII. 26.)

Krleža bennfentese, a nemrégiben váratlanul elhunyt Enes Čengić (1926-1994), akinek több kötetnyi hitelesnek tetsző Krleža-émléket köszönhetünk, 1989-ben elmondta Đilasnak, hogy megkérdezte Krležától: „- Vajon kiátkozása után, melyet megélt, jelentkezett-e valaha is nála Đilas? - Nem, soha - válaszolta -, bár vártam, hogy jelentkezik, mint Radovan Zogović is, meg más hajótöröttek is, de Đilas nem jelentkezett. Talán azt hitte, ezzel kellemtelenséget okozhat." - „De hát nem jelentkezhettem - reagált Đilas. - Először is azt gondoltam: hogyan fogadhat Krleža, amikor közel áll Titóhoz? Nem akartam kellemtelen helyzetbe hozni, hogy elutasítson."

Milovan Đilas kétpólusú, szélsőségesen ellentmondásos pályafutásának tra-

Milovan Đilas belgrádi lakásán 1989-ben

gediája abban teljesedett ki, hogy nem volt szokványos disszidens, hanem eretnek. Néhány éve, amikor egykori partizántábornokok kezdeményezték, rehabilitálják a „legnagyobb jugoszláv disszidentst", s kapja vissza a Népfelszabadító Háborúban kiérdemelt kitüntetésait és tábornoki, vezérezerdesi rangját, a belgrádi *Politika* napilapnak ezt nyilatkozta: „Ezek a kelet-európai pártrehabilitációk mindig is groteszkek voltak számomra - a vezetők vergődése, hogy valamiképp kihúzzák önmagukat és a pártot a kátyúból, az igazságtalanságokból és erőszakból, amit elődeik esztelen hatalomvágyukban a mozgalom legkövetkezetesebb és legősztintebb alattvalóinak okoztak. Az én esetemben nem erről van szó. Legalábbis nem egészen: ha a párt akarja, és rehabilitál, önmagát kellett volna rehabilitálnia. Önmaga rehabilitálása helyett a párt a dicstelen haldoklást választotta. Engem a posztkommunista fejlődés rehabilitált már azzal, hogy közzétehetem gondolataimat és műveimet, melyek külföldön már megjelentek. Csupán az ítéletek megsemmisítéséről lehet szó." S „vétkeiről" szólva: „Irracionális pártnézőpontból persze hogy vétkeztem, méghozzá a legsúlyosabban: különváltam, kikerültem a vezetésből, a kommunizmusban pedig a vezetés maga a párt. Kiváltam, bár a vezérek egyike voltam. Annál is több: lázadó lettem - lázadó a hatalom és ideológia magvából. Az ilyesmit a toleráns vezetők és pártok se bocsátják meg, én pedig, dacból, átéltem és túléltem."

Đilas elhunyt várhatóan szembenálló megnyilatkozásokat vált ki olyan körökben, melyek eltérően viszonyultak hozzá, kivált a hatalomból való kikerü-

lése utáni négy évtizednyi időben, mely felnőtt, alkotó és közéletének nagyobb felét teszi ki. A nemzedék, mely még hatalma teljében ismerte, s érezhette is, megismerhette hatalmának szélsőségekre hajlamos természetét, legjavában már jó ideje megrikkult, s eltűnődött a politika és a köz életéből. Élete alkonyán

Đilas valójában túlélő lett, nagy és hiteles tanú lehetett volna. Tanúságtétele azonban mintha elmaradt volna. Mintha csak más előjellel élte s ismételte volna egykori énjét. Vajon bensőleg is megtagadta forradalmi korszakát? - kérdezték tőle nemrég. (Vagy meghasonlott-e vele? - toldhatnánk meg a kérdést.) „Sosem tagadtam meg ezt az időszakot. Ha azt egy forradalmi mozgalom és ifjúságom keretébe helyezik, az egy nagy, magasztos és eszeveszett idő volt - persze, a forradalmár szemszögéből" - válaszolta. Találónak tetszik Luka Mićeta belgrádi publicista megállapítása, melyet nemrég, még Đilas életében fogalmazott meg: „Milovan Đilas bolsevik volt, aki az apostolok hitével terjesztette a kommunizmust a délszlávok között...

A bukott angyal ugyanazzal a szenvedéllyel fogja majd aláásni a kommunizmust, csak hogy sokkalta kevesebb sikerrel, mint amikor érvényre juttatta."

Az elmúlással egésszé teljesül az ember. Bizonyos, hogy Đilas megítélésénél előtérbe kerül hajthatatlan bírálói következetessége, amellyel szembehelezkedett a személyi kultusz hatalmi intézményével és a szocializmus embert alázó utópiájával. E „forradalmi szófogadatlanságáért" drágán, közel kilenc börtönévvel fizetett. „Olyan ember esetében, aki kibír ilyen hosszú tortúrát, majd a teljes elszigeteltséget is, s hű marad elveihez, nem lehet utólag előhozakodni előző életrajzából eredő bűnökkel, s nem lehet elvitatni morális bátorságát és feddhetetlenségét" - írta most halálakor a *NIN*-ben Dragan Marković.

A barát Matija Bećković azzal a reménykedéssel búcsúzott Đilastól, hogy az eljövendő idők kegyesebbek lesznek majd iránta, mint azok iránt, akik pálcát törtek fölötté. Szülőföldjén - elmondása szerint - volt egy sír, melyre egykoron minden arra vetődőnek követ kellett dobnia. Így keletkezett az egyik, sírjához közeli domb. Đilas még életében elviselt minden megaláztatást, s a barát hite szerint kevesen lehetnek olyanok, akik még követ szorongatnának marokkban, hogy Đilas emlékét meggyalázzák. Đilas sírköve a megbékélésé le-

KÖZÉP-EURÓPA KÖZELRŐL ÉS TÁVOLRÓL

CLAUDIO MAGRIS TRIESZTRŐL

- *Professzor úr, ön Trieszt egyik legfontosabb és Magyarországon legismertebb képviselője. Szenátor, a német irodalom professzora és ismert író. Trieszt, az ön városa Közép-Európa egyik jellegzetes pontja; számos nép és kultúra keveredése hozta létre. Véleménye szerint mi a szerepe Triesztnak és környékének a mai Közép-Európában?*

- Egy személyes megjegyzéssel kezdeném, bár itt olyan érzelmekről és olyan gondolatokról van szó, amelyek nem csak engem érintenek. Trieszt hatása nélkül bizonyosan nem írtam volna a *Duná*-hoz hasonló könyvet, sőt, lehet, hogy egyáltalán nem írtam volna semmit. Különösen hálás vagyok annak a furcsa, ambivalens érzésnek, amelyet a határ közelsége jelent. Tudja, már gyerekkoromban is mindig ott volt a tudatomban a határ, amely csak egy-két kilométerre húzódott a lakásunktól, amelyet mindahányszor a valóságban is láttunk, megéltünk, amikor a barátommal a Trieszt környéki karszthegekben játszottunk. Ez volt az a határ, amely az egész világot két részre osztotta: az úgynevezett vasfüggöny. E mögött pedig valami ismeretlen, valami fenyegető kezdődött. Ott kezdődött mindaz, ami számunkra a sztálini világot jelentette. A határ mögötti világ ugyanakkor nagyon is ismert volt; a táj, a falvak, a városok, amelyek korábban olaszok voltak, és amelyeket Jugoszlávia a második világháború után csatolt magához. Az ismert és ismeretlen ezen furcsa keveréke számomra nagyon sokban hasonlít ahhoz az ismeretlenbe tett utazáshoz, amit az irodalom jelent. És egészen pontosan éreztem, hogy ha felnőttem, ha elég érett akarok válni, akkor képesnek kell lennem arra, hogy átlépjem ezt a határt. Nem csak fizikai értelemben, vízzel, útlevelemmel, hanem szellemi értelemben is. Meg kellett tanulnom, hogy a másik

oldalon élők, ahogy Nyugaton akkoriban mondták, a „másik Európa” az én világomhoz is hozzátartozik. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk arról a tudatlanságról, információhiányról, ami Nyugaton ezzel a „másik Európában” kapcsolatban létezett, és amit a sztálinizmustól való félelem is táplált. De létezett Nyugaton egy ki nem mondott gög, egyfajta bezárkózás is: sokan úgy tettek, mintha Európa fogalma egybe esne Nyugat-Európával, ami persze nem igaz. Azt hiszem, a dunai utazás, az én Duna-könyvem is arra tett kísérletet, hogy ezt a „másik” szócskát töröljük az Európa-fogalom mellől.

Hogy mit jelent ma Trieszt? Első ránézésre egy életteli város - de az első pillantás gyakran csal. Érzelmdús olasz város, amely azonban komoly osztrák történelemmel és más összetevőkkel is rendelkezik: jelentős szlovén kisebbséggel, a zsidó kultúra igen számottevő szerepével, de meg kell említenünk a görög közösséget is, amely szintén szerepet játszott a város történetében. És természetesen ha az ember a határon él, egy olyan városban, amely gyakran maga volt a határ vagy két állam közötti senkiföldje - hiszen az ötvenes években nem sokat tudtunk a saját jövőnkéről az igen bizonytalan helyzetet teremt, bizalmatlanságot a saját identitásunkat illetően is. Ez a bizonytalanság lehet néha termékeny is, vezethet más népek, más kultúrák felfedezéséhez is. Járhat azonban negatív hatással is, a saját identitás elbizonytalanodásával, amely néha mások elutasítását, tagadását eredményezi. A határon lévő városok ezért néha nagy lehetőségeket kínálnak más kultúrák befogadására, néha azonban akadályt, gátat is jelenthetnek a másik megismerésében. Hiszen a nacionalizmus a határ közelében különösen erős tud lenni, legyen az bármilyen nacionalizmus, olasz,

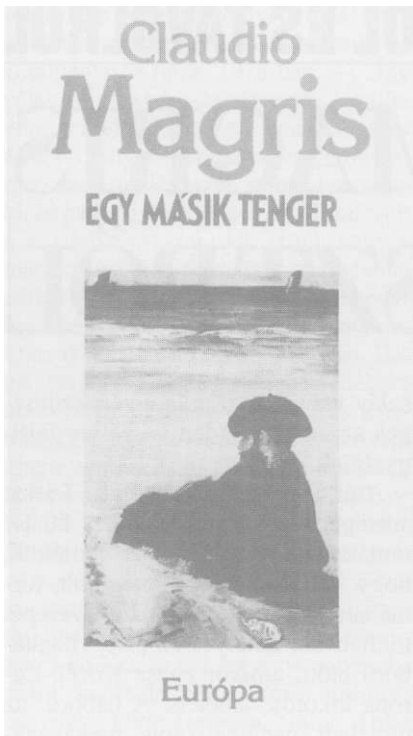
szláv vagy bármi más. Ezért szükséges az, hogy minden veszélyre felfigyeljünk.

Ami a mai helyzetet illeti, Trieszt szerepe ismét bizonytalan. A fal leomlása után ugyanis azt reméltük, hogy Trieszt megint, megújult formában azt a meghatározó szerepet töltheti be, amelyet az első világháború előtt, amikor egész Közép-Európa kikötője lehetett. A háború, az újraéledt nacionalizmus megakadályozta ezt.

Még valamit meg kell azonban említenünk Trieszttel kapcsolatban. A város korábban a periféria, a világvégi hely érzését is közvetítette. Ez a periféria azonban a hidegháború időszakában más értelemben mégiscsak központ tudott lenni. Azt is felfedezhettük, hogy mindannyian a periférián élünk.

De Trieszt a menekültek, a kitelepülők városa is volt. Ide jött az a mintegy 300 ezer olasz, aki Isztriából, Fiuméből, Dalmáciából menekült el. De lezajlott ebben a városban egy másik népvándorlás is - írtam erről a magyarrá is lefordított *Másik*

tenger című könyvemben, és éppen a könyvbemutató alkalmából járok Budapesten, az Olasz Kulturális Intézet vendégeként -, annak a kétezer olasz munkásnak a tragikus története, aki meggyőződéses kommunistaként Jugoszláviába ment, hogy a kommunizmus építésében részt vegyen. Számukra Sztálin a nemzetiszocializmussal és a faszizmussal szemben a szabadságot jelképezte, és mivel tiltakoztak Tito vezetése ellen, sztálinistaként két Gulágba deportálták őket, ahol - csakúgy, mint Sztálin áldozatai a szovjet Gulágokban - keserves sorsot éltek át, de Sztálin nevében megpróbálták ellenállni. Amikor pedig sok év múlva visszatértek Olaszországba, a rendőrség balos elhajlóként üldözte, az olasz kommunista párt pedig megbízhatatlanként kezelte őket.

Amint látjuk tehát, ezek a határvárosok, ahol népek és kultúrák olvadnak össze, rengeteg tragédia színhelyül is szolgálnak. Remélem, hogy ezek a tapasztalatok mindannyiunkat hozzásegítenek ahhoz, hogy a jövőben elkerüljük ezeket a tragédiákat. Nem szabad elfelejtenünk, milyen gyorsan kitorhet újra a háború, milyen gyorsan fellángolhat a gyűlölet - az egykori Jugoszlávia szörnyű példája ennek.

- Mennyire érezhető Triesztben a közelben zajló háború? Milyen a

kapcsolat a nemrégiben függetlenné vált szomszédoddal, Szlovéniával, hiszen ma sokkal könnyebb a kapcsolatot tartani Ljubljánával, Pirannal és más városokkal.

- A legtöbb menekült nem maradt Triesztben. A legnagyobb számban gyerekek érkeztek, néhány boszniai gyermek Triesztben maradt gondozásra, hiszen a mi gyermekórházunk az egyik legjobb városi intézmény. Jöttek írók is, például Bomira Stanišić, egy bosnyák író, aki most Trieszt közelében él. Persze közvetve is, például a gazdaság területén is érezni lehet ennek a tragédiának a hatását.

Ami Szlovéniát illeti, gazdasági téren például egészen konkrét új kapcsolatok alakultak ki, annak ellenére, hogy nehézségek azért továbbra is akadnak Szlovénia és Olaszország kapcsolatában, remélem azonban, hogy ezeken hamarosan felül tudunk emelkedni. A szlovéniai és horvátországi olasz kisebbség éppúgy, mint a Triesztben és környékén élő szlovén kisebbség, a barátság megalapozója lehet, eltérően a múlttól, amikor mint afféle „beépített aknát” mindkét oldalon inkább veszélyesnek tekintették a kisebbségeket.

- Duna-könyvében igyekszik a másik Európát a nyugati olvasóközönségnek is bemutatni. Négy évvel ezelőtt az Európai Utasnak írott cikkét pedig azzal fejezi be, hogy ezt a könyvet talán újra kellene fogalmazni, hogy ezt az utazást újra meg kellene tenni, mivel az átalakulások nyomán sok minden megváltozott Közép-Európában. Ez a cikk 1991-ben jelent meg az Európai Utasban, és azóta is számos új államalakulat jelent meg Közép-Európában, elég, ha Szlovákia függetlenné válására vagy az egykori Jugoszlávia területén létrejövő új államokra gondolunk. Milyen változtatásokat kellene véghezvinni a könyvön?

- Tulajdonképpen semmit, hiszen minden könyv egy élményből táplálkozik. Az én Duna-könyvem sem a térségről szóló információs kiadvány, hanem egy irodalmi alkotás, egy kitalált, egyes szám első személyben beszélő utazóval, és természetesen ma már máshogy írnám meg ezt a könyvet, mint ahogy egy szerelmes verset is másképp írnék meg. Azt hiszem, egy könyvnek a hasznára is válhat, ha egy bizonyos időszak lenyomatát örzi. Csak a megélt idő, az élmény ideje, nem pedig egy hamis örökkévalóság

kölcsönözhet egy könyvnek hitelességet. Életet és frissességet - éppen úgy, mint egy arcnak is. Nevetséges volna, ha most húszévesnek maszkíroznam magam. Saját privát történelmünket is arcunkra írva, ráncainkban hordjuk.

Természetesen más a helyzet ma, mint a könyv írásakor. Az átalakulás öröme, az energiák felszabadulása után nagy kiábrándulás következett. Ide tartozik először is az egy-két nemzetet erősebben, a többit szerencsére kevésbé fenyegető nacionalizmusok feléledése. Sajnos az ideológiai falak leomlása után sok helyütt azonnal másféle falakat húztak fel sokhelyütt, a sovinizmus falát. Nem csak a horvát-szerb ellentétekre gondolok, hanem arra a szüklátóköri lokálszovinizmusra, amely nem csak Közép-Európára jellemző, amely Olaszországban is jelen van, és amely éppen olyan veszélyes lehet, mint a nacionalizmus más, nagyobb formái. Azt hiszem, a Duna vidékén, ezen a világszínpadon sajnos mindannyiunknak konfrontálódni kell a nacionalizmus bacilusaival, amelyeket mindannyian magunkban is hordunk. Semmi sem helytelenebb annál, ha immunisnak véljük magunkat saját korszakunk veszélyeivel szemben. Mindig is társak vagyunk a felelősségben, és csak ezzel a tudattal tehetünk valamit egy jobb jelenért és jövőért.

- Az utolsó kérdésnek személyes vonatkozásai is vannak. Több más közép-európai életúthoz hasonlóan íróként politikai szerepet vállalt, és Trieszt képviselője lett a szenátusban. Mi indította erre a döntésre?

- Ez a döntés engem is meglepett, hiszen sohasem voltam tagja politikai pártnak. Igazából a politikának csak átmenetileg kikölcsönözött írónak tartom magam. Elfogott az az érzés, hogy - mint Szent Pál mondta - egyszer az életben meg kell harcolnunk a magunk jóért folytatott harcát is. Talán, sőt biztosan elmondhatom, hogy ez a döntés nem jelent számomra élvezetet, sőt inkább teher - mint szinte minden, amit etikai okokból, morális indítatásból cselekszünk. Enélkül a hirtelen politikai visszafordulás nélkül, a jobbról jövő veszély érzete nélkül, amelyet már szinte megszűntnek hittünk, nem adtam volna fel a magam egocentrizmusát, a magam szinte vagabundus életmódját.

Az interjút készítette Módos Márton

VONZÓ BESZÉD A HALLGATÁSRÓL

Claudio Magris üdvözlése

Lehetetlen, hogy az esszéíró irodalomtanárt ne kísértse meg a regényírás vágya, ahogy az sem valószínű, hogy a nemi élet kutatóját ne kísérténé meg a nemi élet maga, s ha a kísértésből kísérlet származik, a játék kétesélyes, nos, van szerencsém hírül adni, hogy Budapest szívesen látott vendégét, a tudós germanistát, a közép-európai metafora szövögetőjét és boncolgatóját, a trieszti hazafit, professzort, szenátort, számos konferencia mosolygó, élénk, kitűnő németességgel fogalmazó, nagyvonalúan kozmopolita társalgóját, aki a tarkaságban leli kedvét, a Duna-parti utazót, egy közép-európai irodalmi főváros emblémáját, a határmezsgyén élő, szlávokkal és osztrákokkal bensőségesen szót értő olaszt, a dolgos szerzőt, kinek a tollából sohasem fog ki a tinta, aki fürdik a szavakban, és akiből patakszik a kíváncsi, okos szó, a filozófus, aki a világ és önmaga közé pajzsként, függönyként könyveket, szerkesztett tudást von, a tengerparti városlakót, aki a mediterrán határolt végtelenség élményét úgy élheti meg, hogy a káprázatnak ezt az állandóságát mi magunk elképzelni is alig-alig tudjuk, nos, Claudio Magris urat, legalább tíz éve ismerős társunkat némely vesszőparipánk ápolásában azzal a jó hírrel örvendeztethetjük meg, hogy szívből gratulálhatunk *Egy másik tenger* című regényéhez, amelyet az Európa Könyvkiadó Barna Imre csillogó, éles és élvezetes fordításában most jelentetett meg.

Claudio Magris kitűnő képet adott egy nagy hallgatóról, egy goriziai görög-latin szakos fiatalemberről, aki remek hajóúton elment az argentin pam-pákra csikósnak, ahol alkalmasint, ha megszomjazik, leszúr egy lovat, hogy a vérét megihassa, mindenféle bórszínű és testalkatú nőekkel futólagosan összekeveredik, a húsételt meglövi magának, de a vitaminhiánytól skorbutos lesz, hazamegy tíz év távollét és az első világháború után az osztrák-olasz-szlovén határterületre, és

hallgat, végighallgatja az életét, elmúlik körülötte fasizmus, világháború, titóizmus, időjárás változások, alkalmasint kellemetlenek és veszélyesek, éli az eszmét, amit a barátja, a fiatalon öngyilkossággal elhallgató költő, a Nyugat Buddhája, a zsidó Carlo Michelstaedter elgondolt, éhkoppra fogja mohó énjét, a legszükségesebben kívül nem érintkezik maga körül az emberi világgal, gyanakszik mindenféle ígéretös eszmére, nem kíván előrehaladni, terjeszkedni, folytatódni, semmit sem óhajt kevésbé, mint feleséget és gyerekeket, inkább csak elül mezítláb, soványan, kék szemmel, lobogó szőkéből öszbe forduló sörénnyel a tengerparti sziklákon, és a tengerről remek szóképek ágense lesz, se ide, se oda nem csatlakozik, azután tévedésből mégis bebörtönzik, túlél mindenfélét csendben, fölötte rángatóznak a határok, de ő nem menekül, marad, hagyja egy nyugodt asszonytól szeretni magát, aztán fegyelmelzeten, szépen meghal, és mindezt nem egészen hat szerzői íven lebonyolítja, amiben vannak hosszan kitarított szólamok, és vannak gyors vágással sorakozó arcképsorozatok, van nyelvi változatoság és koherencia, van humor és filozófia, van egy nézőpont mindenre, átlatok, járművek, életrajzi és történelmi események futására.

A Magris-könyv budapesti bemutatóján balról jobbra: Szomráky Béla, Konrád György, Claudio Magris, Giuseppe Manica, Barna Imre, Lator László

Érdekel, hogy ez az Enrico milyennek látja a férfiakat és a nőket, a napot és a látóhatárt, érdekelt ez az elutasító, szikár hedonizmus, és az is, hogy miképpen látja Claudio Magris egy olyan ember szellemén át a végtelen vizet és a véges földet, esetleges eshetőségeinket, aki nem hasonlít a szerzőre. Aki a regényt elkezdte, az szeretne utánajárni, hogy miféle bölcsességre tesz szert ez a nyugati Buddha-követő, aki ifjan elhalt barátjában látja meg a fölébredt embert, maga azonban egy hosszú és sokatmondóan tagolt biográfiával testet ad az eszmének, hogy mit értett meg a valaha csakugyan élt, lábjegyzetekben feltalált és Claudio Magris képzeletében életre feltámasztott Enrico az ő kalandos utazásai és talán még kalandosabb helyben maradásai során.

Bennünket az a ironikus tény, hogy a nemelérőhaladás, a nemtörekvés, a minimállezetés metaforája egy tetterős és invenciózus homme de lettres költészete, hogy Magris azt írta meg, ami látszólag nem ő, a legkevésbé sem tesz a művel vagy szerzőjével szemben szkeptikussá, hiszen ez a sok arcú trieszti író, mint társai a mester-ségben, a képzeletével hosszabbította meg a vágyait, azt tette, amit minden romantikus, egyik rejtett énjének szabad szólást engedélyezett, s hiszem, hogy Claudio Magris egyszersmind Enrico is, ha meg tudta írni. márpedig meg tudta, akkor az, az auktorban benne volt a figura, megszületett a mítosz, az elbeszélés, a teste karcsú és feszes, fölötte sós szél jár, a hamar betelű sors szele. ■

Elhangzott 1995. március 16-án, Claudio Magris *Egy másik tenger* című könyve magyar kiadásának bemutatóján a budapesti Olasz Kulturális Központban.

KÖZÉP-EURÓPÁRÓL JAPÁN

Kumiko Haba professzorasszonnyal beszélget Szarka László

Amikor az 1970-es évek végén két éven keresztül budapesti levéltárakban, könyvtárakban feltúnt egy fiatal japán történész-ösztöndíjas, aki a magyarországi forradalmak nemzeti és nemzetiségi kérdéseinek vizsgálatához gyűjtött hangyaszorgalommal forrásokat, publikációkat, sokan csupán az egzotikumot látták ebben az igyekezetben. Azóta megjelent Kumiko Haba japán professzorasszony Magyarország 1918-1920 közötti történelmével foglalkozó impozáns könyve, jó pár tanulmánya, egy általa szerkesztett kelet-közép-európai tanulmánygyűjtemény. A múlt év szeptember végén pedig megjelent legújabb munkája *A nemzetiségi kérdés az Egyesült Európában* címmel. Augusztus óta ismét Budapesten dolgozik ösztöndíjasként: a két világháború közti, illetve az 1945 utáni Közép-Európa összehasonlító vizsgálata mostani kutatásainak tárgya.

Sz. L.: Kérem, vázolja röviden a múlt évben megjelent könyvének tartalmát. Úgy tudom, a könyvnek nagy sikere volt.

Kumiko Haba: A kiadó ez évben újra kiadta munkámat, amelynek fő célját a közép- és kelet-európai nemzetiségi-nemzeti kérdések sajátosságainak, regionális és összeurópai jelentőségének, pozícióértéké-

nek történeti tisztázásában jelölném meg. Ennek megfelelően az első részben a kelet- és közép-európai nemzeté válás, a korszerű nemzeti és nemzetiségi társadalmak kialakulásának folyamatát, a nemzetiségi és az államnemzeti közösség átfedéseit, belső konfliktusait mutattam be. Külön kitérek az 1848. évi nemzeti és demokratikus forradalmak szere-

pére és nehézségére ebben a folyamatban, mert hiszen az első komoly szembesülésre akkor került sor a térség kisnemzetiségi programjai és társadalmi között. Ugyanitt arról is írtam, hogy a Dunai Konföderáció terve a mostani európai integráció szempontjából is fontos történelmi tanulságokkal jár.

A hosszú XIX. század kelet- és közép-európai nacionalizmusainak természetéből - integráló és dezintegráló, tehát a radikális újrendezés irányába mutató politikai hatásából - adódóan kétségkívül sok volt a hasonlóság és az ellentét a régió nemzetiségi mozgalmában. Könyvemben azonban főként azokat a pozitív történeti motívumokat, elgondolásokat, stratégiákat és alternatívákat igyekeztem középpontba állítani, amelyek a több szempontból máig sok gondot és konfliktust okozó nemzeti-nemzetiségi kérdés regionális együttműködési és összeurópai megoldásában előzménynek, racionális kiindulópontnak tekinthetők.

Jóllehet a könyv egyes fejezeteinek címeiben olyan kérdések szerepelnek, amelyekre itteni kollégáim többsége az 1989 utáni demokratikus fejlődés tapasztalatai alapján inkább nemlegesesen vagy legalábbis kételkedve válaszol. Én magam úgy gondolom, hogy az összeurópai integráció folyamata elképzelhetetlen az itt élő nemzeti társadalmak harmonikus együttélése, és az ezt kifejező regionális együttműködési formák kialakítása nélkül. A Kossuth vagy Jászi Oszkár által megfogalmazott Dunai Konföderációk természetesen magukon viselték a korabeli magyar bel- és külpolitika reményeit, illetve reménytelenségét. A többi hasonló nem magyar projektum azonos vagy rokon elképzelései azt bizonyítják, nem egyszerűen arról van szó a közép-európai konföderációs elképzelések esetében, hogy a mindenkor vesztések próbálják menteni, ami menthető, hanem másról, illetve jóval többről.

Sz. L.: Hogyan értékeli ebből a szempontból a két világháború közötti kelet-közép-európai fejlődést?

Kumiko Haba: Azt hiszem, hogy az alapdilemmát ebben az időszakban az jelentette, hogy mind a győztes, mind pedig a vesztes országokban a demokratizálódás szükségszerűségei, kihívásai háttérbe kerültek a nemzeti problémákkal szemben. A nyugat-európai típusú parlamenti demokrácia meghonosítására tett kísérletek, illetve azok továbbfejlesztése, adaptációja nem bizonyult sikeresnek a régió alapvető nemzeti konfliktusainak felszámolásában, illetve demokratikus megoldásában.

Ezt tudta a maga javára használni az olasz fasizmus, a hitleri nemzeti szocializmus és a közép-európai radikális nacionalizmus, mint például a magyar irredenta.

Sz. L.: Hogyan értékeli könyvében a régió 1989/1990. évi átalakulását a nemzetiségi kérdés szempontjából?

Kumiko Haba: Sokan úgy látják, hogy a kérdés előtérbe kerülését elegendő azzal magyarázni, hogy az elmúlt évtizedekben a kelet-európai szocialista államok gyakorlatában a nemzeti kérdés nem kapott kellő súlyt. Én azonban úgy látom, hogy a térség országainak európai reintegrálódása olyan új kihívást jelent, melynek nyomán a nemzeti kérdésben is új problémák merülnek fel, új megközelítésre van szükség. A nyugat-európai egyesüléshez való csatlakozás mellett elengedhetetlenül szükség lenne a régió országainak viszonyát rendező, újrafarmáló politikára is. S ebben a történeti tapasztalatokra is építeni lehetne és kellene. A viseigrádi csoport, az Alpok-Adria Együtműködés vagy akár a Kárpátok-Eurorégió gondolata, akárcsak a többi regionális kezdeményezés végsősoron a XIX. századi, XX. század eleji együttműködési tervzetekkel rokonítható. Az itteni együttműködési keretek kialakítása nélkül az európai integráció gondolata könnyen üres frázis és politikai jelszó maradhat csupán.

Sz. L.: A jelenlegi nemzetiségi konfliktusok okait is ezek szerint jórészt az integrációs politika előké-

Orosz forradalom és Kelet-Európa - A kelet-európai nemzetek és államok újraszerveződése (1990)

A nemzetiségi kérdés az egyesült Európában (1994)

szítettségével, megalapozatlanságával magyarázza?

Kumiko Haba: Igen. Például a jugoszláviai háború mélyebb okai közt nyilvánvalóan ott szerepel az európai felzárkózás kikerülhetetlen szükségességének felismerése, ami azonban mást jelentett Szlovénia, mást Horvátország számára és me-

gint mást Szerbia, Bosznia vagy méginkább Koszovó esetében. A Nyugat is felelős azért, hogy az európai integrációs politikában a kelet-közép-európai nemzeti-nemzetiségi sajátosságok megmaradjanak, és ne próbálják a nyugati nagy nemzetállamok modelljét, kisebbségpolitikai gyakorlatát ráerőszakolni az itteni államokra, amelyek amúgy is nagy hajlandóságot mutatnak az olyan irányú politizálásra, amelynek következtében homogén etnikumú államterületek alakulnának ki a régió sokszínű kultúrájának, egyik legfontosabb jellemzőjének feláldozásával.

Könyvem végén magam is arra mutattam rá, hogy másrészt a Nyugat némileg tart is az Európai Unió kelet-európai kiterjesztésétől, hiszen abban például a francia, dán és más mezőgazdasági termelők a konkurenciát látják, a biztonságpolitika felelősei pedig a térség konfliktusainak importálásától tartanak. Tény, hogy a mesterségesen felgyorsított integráció - bár a kelet-közép-európai országok ebbéli törekvése is érthető - sok új problémát is magában hordoz. Jó lenne az integrációs politikát előbb az érdekelt államokban, illetve a kelet-közép-európai régióon belül megalapozni, s így felkészülni a nyugati társulásra.

Sz. L.: Végül kérem, jellemezze röviden, miként látják ma Japánból a kelet-közép-európai kisnemzeti régió fejlődését.

Kumiko Haba: 1989-ben Japánban is sok ember nagyon meglepődött, ugyanakkor örült a kelet-közép-európai változásokban. A térség iránt nagyon megnőtt az érdeklődés, és ez még ma is tart. Egyre többen foglalkoznak a régió történetével, a Habsburg-monarchia történeti problémáit sok japán kutató vizsgálja. A kelet- és közép-európai nemzetek, államok történetét több könyv igyekezett az elmúlt években megvilágítani a japán olvasók számára. Az én könyvem kedvező fogadtatását is részben ezzel lehet magyarázni. A japán szakértők alapvetően egy páratlanul izgalmas és remélhetően sikeres kísérletet látnak a régió 1989 utáni fejlődésében. Én magam nagyon örülök annak, hogy ezt a fejlődést főként Magyarország, a magyar nemzet történeti problémáit vizsgálva tudom nyomon követni. ■

TALÁLJUK KI MAGYARORSZÁGOT!

Ugyan miért? - kérdezhetné az olvasó. Megtették ezt már vagy ezer ével ezelőtt. S hogy eléggé hozzáértően, azt mi sem bizonyítja jobban, hogy most is itt vagyunk, és most is megvagyunk.

De hogyan? Kedvetlenül és komor tekintettel, a napi nehézségekkel küszködve. Csetlő-botló, izgága, szerepét tévesztett országgént. Szomszédaink bizalmatlanul tekintenek ránk, mi bizalmatlanul vezetőinkre. A rendszerváltásnál még meglévő gazdasági előnyünket egyre inkább elveszítve, még a térségi ranglistán is egyre hátrébb csúszva. Nemzetközi megítélésünk a hatvanas évek óta nem volt ilyen rossz. Depressziós országgal és néppel nem lehet nagyot alkotni, de még csak kilábalni sem a bajból - mondta volt egykori miniszterelnökünk, Antall József. Egyre inkább úgy tűnik, igaza lett.

Az persze nem vitatható, hogy az intézmények és irányítói, a parlament és a kormányok, a bankok és a vállalkozások, a politikai, gazdasági élet vezetői jelentős munkát végeztek az elmúlt években. Lerakták egy új, demokratikus politikai rendszer alapjait, megtették az első lépéseket a piacgazdaság felé vezető úton. Ám azt is tapasztaljuk, hogy az ország fejlődése az általunk véltnél lassabban halad előre, újra és újra vakvágányra fut. Lassan eltékozzoljuk lehetőségeinket, lemaradunk, mint már annyiszor a történelem során. A társadalom többsége egyre inkább reményét és hitét veszti, borúsan látja jövőjét, kétségek és bizonytalanságok hálójában vergődve küzd a túlélésért. Mint már annyiszor történelem során. Hiszen - ha nemcsak a közelmúltra, hanem régebbre pillantunk - egyből szemünkbe ötlük a keserű felismerés: Magyarország négy-öt évszázada nem találja helyét Európában és a világban.

Az Árpádok és Anjouk öröksége Mátyás után elveszett. A török hódoltság óta gyakorlatilag csak szerepeket kerestünk magunknak, de ezeket a szerepeket sohasem sikerült el-

fogadtatnunk a világgal. Sem a keresztény hit védelmezőinek szerepét, sem a térség egyetlen államalkotó nemzetének szerepét, sőt a legrokonszenvesebbet, a szabadságharcos nemzet országának szerepét sem. Aztán szerepet tévesztettünk - amiért megbüntettek. Biztattuk, hitegettük magunkat, álmodoztunk Kert-Magyarországról, meg Kelet-Európa Svájcáról, de ezek az álmok, ezek a kétségbeesett erőfeszítések meddők maradtak, és a világ hűvös közömbösséggel tekintett el fölöttünk - valahová Kamcsatka és Vlagyivosztko közé. A világ megvan nélkülünk is. És halad előre nélkülünk is.

Az okok mélyebbek, mintsem hogy e pár oldalon ki lehetne őket fejteni. Lehet, nem is tudnám, akár hosszú oldalakon át sem. De egy megállapítást engedtessem meg nekem megtenni: a bajok egyik kútfeje mindenképp az, hogy örökké késésben vagyunk, mindig Európa mögött kullogunk. És nemcsak mások miatt - önhibánkból is.

Hogy a késés bajaink oka vagy maga az okozat, azt döntse el a kedves olvasó. Én mindenesetre megelégszem azzal a megállapítással: tény. A tények pedig makacs és megkerülhetetlen dolgok. És tény az is, hogy egyre többekben fogalmazódik meg az a meggyőződés és igény, miszerint több évszázad után most végre újra ki kell találnunk Magyarországot.

Hogyan? Játékosan. Halálosan komolyan. Azonnal. El kell indítani egy olyan gondolkodásfolyamatot és dialógust, amely segíthet az országnak abban, hogy kitalálja önmagát: világosan fogalmazza meg céljait, dolgozzon ki egy megvalósítható társadalmi-gazdasági modellt, vonja be a polgárokat az együttgondolkodásba és együttműködésbe. Hiszen valamilyen formában mindenkinek és mindennek (faluk, városok) ki kell találnia önmagát, hogy a jelenleginél jobb esélyekkel teremtsen meg helyét, szerepét és azonoságát a világban. Ennek szellemében született meg - Hankiss Elemér kezdeményezésére - a Találjuk ki

Magyarországot Klub, hétköznapiabb nevén: TM Klub.

Indulásképpen csak a magyar közélet néhány vezető személyisége - akár alapító atyáknak is nevezhetnénk őket - ült össze, hogy egy álló napon át beszélgetve-vitatkozva próbálja megfogalmazni azokat a kérdéseket, melyekkel Magyarország, a magyar társadalom szembesült történelme során, amelyek a mai magyar valóságot jellemzik, amelyekkel Magyarországának és a magyar társadalomnak elkerülhetetlenül szembesülnie kell a már nem is olyan nagyon távoli jövőben (és amelyekkel jelenleg senki sem foglalkozik súlyuknak megfelelően). A klubtagok neve éppolyan ismert a magyar olvasó előtt, miképpen politikai különbözőségük vagy szakmai sikereik. Elég, ha olyanokról teszünk említést, mint Vásárhelyi Miklós, Granasztói György, Schlett István, Várhegyi Attila, Bihari Mihály, Kádár Béla, Rábár Ferenc, Bárány Péter, Pomogáts Béla. Önmagában már ez is jelentős esemény, hiszen az elmúlt évek politikai csatározásaitól terhelt magyar közéletben már-már szenzációszámba megy egy olyan esemény, amely egymás mellé ültethetett olyan régi barátokat, akik 1989, a demokratikus fordulat éve óta még csak beszélő viszonyban sem voltak egymással. Ahogy az egyik résztvevő, Sükösd Miklós meg is állapította: a szellemi pezsgés, a gyomorremegés, a zsúfoltság és a hőség a mozgalomalapítás évek óta nem érzett izgalmát idézte. S hogy e kezdeményezés nem egy hamvában holt kísérlet, arra megfelelő garanciát jelenthetnek az olyan - úgyszintén jelenlévő - ismert nagyvállalkozók és bankárok, mint Surányi György, Széles Gábor, Zwack Péter, Sugár András, Iványi György, Charles Hubner. A jelenleg mintegy kétszáz fős hálózatba belépő új tagok - akik az első alkalommal meghívottak javaslatára csatlakozhatnak a kezdeményezéshez - persze tovább bővíthetik a kínálatot, és je-

lenthetnek további garanciát a klub sikeres és hasznos működéséhez.

A klub háromirányú tevékenységet folytatna. Elsősorban vállalná konkrét közpolitikai - gazdasági, oktatási, környezeti - ötletek, koncepciók megfogalmazását. Ezek a különböző munkacsoportok feladatai. Másodsorban felkutatná és dokumentálná a hazai sikertörténeteket - egyéni, helyi, regionális szinten egyaránt -, ezenkívül létrehozna e sikertörténetek információs bankját, illetve bemutatna sikeres külföldi példákat - mintapéldaként. Harmadrészt pedig egyetemi és főiskolai szemináriumokat indít a „találjuk ki X országot” tárgykörében. Ezzel kapcsolatban már több hazai és külföldi egyetem jelezte a kurzusok közelgő beindítását. A klub egyben megszervezné a magyarországi és külföldi szemináriumok diákjainak találkozóját egy nyári kurzus keretén belül.

A klub a viták alapos előkészítésére megbízásokat adhat szakértőknek és szakértői csoportoknak adatgyűjtésre, dokumentumok beszerzésére, tanulmányok készítésére. Lehetőség van arra, hogy bármely témával kapcsolatban konzultációkat folytasson külföldi szakértőkkel és intézményekkel.

A klub mellett bejegyzésre kerül majd a TM Alapítvány, amely a szükséges pénzügyi háttér megteremtését biztosítja majd. A klub a tevékenységét úgy fogja országosan szélesíteni, hogy bejegyezteti a TM Egyesületet, amelyhez bármely olyan, az országban létrejött klub - amely az Egyesület célkitűzéseit elfogadja - tagként beléphet. Ennek az lenne a célja, hogy a klub által kigondolt és megfogalmazott kezdeményezéseket, programokat megismertesse az ország lakosságával, illetve hogy az ország lakosságát bevonja e programok kidolgozásába. A Találjuk ki Magyarországot program - véleményünk szerint - ugyanis csak akkor járhat sikerrel, ha az ország viszonylag sok polgára kezd el gondolkodni azon, hogyan találhatná ki önmagát, a maga faluját, városát, szakmáját, országát. Tulajdonképpen ez a kezdeményezés lényege - minél szélesebb rétegeket bekapcsolni a közös gondolkodásba, és példát, illetve mintát mutatni kisebb-nagyobb közösségeknek saját Találjuk ki klubjaik megalakítására. (Például találjuk ki BAZ megyét!)

Reményeink szerint a klub működése gondolkodásra serkenti majd az ország lakosságának széles körét.

Ugyanakkor az elmúlt évtizedek rossz gyakorlata után mindenféle tapasztalható a széles körű ózdkodás mindenféle társadalmi közös üggyől, mozgalomtól. Ezért biztató, hogy a kezdeményezéshez az írott és az elektronikus sajtó egyaránt komoly támogatást helyezett kilátásba.

Szándékunkban áll egy tévésorozat beindítása, melyben a klub által kiemelkedően fontosnak ítélt témákat mutatnánk be. Igen hasznos lenne, ha a nyomtatott sajtóban helyet találnánk egy állandó Találjuk ki rovatnak.

Ügyszintén igen pozitív visszajelzések érkeztek külföldről - máris számíthatunk néhány angol és amerikai egyetem támogatására. Megkezdjük a tájékozódást a nagy külföldi alapítványoknál is, de konkrét megkeresést csak akkor nyújtunk be, ha a klub megkezdte rendszeres munkáját és meghatározta az elvégzendő feladatokat. A nemzetközi érdeklődés már csak azért is valószínűsíthető, mivel a magyarországi válsághelyzet, illetve a magyar társadalom gondjai - megannyi specifikumától függetlenül - részben hasonlóak az olyan világszerte tapasztalható, még megoldásra váró problémákhoz, mint például a politika és a közélet oligarchizálódása, a társadalmak leszakadása a közéletre és a politikáról stb.

Egyvalamit azért idejekorán le kell szögeznünk: a tervezett együttgondolkodásnak és együttműködésnek semmiféleképpen sem lehet célja, sem pedig eszköze a politikacsinalás. A klub kezdeményezései legkisebb mértékben sem pótolhatják az érdekegyeztetés és a döntéshozás demokratikus folyamatait vagy a piacgazdaság mechanizmusait. Feladatunk mindössze annyi, hogy segítsük a társadalmat, a politikai és gazdasági élet szereplőit abban, hogy az ország alapvető érdekeit tisztázzák, hogy megfogalmazzanak egy reális és vonzó célmodellt, és ennek megvalósításán együtt dolgozzanak. Komoly hiba lenne, ha már a kezdet kezdetén elijesztené a politikusokat azzal, hogy bele akarna avatkozni munkájukba vagy pedig rájuk akarná kényszeríteni akarátját. A klub tevékenysége teljesen függetlenül zajlik majd mind szervezetileg, mind pénzügyileg a kormánytól, a pártoktól és az ország fontosabb érdekcsoportjaitól egyaránt. Ugyanakkor kívánatos lenne bevonni a munkába a politikai szféra néhány kiválóságát - gondolataik hasznosítása céljából.

Végzetül néhány szót az eddigi felvetődött témákról. Az első klubülésen a legtöbb hozzászóló, közöttük Kosáry Domokos, Sárközi Tamás, Lengyel László, Romsics Ignác az országimidsz kérdését, illetve ennek nemkívánatos vonásait feszegette. A jelenlegi két közhely - a pusztagyulyás-csikós, és a Neumann-Szilárd-Teller (emigráns tudós zseni) - között hánykolódó, jobb sorsra érdemes ország szempontjából nélkülözhetetlen lenne egy modern, vállalható, tartalmas országgép, amelyet üzletemberek és újságírók egyaránt felhasználnának, és amellyel kellems lenne szembesülnie bárki magyarnak, aki a külföldet járja. Ezzel kapcsolatban égető szükség lenne az 56-os magyar emigráció segítésére. További segítséget jelenthet az 1987 után emigráció - mert már ilyen is van - mozgósítása, bár sokkal kívánatosabb lenne hazacsábítása: döntő többségük ugyanis fiatal realértelmiségi, akiknek többsége nem tud hazatérni, mivel nincs olyan intézmény, mely megkönnyítené több év után a visszaülleszkedésüket. A hazai intézmények alig tesznek valamit a magasan képzett szakemberek visszahívására. Ami kevés pénz van, azzal is rosszul sáfárkodnak. Miközben pedig az agyelszívás fokozódó ütemben folytatódik, a jövő század számítógépes forradalma kitörés előtt áll: az információs szupersztráda, a számítógépeket összekötő üvegszálak kábelrendszer a világ fejlett részén kiemelt kormányprogram, nálunk pedig csak néhány elkülönült szubkultúra ügye. És lehetne sorolni tovább - téma van bőven, lehetőség alig.

Kialakítani egy joggal büszke, multikulturális történelmi és nemzeti identitást, szembenézni az ázsiai gazdasági kihívással és honosítani a globális számítógépes forradalmat - a hamarosan induló XXI. század eme alapkérdéseivel foglalkozni a klub méltó kihívása lehet. A klubalakítást bátorító szociológus, Lord Ralph Dahrendorf Hankiss Elemérnek írott levelében leszögezte: azért tetszik neki az ötlet, mert végre a jövővel foglalkozik, és nem identitáskérdésen rágódik. Azt hiszem, a lord üzenete bizvást szólhatna az egész magyar társadalomnak. És együttgondolkodásunk jelentősen feljavulna, ha közéletünk zászlajára a sok elkoptatott jelmondat helyett végre ezt hímeznénk rá. ■

Hámos László

KÉT HAZÁBAN

Hanva, Szlovákia, 1995. március 14-én

Amerikában élve szerepemet abban látom, hogy szembeszálljak néhány hagyományos, búskomor, keserű, pesszimista magyar felfogással.

Van néhány természetesnek és igaznak tűnő, ösztönszerűen ismételt *mondás* (rögeszme-felfogás), amelyben gyakran - elhamarkodottan - észre sem vesszük az *önellentmondást*. Az ilyen egyoldalú és gyorsan ítélező mondásokkal szemben, úgy érzem, érdemes visszalépnünk egy lélegzetvételnyi időre, és rámutatnunk az érem másik oldalára.

Az egyik ilyen tétel: Tragikus, hogy mennyire szétszórta élünk a világban. (Vagyis: az egész térségben utolsó helyen állunk, amennyiben minden harmadik magyar az ország határain kívül él.) Egyfelől tagadhatatlan, hogy ténylegesen fájdalmas, kegyetlen-keserves dolog bizonytalan időre vagy végleg elhagyni a hazát. Nemigen tagadhatnám én sem, hiszen szüleim éppen ennek a megválasztásnak a szellemében és friss emlékezetében neveltek egész gyermekkoromon át. Számukra a kényszerű elűldözés életük meghatározó eseménye volt, ennek az eseménynek a teljes tudatát élik át a mai napig is, és nyújtották át nekem.

Ennek kapcsán talán érdemes rámutatnom, hogy a kényszerű kivándorlás első évtizedeiben nem éppen *lubickoltunk* abban a mesebeli *jólétben* Nyugaton, amint (tapasztalatom szerint) a közhiedelem ebben a térségben gyakran tartja. Nem csak az *itthon*-maradtak nyomorogtak, nyomorogtunk mi is, a *kirekesztettek*, éppen eleget.

Ugyanakkor sokunk számára az a Tompa Mihály-i keserves hangvételű megállapítás, hogy „elvesztett a haza” azt is jelenti, hogy *nyertünk* egy *újabb hazát*, hogy nem annyira *szegényebbek lettünk* egy otthonnal, hanem *gazdagodtunk* egy újabbal. Így önmagamot inkább azonosítanám az a képzeletbeli gólyával, amelyről Tompa Mihály írja, hogy: „*Te boldogabb vagy, mint mi, jó madár. Neked két hazát adott végzeted.*”

A „két-hazaság” kétségtelenül szí-

nesebbé, érdekessé, gazdaggá tette életemet. És meggyőződésem, hogy mint „szabad földön” élő magyar, ezek az érzelmeim nem különböznek oly nagyon az „elnyomatásban élő” magyar kisebbségiekétől, akik dacára minden negatívumnak, mégis valami titkolt (vagy talán kimondott?) büszkeséget éreznek (vagy szívesen éreznének) abból kifolyólag, ami őket mássá (akár különbbé) teszi nemcsak a többségi nemzettel, de a magyarországi magyarral szemben is.

Ezzel persze még csak a látszatát sem akarnám kelteni annak, hogy olyan jó dolog lenne ide-oda vándorolni. Hiszen hazát cserélni nem annyi, mint kalapot cserélni. Akár önkéntes a döntés, akár kényszerből kell elhagynunk a szülőföldet, mindenképpen kínos, hosszadalmas (esetenként több emberöltőnyi időre nyúló), gyakran sikertelen folyamat, ameddig végre be tudunk illeszkedni az idegen környezetbe, el tudjuk sajátítani annak nyelvét, anyagilag talpra tudunk állni, szakmailag érvényesülni, és (főleg érzelmileg) el tudunk jutni odáig, hogy az új *házat otthonnak* és *hazának* is nevezzük. (Számptalan csalódott fiatal magyar bevándorló tanúsítja ezt New Yorkban. ...De nem is kell oly messzire mennünk, hiszen elég az Erdélyből a szomszédos Magyarországra vándorlók beilleszkedési nehézségeire utalnom...)

Ami pedig szervezetünk munkájának (talán ironikusnak hangzó, de fontos) tanúsága: Nemhogy kétségbe ejtő, hogy annyira szétszórta élünk, hanem minél szétszórtabban élünk, annál jobb. (Amerika ugyanis 435 kongresszusi választói körzetre van felosztva...)

Egy másik rögeszme-csokrot, amelyet gondolkodás nélkül elfogadunk, így fogalmaznák meg: Megfélemlítenek, ezért félünk is. Pusztítanak, ezért pusztulunk. Ahol sorvasztják és megsemmisíteni próbálják nyelvünket, kultúránkat és hagyományainkat, ott ezek az értékek ténylegesen sorvadnak és pusztulnak. Kife-

jezéseinkben benne rejlik a szándék teljesítése. Holott a valóság gyakran azt mutatja, hogy leginkább akkor fogunk össze, amikor legnagyobb a nyomás, kultúránk éppen ott virágzik, ahol leginkább sorvasztják, és Amerikában vagy Burgenlandban (ahol nincsen nyomás) sokkal nagyobb fokú az asszimiláció, mint olyan helyeken (mondjuk Erdélyben vagy a Felvidéken), ahol az emberek kényszerű asszimilációs törekvéseknek vannak kitéve. (Súly alatt nő a pálma, szól a közmondás. Némi ironikus kárörömmel - bár ez csekély vigasz - megállapíthatjuk, hogy ebben a rosszban is meg lehet találni a rejtett jót.)

Rácáfolnék (illetve a tények rácáfolnak) egy harmadik tévhitre. Van egy *mondás*, „nyelvében él a nemzet”, ami mindjárt nem igaz, ha túlzássá megyünk, és eléje tesszük azt a szót, hogy „csak”. Én inkább azzal egészíteném ki ezt a *mondást*, hogy „nyelvén *túl* is élhet a nemzet.” Rögtön hozzáfűzöm: tökéletesen tisztában vagyok azzal, hogy a nyelv ebben a térségben, ahol beszélgetünk, évszázadok óta meghatározó adottság. Én azonban más térségről - Amerikáról - beszélek, ahol a nyelvtudás elenyésző szerepet játszik abban, hogy ki milyen nemzetiségűnek vallja magát. Talán itt elég, ha rámutatok néhány etnikai közösség esetére - például az ír, olasz, örmény, albán és zsidó származású amerikaiakra. Mindegyikük esetében a közösség tagjainak túlnyomó többsége már emberöltők óta nem beszél anyanyelvén, mégis anyanyelvük tartópillérei ők, vagy legalábbis igen jelentős anyagi és politikai erőforrásai. (A lengyel adósságelengedés példája...) Ahhoz, hogy komoly erőforrássá váljanak, éppen az kellett, hogy minél jobban beilleszkedjenek az amerikai társadalomba, hogy abban érvényesülve, számottevő pénzügyi, politikai, tudományos vagy egyéb értékekkel és háttérrel tudják szolgálni anyanyelvük ügyét.

Magyar vonatkozásban is említhetünk, személyes tapasztalatból-ismeret-ségből három pozitív példát: Thyssen-

Clinton elnök közép-európai útja előtt amerikai szervezeteket fogad a Fehér Házban. Középen Hámos László, a Hungarian Human Rights Foundation képviselőjében

Bornemisza báró, Lantos Tamás, George Pataki.

Egyik sem beszél anyanyelvi szinten a magyart (ketten közülük egy szót sem tudnak magyarul), mégis kiváló magyarok, akik - radikálisan eltérő körülmények között - igen sokat tesznek magyarságukért és a magyarság ügyéért.

Munkánk során az általános érvényű alapkérdés és mérce, amelyet elsősorban önmagunkra, de másokra is, mindannyiunkra, Amerikában élő magyarokra alkalmaztunk (és alkalmazunk ma is), az, hogy bárhol is éljünk, mennyire ismerjük fel saját közvetlen környezetünkben saját lehetőségeinket és szerepünket. Milyen mértékig és minőségi szinten élünk lehetőségünkkel? Saját házuk táján mennyire alaposan és lelkiismeretesen látjuk el szerepünket?

A kommunizmus sötét éveiben, úgy érzem, ebben találkoztunk (*szellemileg*, amikor nem lehetett fizikailag) és értettünk szót (anélkül, hogy egyáltalán beszélhettünk volna velük) jó néhány kisebbségben élő, cselekvőkész és bátor magyar ellenzékivel. Azt tették, amit tenni tudtak szűk hatókörükben, és betöltötték szerepüket a saját közvetlen környezetükben. Amellett, hogy vállalták az igazság kimondásával járó kockázatot, nekem

személy szerint az volt a legrokonoszevesebb például Duray Miklós magatartásában, hogy került az (éppen elegendő) önfelmentő ürügyeket, kibúvókat. Inkább *felismerte helyzetét*, és sikerült megtalálnia azt az igen vékony sávot, amelyen belül *mégis* ki tudta fejteni polgárjogi tevékenységét. (Például amikor a nyolcvanas évek Csehszlovákiájában jelentkezett az a hatalmi szándék, hogy bevezessék az alternatív iskolákat, és ezzel csökkenték a magyar nyelvű oktatás lehetőségeit, ahelyett hogy kétségbeesett és a hallgatólagos beleegyezéssel felérő némaságba süppedt volna, sikerült tízezer ember aláírását összegyűjtenie az elképzelés megbuktatására.) A legtöbb embert a „makro”-következmény: Duray Miklós látványos bebörtönzése rázta fel. De számomra inkább az *előzmények* voltak az igazán izgalmasak: az a „mikro”-munka, amelynek következtében sikerült ennyi embert mozgósítania, hogy cselekedjen saját szűk keretein belül. Duray Miklósnak *bátorság* kellett a cselekvéshez, nekünk csak annyi, hogy *legyőzzük közönyünket*, és vegyük a fáradságot, hogy telefonkampánnyal, tüntetésekkel és egyéb véleménynyilvánítási módszerekkel ismertessük a helyzetét. Mindannyiunknak azonban az volt a szerepünk (és ma is ez a szerepünk), hogy ki-ki a saját közvetlen környezetében - saját hatókörében - lássa el azt a sajátos egyéni aprómunkát, amelyet senki nem végezhet el helyette.

A nemzetállam fogalma elavult fogalom, a homogén társadalmak napjai meg vannak számlálva, akkor is, ha je-

len pillanatban pontosan ennek az ellenkezője látszik érvényesülni. A többféleség, a multikulturális társadalmak, a másság: meggyőződésem szerint ezek a progresszió, a ma és a jövő fogalmi. Abban a nagyon rosszban, hogy magyarok kisebbségben élnek már hetven esztendeje, és különböző mértékű elnyomást szenvednek el, benne van az a nagyon is jó, hogy az elvakult többségi szemléletekkel szemben helyzeti *előnyt élveznek*, beletanulhatnak az új, jövőbe mutató értékrendszerekbe, és emiatt életképebb népcsoportot képezhetnek a holnap világában.

Saját magam és sokunk kettős öntudata nem ideiglenes vagy átmeneti, hanem hosszú távú állapot, amibe nem belenyugszunk, hanem felkaroljuk és élvezzük előnyeit. Ez az öntudat nem csupán valami máshoz viszonyítva, valami más függvényeként létezik (mint az „emigráció”, amely feltételez egy helyet, ahonnan emigráltam, vagy a „határon túli”, amely feltételez egy határt, amelyen - valamilyen - túl élek), hanem önmaga belső integritásával és szerkezetével, autonóm módon.

Atudat, a hovatartozás, az identitás problematikája, úgy érzem, ma központi kérdései az emberiségnek, Amerikában nem kevésbé mint itt. Számomra éppen az volt a vonzó, amikor először látogattam erre a tájra 1965-ben, 14 éves koromban, hogy (főleg az Erdélyben élő magyarok, akikkel találkoztam) milyen kifinomult és előrehaladott fokon tudtak visszanyúlni saját kettős öntudatukhoz. (Őszintén szólva, sokkal jobban, sokkal otthonosabban éreztem magamat akkor Erdélyben, mint Magyarországon, mert Magyarországon, ahol „úgy szólván mindenki magyar”, nem kellett szembenéznem azokkal a problémákkal, amelyekkel én is, egészen más körülmények között, szembesültem.) Sokat tanulhattam abból az első idelátogatásból, amit saját (teljesen más) életkörülményeim között fel tudtam használni. Úgy érzem, a jövőben is utat mutathat a kisebbségben élő magyarság, amint (egyáltalán nem mindegy, hogyan!) kilábal jelenlegi dilemmáiból.

Nekünk, egy országgal vagy óceánnal távolabbra élőknek pedig továbbra is az a dolgunk, hogy felerősítsük az ő hangjukat, a nyugati erők által érthető szavakra „lefordítsuk” kívánságaikat, és tényleges külső támogatást szorgalmazzunk az ő legitím és jogos követeléseik megvalósítására. ■

HUNGARO-BRIT VETERÁNOK

Nagy-Britanniában élő, érdekes pályát befutott magyarokkal készítettem interjúsorozatot a BBC Világszolgálat magyar nyelvű műsora számára. Az egyenként nyolc percre szabott idő kizárta, hogy e beszélgetésekben alaposan járhassunk körül egy-egy témát, de így is érdekes dokumentumanyag került rögzítésre. Azt a három beszélgetést ragadtam ki, amely a legrégebben Angliában lakókkal készült.

BAUER PÉTER a ma Londonban élő magyarok közül a legfényesebb karriert futotta be, hiszen érdemei elismeréséül II. Erzsébet királynő főrenddé emelte. Három magyar lordja volt eddig a brit Felsőháznak, mindhárom közgazdász. A két munkáspárti főnemes: a cambridge-i professzor Lord Káldor és az oxfordi professzor Lord Balogh már nem él, de a London School of Economics nyugalmazott tanára, Lord Bauer, az az Bauer Péter szerencsére még közöttünk jár, és cikkei, tanulmányai sűrűn jelennek meg.

Tavaly volt hatvan éve, hogy Cambridge-ben feltűnt egy tizenkilenc éves budapesti joghallgató. Azért utazott ki, mert közelről akarta megismerni a tudományok e világhírű központját. Bár angolul még csak alapfokon tudott, engedélyt kért több kollégiumtól is, hogy látogathassa az előadásokat. Akkor, 1934-ben még könnyebben ment az ilyesmi. A Caius Kollégium szeretettel fogadta az ifjú magyart. A kollégium annak a Dr. Caiusnak a nevét viseli, aki 1558 körül kapcsolódott be az intézet felvirágoztatásába, és két évvel később, 1560-ban már forgolódott is ott egy magyarországi egyetemista, a Pécsről érkezett, de valószínűleg német nemzetiségű Johannes Vulpe. Az ő nyomain járt Bauer Péter. Miért éppen Cambridge-ben tűnt fel? Hogyan nyergelt át jogról közgazdaságra? És hogyan fogadta a patinás brit egyetemi város a pénzben nem éppen dúskáló idegent?

- Nagyrészt véletlen volt, hogy Angliába kerültem. Ebbe a kollégiumba mentem, mert azt hittem - ami nem stimmelt -, hogy Buckland és McNair fognak engem tanítani. Nem lett így. Egy évig tanultam jogot Pesten, mert úgy képzeltem, hogy majd a nemzetközi magánjogban praktizálok. És további tervem volt, hogy pá-

Bauer Péter

rosítom a jogot a közgazdasággal. Az első tanév végén kitüntetéssel vizsgáztam és felmerült a gondolat, hogy tanulmányaimat Angliában folytassam. De innen még visszamentem katonának. Bercsényi tüzér voltam, kérem szépen! Harmincnyolcban telepedtem itt le véglegesen. Megszereztem a jogi doktorátust Budapesten, de azután doktoráltam Cambridge-ben is.

- Közben kitört a világháború. *S addigra professor úrnak már voltak eredményei, ha nem is kimondottan tudományos jellegűek. Ugyanis megjárta Malájföldet, tanulmányt készített a gumiültetvényekről és a gumiiparról.*

- Ez nagyon jó fogadtatásban részesült. De professzornak csak 1960-ban hívtak meg Londonba, a közgazdasági tanszékre. Mégpedig azért, mert behatóan foglalkoztam a külföldi segélynyújtás problémájával. Akkor még külön állt a Külügyminisztérium és a Gyarmatügyi Minisztérium, mely utóbbinak nagy kerete volt a fejlődő országok segélyezésére. Én elméletet dolgoztam ki a segélynyújtás mikéntjéről. Az volt a helyzet, hogy a nyugati adófizető pénzt min-

dig kormányoknak juttatták. Az igazi rászorulóknak nem tudtak zöld ágra vergődni, mert nem törhettek ki a nyomor ördögi köréből. Ami nonszensz!

- *Ugyanakkor professor úrnak elmélete volt az is, hogy a harmadik világ országaiban ne hagyatkozzanak teljesen a központi gazdaságirányításra, hanem birkózzanak meg a piacgazdálkodás feltételeivel, mert így egészségesebben fognak fejlődni.*

- Igen. A tervgazdálkodás politizálja az emberek életét. Az pedig helytelen, ha a politika túlságosan behatol az emberek életébe. Ezt Magyarországon is figyelembe kell venni. Amennyire lehet, depolitizálni kell az életet. Még rengeteg nexusom van Afrikában és Dél-Kelet-Ázsiában. Látom, milyen eltúlzott mértékben játszik szerepet, hogy ezekben az országokban kinek a kezében van a kormányhatalom.

- *Édeméiért egy szép napon II. Erzsébet királynő főrenddé emelte.*

- Igen. 1983-ban, amikor éppen nyugdíjba mentem.

- *Itt függ a fogadószoba falán ez a csodálatosan cirkalmazott, arannyal díszített „kutyabőr”, rajta tányérnyi viaszpecséttel. Professzor úr bejár a parlament felsőházába ?*

- Nem sokat, de néha bemegyek, ha érdekel a vitatott téma.

- *Nemesi előnévnek egy cambridge-i városrészt választott, Market Wardot.*

- Igen. Cambridge-hez fűznek a legszebb emlékek.

- *Van-e kapcsolata magyarokkal? Magyarországgal? Ha Magyarországról olvas, feltámad-e különleges érdeklődés önben a téma iránt?*

- Kérem, hogy egészen őszinte legyenek, most már nem. Ami érzelmileg involvált, az 1956 volt. Azóta kicsit elvesztettem az érdeklődésem. Három évvel ezelőtt az akkori kormány meghívott körülbelül tizenöt ottani és körülbelül tizenöt külföldi magyar

gazdasági szakembert. Szerintem idő és pénzpazarlás volt. Hiszen a hazaiak sokkal jobbak voltak! Nemcsak mert ismerték a helyzetet, de mindenképpen! Akkor gondoltam azt, hogy lám, milyen különös: ennyi elveszteség után, amit akár náci, akár kommunisták okoztak - még mennyi tehetség van otthon!

RÓTH GYÖRGY gondonkaművész a legrégebben Angliában élő magyar. Tavaly ünnepelte a kilencvenedik születésnapját.

- 1904. szeptemberben születtem és októberben, hat hetes koromban hoztak Angliába. Az apám nem szerette a viszonyokat otthon. Itt volt már egy régi barátja Swindonban. Az apám szabász volt. Akkor még nem kellett útlevél, vám se volt - csak bejöttünk. Én hathetes voltam, a bátyám két és fél éves. Apám barátja, Keszler éppen vissza akart vándorolni Magyarországra, tehát felajánlotta az állását mint szabász. Egyébként az ő fiából is zenész lett, hegedűs, később találkoztam vele a Akadémián, Pesten. Én is hegedüléssel kezdtem, öt éves koromban. A bátyám nagyon tehetségesen játszott. Örököltém a kis hegedűjét, azon kellett fűrészelnem. De nem voltam biztos magamban. A bátyám olyan jónak bizonyult - én azt hittem, így nem fogok játszani soha.

Aztán kitört az első világháború, és minden úgynevezett „ellenséges idegent” internáltak. Akkor már Bristolban laktunk, és a helyi rendőr-főnök mentesített bennünket, mert jó iparosokra szükség volt, de Bristolból mégis tovább kellett állnunk, mert hadikikötő közvetlen közelében nem lakhatott egy ellenséges ország állampolgára. Így kerültünk fel Londonba, ahol működött egy kitűnő magyar hegedűtanár, Pécskai Lajos, Hubay növendéke. De rövidesen csellózni kezdtem. Első tanárom Ludwig Lebell volt. Tantermének a falát egy nagy fénykép díszítette - Dohnányi Ernő. Ő ugyanis a legjobb barátja volt, a nagyszerű csellószonátáját Lebellnek ajánlotta. Ott tanultam körülbelül öt évig, s ezután, tizenhat éves koromban Lebell mondotta, hogy immár önálló estet adhatok. De az impresszárió figyelmeztetett: egyetlen ember van aki szólócsellózásból meg tud élni - Casals.

1922-ben jött először Londonba a

Róth György

Léner vonósnégyes. Felléptem az egyik koncerten velük, amikor a kamarazene szerintem egyik legszenzációsabb kompozícióját, Schubert két csellóra írt kvintettjét játszottuk. Lénerék ajánlották, hogy folytassam a tanulmányaimat Pesten, hiszen ott van egy jó tanár, Schiffer. Kisült, hogy Lebellnek Schiffer jó barátja volt, és így már ismerte a nevemet. 1923. január 6-án érkeztem Pestre, 9-én már jelentkeztem a felvételre. A Zeneakadémia akkor a világ legjobb akadémiaja volt. Ott tanított Bartók, Kodály, Dohnányi, Weiner és Hubay. A két év, amit ott töltöttem, életem legérdekesebb periódusa volt. Mivel tudták, hogy a szüleim nem jómódúak, állami ösztöndíjat kaptam. Voltak akkoriban nagy mecénások Magyarországon, például Lukács György apja, a bankár Lukács József, és oda lehetett péntek estéknél vacsorázni járni. Bartókot is támogatta. Az öreg Lukács, egy bájos öregember, érdekes dolgokat mesélt nekünk. Fiának, a kommunista komisszár Lukács Györgynek menekülnie kellett a Tanácsköztársaság bukása után. Épp akkor jött hozzá Dohnányi, s elmondta, milyen nehéz körülmények között él Bartók, de nehéz rajta segíteni, mert nem szeret segítséget elfogadni. Nos, Lukács Györgynek ott maradt a lakása a Gyopár utcai villá-

ban üresen. Az öreg felhívta Bartókot: „Béla, szívességet akarok kérni. Tudod, hogy a villa felső része üres, viszont benne maradtak az értékes műkincsek. Nem költöznél be oda?” Két évig ott volt Bartók nála.

- Gyuri bátyám, ez alatt a magyarországi két év alatt megismerkedett egy csinos lánnyal is...

- Amikor először megérkeztem Pestre, azt hittem, hogy egy barbár országba kerültem. Befutott a vonat a havas, lucskos Nyugati pályaudvarra, és ott mezítlábás parasztokat láttam! Ez nagyon nem tetszett. De azután kiderült, micsoda nagy kamarazenélés folyik házaknál ebben a városban. És ez nyugtatott meg először. Egy ilyen kedves úriháznál ismertem meg Molnár Ákos író hűgát, és máig is tartó, boldog házasság lett az ismeretségből. S nem telt bele sok idő, hogy létrejöjjön a később világhírűvé vált Budapest Trió, amelynek a bátyám, Róth Miklós volt a hegedűse, én voltam a csellistája és koronként más a zongoristája. Bejártuk az egész világot. Zongoristánk volt Weisshaus Imre (Arma Pál), Petri Endre és Kabos Ilonka is. Azután visszatértünk Angliába. Nyolcvan éves koromban vonultam nyugalomba, mint zenekari csellista, és ekkor a feleségem unszolására beiratkoztam egy művészkörbe. Azóta festek.

(A falakon Kmetty és Schubert Ernő festményei mellett Róth György hangulatos akvarelljei sorakoznak. A

fiókos sublódon pedig családi fényképek, ezüstkeretben. Az 57 éves orvos fiú, az unoka és a dédunoka. Ők már nem tudnak magyarul.)

RENTOUL FERENC 1938-ban, huszonhárom éves korában érkezett Londonba. Akkor még Galló Ferencnek hívták, Magyarországon a legjobb törvívók közé tartozott. A BBC munkatársa volt már a világháború idején is, és 1949-től 1975-ig állt a magyar osztály élén. Társaságban ismerkedett meg egy londoni bíró leányával, és amikor elvette feleségül, megkérték: változtassa a nevét Rentoulra, különben kihal ez a régi, hugenotta családnév. Rentoul Ferenc londoni lakosként érte meg a német légitámadásokat, mintegy fél századdal ezelőtt. Erről beszélgettünk kávé mellett, londoni háza kertjében. De bevezetőként szót ejtettünk sportpályafutásáról is.

- Amikor a háború után megindult újból a vívőélet, beálltam a londoni vívóklubba és ennek a tagjaként az angol válogatott tagja lettem. 1951-ben, a Monte Carló-i világbajnokságon képviseltem - büszkén - Angliát.

- *Büszke brit voltál már akkor, de a háború alatt nem volt könnyű egy magyar állampolgár élete Angliában, mert a hadüzenet után Man-szigetre internálták az „ellenséges idegeneket”, és te is vártad, nem kerülsz-e erre a sorsra.*

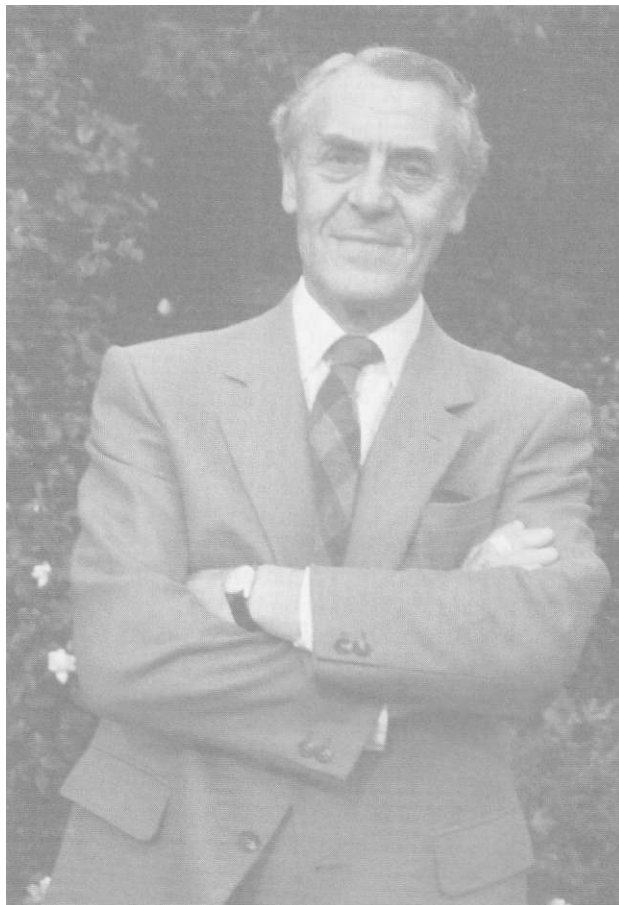
- Egy ideig valóban aggódtam, nem visznek-e el engem is, pedig már a BBC magyar osztályán dolgoztam. A feleségem meg volt győződve arról, hogy fölöslegesen aggódom. De egy napon megjelent nálam egy magas angol bobby azzal, hogy addig semleges állam polgáraként voltam nyilvántartva, viszont a hadüzenet óta ellenségnek számítok, tehát átpeccételi az idegenkönyvecskémet. Ezen túlmenően, Franciaország összeomlása után valaki kitalálta, hogy a rádió-vevőkészülékkel rövid távolságra jeleket lehet leadni, például berepülő német bombázópilóták-

nak vagy kémeknek. Ezért a rendőr megkérdezte, hogy van-e rádióm? Mondtam, hogy van. Mire a rendőr: „Kérem, ezt le kell adnia egy született angol állampolgárnak a háború tartamára.” Mikor láttam, hogy internálásról nincs szó, felbátorodva kérdeztem: „A feleségemnek átadhatom a készüléket?” Ez gondolkodóba ejtette a bobbyt, de azután így szólt: „Rendben van. De egy feltétellel jöhet csak létre a csere. Ezentúl a rádiót kizárólag ő kapcsolhatja be vagy ki.”

- *A németek a háború utolsó évében kezdték bombázni Angliát. Mintegy ötezerháromszáz szárnyas bombát indítottak a francia partokról itteni célpontok felé. Ennek következtében Londonban négy és félezren haltak meg. Tizennégyezren súlyosan megsebesültek. De a BBC egy napra sem állt le.*

- A BBC a blitz idején, amikor még közönséges bombákat dobtak le a németek, és a szárnyas bombák időszakában egyaránt megszakítás nélkül működött. Itt a háború alatt nem volt katonai kormányzás. Senkinek

Rentoul Ferenc

sem rendelhették el, hogy kötelező légoltalmi fedezékbe vonulnia. A szárnyas bombák tulajdonképpen pilóta nélküli repülőgépek voltak, amelyeket úgy időzítették, hogy London valamelyik negyedére essenek le. Pontosan nem is lehetett irányítani őket, tehát nem tudhatta az ember, hová zuhannak. De a motorjuk erősen zúgott, tudhattuk, hogy jön a bomba, és ha a motor hirtelen leállt, tudhattuk, hogy 10-12 másodperc alatt fedezéket kell keresnünk. Egyszer a Regent's Park fűvében vágtam magam hasra, de szerencsére pár száz méterrel tőlem csapódott be a V-1.

- *A királyi családnak tanácsolták, hogy költözzön vidékre. De VI. György és ma is élő felesége, a századdal egyidős Anyakirálynő nem akarta elhagyni Londont. S ők sűrűn megjelentek egy-egy támadás után a lebombázott épületeknél és személyesen vigasztalták a kárt szenvedetteket. Ezért nagyon népszerűek voltak.*

- Főleg azért, mert a Buckingham Palota is bombatalálatot kapott, s mégsem költöztek el. Pedig az egyik szárny kigyulladt.

- *Churchill pedig a híres bunkerből irányította a kormányt, a Trafalgar tér közeléből, amely most múzeum.*

- Igen, de őt a szó szoros értelmében erőszakkal kellett „beterelni” ebbe a bunkerbe, mert utált a föld alá bújni, és ha légitámadás volt, szívesen ment ki a miniszterelnökség tetejére, hogy onnan figyelje, amint a légvédelem szembeszáll a támadó repülőgépekkel. Egy bomba azután kárt tett a BBC külföldi adásainak központjában, a Bush House-ban. Egyik akkori kollégánk, Telcs Péter könnyebben megsebesült. A műsor azonban soha nem állt le. Mindannyiunkba beleidegződött, hogy amikor a fasiszta propaganda a lángban álló Londonról beszél, nekünk kötelességünk, hogy szenvtelen, nyugodt hangon, mindig a megadott időben ott legyünk a mikrofonnál és bemondjuk: „Itt London. Az Angol Rádió híreit közvetítjük.” ■

BUDAPEST

Alsórácegresi gyerekkoromból - amelyben Simontornya képviselte az embersűrűs metropolist- távoli, leírhatatlan csodának látszott a sohasem látott főváros. Sokért nem adnám, ha megőrződött volna néhány kép a gyerek képzeletvilágából. Milyennek gondolta? De nemcsak a képzelet képei tűntek el mára, jószerivel az első találkozás elragadtatása és ijedt viszolygása is csak foszlányokban látszik.

Ahogy a lassú ismerkedés is, először a külvárosokkal, mivel minden pesti rokonunk külvárosban lakott. Az újpesti villamosozások. Egyáltalán a villamos! A kapualjakból előszivárgó, sohasem érzett szagok. Az egyetemi évek diadalmas városfelfedező útjai. S egyszer csak végleg idekötődött az életem, s mire észbekaptam, már valami titkos és szemérmes szerelemféle fűzött a városhoz. Régi, Pestről szóló köny-

veket vásároltam, gyűjtöttem a régi várostérképeket, megszádlótem a szellem, a munka, az akarat távlataitól, amiből ez a város összeáll. A századforduló meg egyenesen sikerélményemmé lett. Az a néhány év, amikor Podmaniczky Frigyes vezérletével szinte a földből nőtt ki a város, amit ma Budapestnek nevezünk. Büszke lehet az ember nagyapáira, akik száz évre előre megoldották közmü gondjainkat, olyan épületeket emeltek, amelyek még így, általunk, méltatlan utódok által ebek harmincadjára hagyva is sugározzák a teremtő elme és a gondos munkáskéz együttműködésének diadalát. S arról már nem is beszélök, ha kinézek az ablakon, a tekintetem egy megfeketedett apatini hódfarkú cseréppel fedett bérházra esik, amelyben valamikor Mikszáth Kálmán lakott. A házuk másik szárnyában szerkesztették a század elején a Nyugatot, s ha minden igaz, ebben a lakásban, ahol most élünk, évtizedekkel ezelött Benedek Marcell lakott. Néha azt gondolom, nem kell más, csak tudatosítani mindenkiben, hogy hol is él, kiknek a lábnyomába lépked, s máris egy fokozattal jobb lesz a világ. De hát ki tudja ma már, hogy

Csukás István

AMI

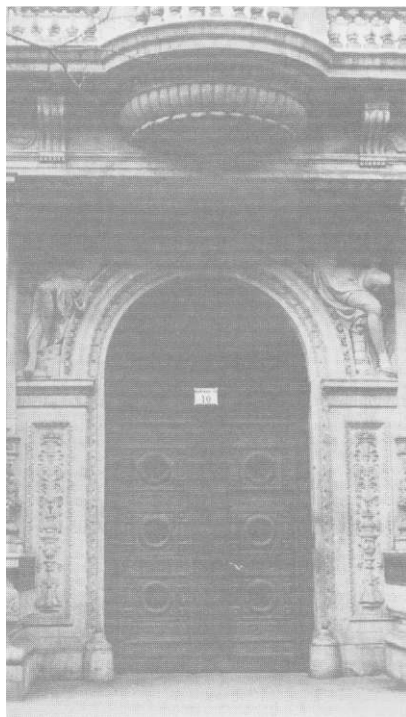
A miénk, persze, ki másé? Meg azután a rómaiaké, törököké, németeké, mindenkié, aki benne élt, birtokolta, szerette, vagy csak meghódította. És az enyém is. Szerettem és meghódított. Pontosán: előbb felfedeztem. Még pontosabban: előbb vágyakoztam rá. Mint a szerelmesek? Lehet. A kamaszkor vágya még a mindenséget fogja át. Különösen, ha ez a kamasz költő akar lenni. Egy tündérváros elzártságában éltem a békés-tarhosi zeneiskolában; a grófi kastélyon és a zenén kívüli világ sokáig nem érdekelt. Nem is igen jutott át a kerítésen, s ami meg átjutott az akkori világból: panaszos levelek hazulról, keserű célzások a megnyomorításról, sanyargatásról, szegénységről, nos, az inkább riasztott, megrémített s még kevésbé vágytam ki a tündéri burokból. Hogy e tündéri burok szappanbuborék volt? Az csak akkor derült ki, mikor eltűnt a kamaszkorral együtt. Azonban két villámlátogatás Budapestre örökre felébresztette bennem a vágyakozást. Mit láttam az akkori városból? Nem sokat. A Rádióban szerepeltünk, másodszor meg a hegedűtanárnőm vitt fel meghallgatásra a Zeneakadémiára Zathureczky Edéhez. Vagyis a Rákóczi utat láttam, meg a Nagykörút környékét. Ma már nehezen tudnám felidézni azt a képet, valami ilyesmire dereng, hogy kopottak voltak a házak és zörögtek a villamosok. De hát a kopottságot szívárványszínnel vontam be a kamaszizgalom, a zörgést meg átlényegítette a zene.

Arra viszont biztosan és határozottan emlékszem, hogy attól a perctől csak Budapestre vágytam! Készülődtem is, egyelőre még a levelezés szintjén. Akkor már költő akartam lenni, nem hegedűművész. Naponta írtam verset, négyet-ötöt vagy még többet, amiből világosan kiderült, hogy nagyon termékeny és szorgalmas voltam. A verseket szépen lemásoltam, és hetente felküldtem Pestre, az Írószövetségbe. Az akkori Írószövetségben még volt egy külön szakosztály vagy munkacsoport, amelyik a fiatal költőkkel foglalkozott. Réz Pál, Abody, Ungvári Tamás voltak a tagjai, illetve rájuk emlékszem, illetve ők válaszoltak a leveleimre. Becsüle-

melyik volt a Külső stáció utca?! Igen, az utcák!

Egyszer Arany János leveleit olvasva azon tűnődtem, hol is lehet az a Három pipa utca, amelyben Arany 1861-ben lakott. Néhány hét múlva, némi kis véletlen folytán rájöttem, hogy a Három pipa utca nem más, mint a mi utcánkat keresztelő mostani Erkel utca, s azokat a leveleket Arany tőlünk két saroknyira írta, Így aztán nem csoda, ha nagy ellenfele vagyok a régi utcanevek megváltoztatásának. Még a történelem is szívhezszólóbb volna, ha az ember ott állhatna a Hatvani utca és az Újvilág utca sarkán, amerre egykor a márciusi ifjak vonultak. De ez most már csak álmom. De a város megújulása remélhetőleg nem csak álmom. Lehet, hogy mégiscsak megpróbálunk nagyapáink lábnyomába lépni? ■

BUDAPESTÜNK

Széljegyzetek egy könyvsorozathoz

tükre legyen mondva, legalább olyan szorgalmasan válaszoltak, mint ahogy én írtam, és végtelen türelemmel! Ma meghatódva gondolok az egészre, arra is, ahogy a bélyegeket nézegettem a hivatalos leveleken. Az izgalmas, a kőzetedő jövőt ígérték.

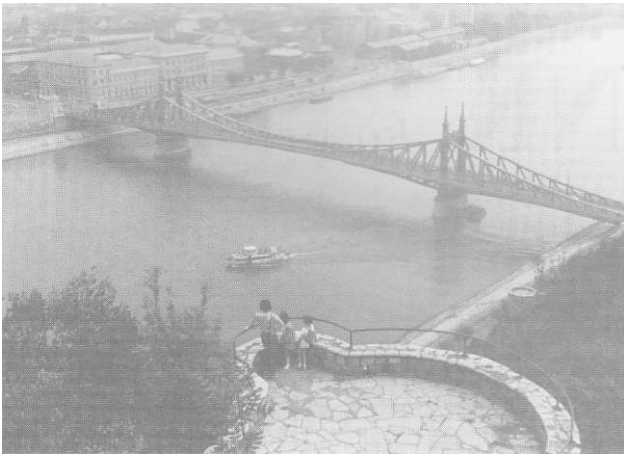
Foggal-körömmel igyekeztem hát Budapestre, s ez majdnem szó szerint értendő. A bölcsészkarra jelentkeztem, de helyhiány miatt elutasítottak. Azt hittem, vége a világnak! De már sokkal nagyobb volt a felhajtó erő, hogy ilyen könnyen feladjam. Vonatra ültem, s felutaztam egy ifjú hódító vakmerőségével. Mindenesetre beköltöttem a Ménes úti diákszállóba. A kutya se kérdezte, hogy ki vagyok és mit keresek ott. Rövid tájékozódás után bementem a jogi karra, s beiratkoztam vendéghallgatónak. Miért éppen a jogi karra? Nyilván a szobatársaim jogáshallgatók voltak, s ők adták a tippet. Nos, akkor még lehetett ilyet csinálni. Ösztöndíjat nem kaptam, vizsgázhattam, s a menzán ehettem levest és kenyeret jegy nélkül.

De mit érdekelt az ösztöndíj s a jegynélküli leves? Pesten voltam, vágyaim városában! És persze, tizennyolc éves. Emlékszem a lázas felfedezésekre: gyalog, villamoson bebarangoltam a várost. Felültem egy-egy villamosra, s végigutaztam rajta a végállomásig és vissza. Órákat gyalogoltam az utcákon, bekukkantva egy-egy kapualjba, üldögélve a kopott tereken; felmáztam a Gellérthegyre, s győztes pillantással néztem le a füstös, ködös, ám mégis gyönyörű városra. Verseket írtam az ugrani készülő roncs Erzsébet hídról, a csehókról, a mozikról, amelyeket sorra bejártam. Mohón szívtam magamba a füstös-poros levegőt s a tudományt is - volt mit bepótolni. Felfedeztem a könyvtárakat, s napokat ültem a könyvek között. Később, mikor már otthagytam az egyetemem, sőt: két egyetemem, mert mégis csak sikerült különbözetivel átmennem a bölcsészkarra, nos, később a könyvtárak lettek az otthonaim. Oda jártam melegedni, reménykedni s olvasni meg persze írni. Bár írni igazán a Hungária kávéházba jártunk. E kávéházzal kicsit bővebben kell szólni: csapatostól jártunk oda, fi-

atalok, merészen helyet foglaltunk a márványasztaloknál. Merészség nem csak ahhoz kellett, hogy a nagy árnyak helyére üljünk, hanem mert pénzünk épp egy szimplára volt elég. Vagy kétónknak egy szimplára. De eltűrték, hogy nyitástól zárásig, reggeltől estig ott üljünk. Egyáltalán, ha visszagondolok, barátságos volt a város, a légkör, a pincérek, a kalauzok, a jegyszédők és

a fürdőmesterek. Egészen ötvenhatig. Kemény cenzúra volt, kemény világ következett. Addig azonban lubickoltam, mint hal a vízben. Gyorsan alkalmazkodtam és tájékozódtam, már nem szálltam rossz villamosra, már levétköztem vidéki sutaságomat. Merészen beültem a Hungária mélyvizébe, a nagyok asztalához, s még merészebben mutogattam a verseimet. Ideális, fiatal

költőnek való állapot volt. Kívánom a maiaknak is, de ma már ilyen nem létezik.

Azután jött ötvenhét, az albérletek korszaka. Furcsa módon, akármilyen rémes is volt, de még jobban megismertem a várost! Hogy is mondjam, kikerülve egyfajta védettségből az utcára, a pénztelenségbe, a mélyben, az infernóban teljesen összeforrtam a várossal! Az önfeledt sétálásokat a komor, kétségbeesett kutatások váltották fel: hol lehet olcsó albérleti szobát találni. Nagy bajban lesz az utókor az emléktáblákkal! Ugyanis belaktam egész Budapestet, a Vártól a Rum-

bach utcáig. Volt, ahol csak egy hónapig, mert kiderült, hogy nem tudok fizetni, volt, ahol tovább.

A városra sohase haragudtam, eszembe se jutott elköltözni! Most, hogy ezen eltűnök, tetten érem furra, szemérmes szerelmemet. Ugyanis az nem csökkenti a szerelmet, ha sokáig visszautasítják. A szerelem már ilyen. Budapest életem, álmaim részévé vált, büszke vagyok a szépségére, s szemet hunyok a csúnyasága felett. Elfogult vagyok, mint az igazi szeretők. Megcsodálom új épületeit, elsíratom az örökre eltűnt régit.

Pesti költő lettem én is, mint Arany

János vagy Kosztolányi. Versek írok a tereiről, az utcáiról, a hídjairól, a Margitszigetről - és Óbudáról, ahol immár húsz éve élek. Már megismernek; ha köszönök, visszaköszönnek. Éppen ezért szívemhez szól az a sorozat, amely *A mi Budapestünk* címet viseli, mivel a többes számba már beleérttem magamat is. Jólesően lapozgatom a szép könyveket, nézegetem az ismerős fotókat, a díszkutatokat és eszpresszókat. És körülvesz derűsen, barátságosan második szülőföldem: Budapest.

(*A mi Budapestünk*. Sorozatszerkesztő: Török Gyöngyvér)

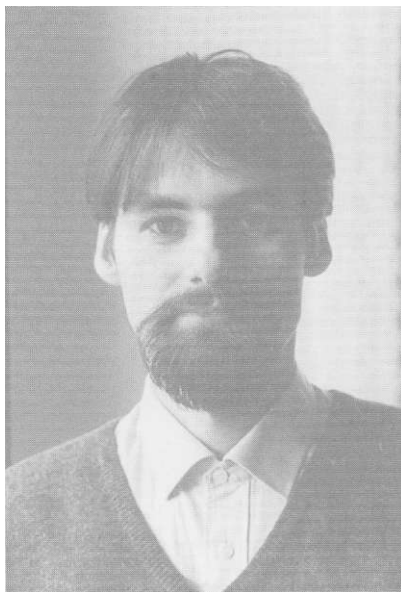

Porogi András

ISKOLA BUDÁN

A Toldy

A Bomba (ma Batthyány) téri Szent Anna-templom harangozója a tenyerébe köpött, megmarkolta a harangkötelet, és várt. Hasonlóképpen valamennyi kollégája végig a Fő utcán, de átellenben is, a pesti oldalon - és nem hiába. A várhegy felől hamarosan ágyúlövés hallatszott, amire azután a város valamennyi harangozója belesimpaszkodott a harangkötélbe, pontosan 12 órakor, egyetlen másodperccel sem előbb (legfeljebb néhányval később, a hang terjedési sebessége miatt). Nemcsak a harangozók igazodtak a lövés hangjához, de a posta, a vasút és a hajóállomások is. A pesti korzó sétálói elővették zsebóráikat, és sokan közülük átpillantottak arra a várszerű, vöröstéglás épületre, amelyet a századvég idején

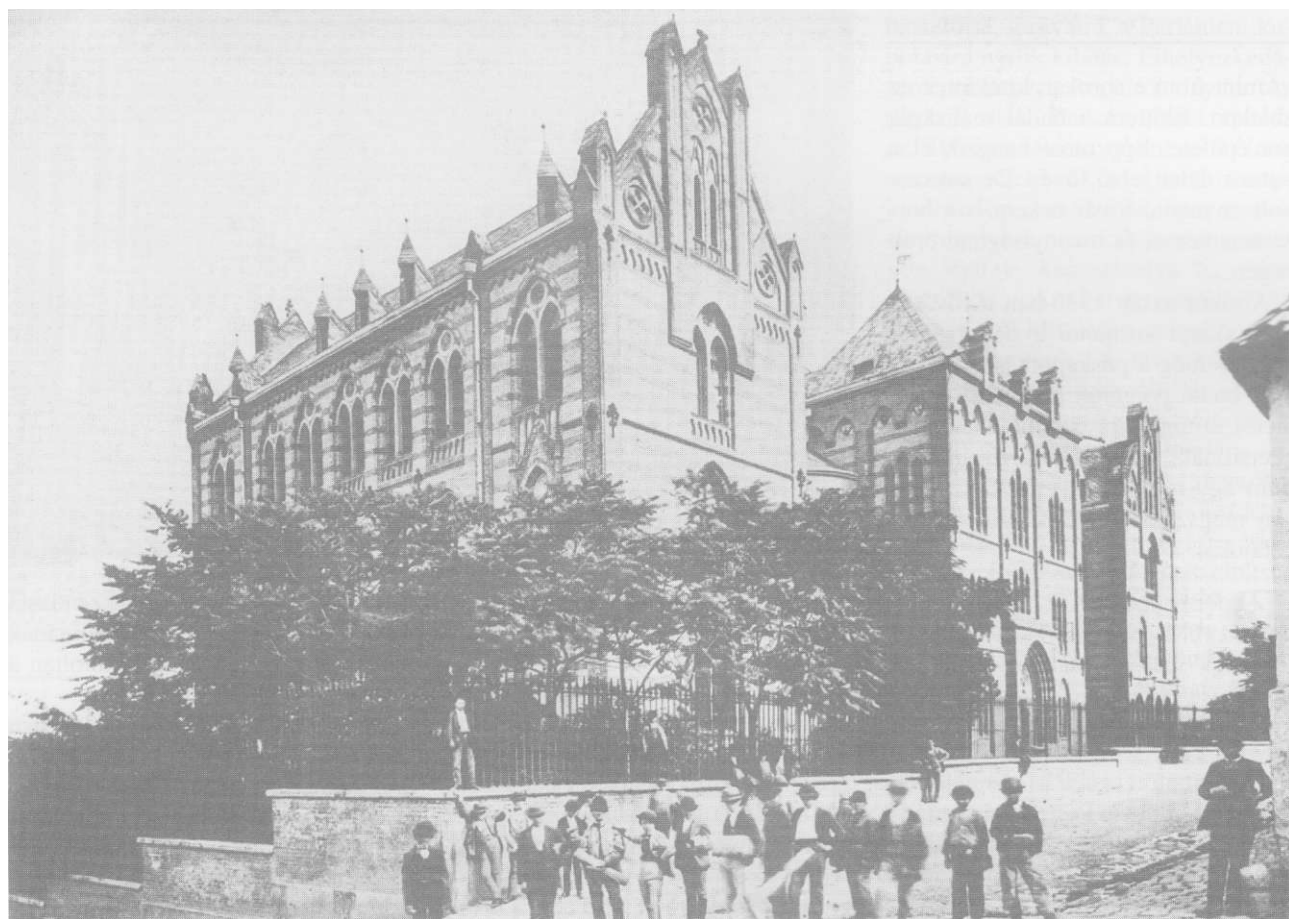
Porogi András igazgató

még nem takartak el a Víziváros emeletes bérpalotái, és amelyből hetvenhét esztendeig - a forradalmak zűrzavaros idejét leszámítva - minden áldott nap ágyúlövés jelezte a közép-európai csillagászati delet.

Violich tanár úr - alacsony termetű, mérges tekintetű, szakállas ember - a fizikaszertár második emeleti erkélyéről elégedetten hallgatta az általános bimm-bammot, amit ő okozott a kis mozsárágyúval, de elégedettségében valószínűleg osztozott a Budai Főreál tanulóifjúsága is, amint erről később az iskola egykori diákja. Csók István festőművész beszámol:

A Budai Főreáliskola és tanulói a múlt század végén (BTM Kis-cellai Múzeum Fotótárából)

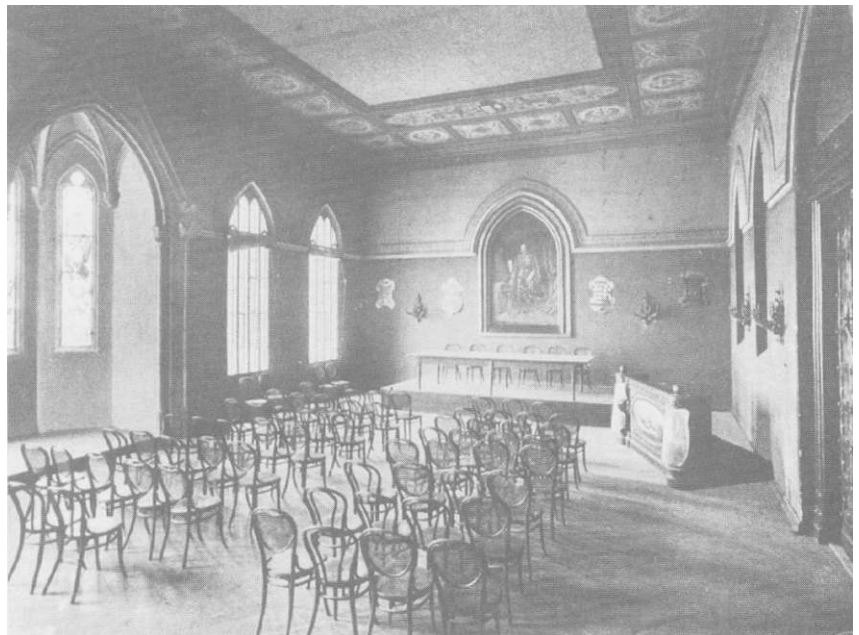

Az iskola épülete a századforduló idején (BTM Kiscelli Múzeum Fotótárából)

„Amintírom e sorokat, kitekintek az ablakon. Elöttem a budai reáliskola gót épülete. Épp most hangzik el a pontos delet jelző lövés. De sokszor volt ez mentő lövés nekem is a borzalmas német és mennyiségtani órák végén...”

Amikor aztán 1936-ban a főváros meg akarja szüntetni a déljelző lövést, és még a puskaport is megvonja, a budai polgárok megvédik a tradíciót, amint 1946-ban majd annak is ellenállnak, hogy a kultuszminisztérium egy másik intézettel összevonván megszüntesse régi, szeretett iskolájukat.

Pedig korántsem volt mindig ilyen felhőtlen a kapcsolat a budaiak és az intézmény között. A *Budai Csász. Kir. Felsőreáliskola* - a mai *Toldy Ferenc Gimnázium* - a Bach-rendszer idején, 1854-ben alapítottott császári rendelettel. Ebben az időben Pest-Budán mindössze három középiskola működött: a budai Kat. Egyetemi Főgimnázium, valamint a pesti Piarista és Evangéli-

A Toldy egykori díszterme - ma szükségortnaterem

kus gimnáziumok. Az alapítás nemcsak a dinamikusan növekvő és kapitalizálódó város igényeinek tett eleget, de részét képezte annak az oktatási reformpolitikának, amelynek irányítója Leo Thun gróf kultuszminiszter volt. A reformok több célt is szol-

gáltak: az oktatás egységes rendszerének létrehozása és tartalmának megújítása mellett nem is titkoltan a germanizálás szándéka is fontos szerepet játszott, különösen a középfokú képzésben. Érthető, ha az önkényuralom esztendeiben nem keltett feltétlen szimpátiát a földszintes polgárházak közül diadalmasan kiemelkedő neogót épület, amely - jóllehet társadalmilag hasznos célokat volt hivat-

va szolgálni - egy ideig mégsem tudta feledtetni létrehozóinak ellentmondásos szándékait.

A reáliskola, a „Realschule” XVIII. századi porosz találmány, az addigi latinos, elméleti képzést és humán műveltséget nyújtó gimnázium mellett egy technikai, természettudományos irányú, modern nyelveket tanító iskolatípus. Ilyesfajta iskola létjogosultságához a polgárosuló Magyarországon aligha férhetett kétség. Már a magyar reformnemzedék tagjai - elsősorban Széchenyi és Deák - sürgették az ipari-kereskedelmi pályára előkészítő középfokú iskolák létrehozását. Néhány alsó fokú reáliskola, illetve a József ipartanoda (a Műegyetem elődje) 1846-os létrejöttét követően hazánk első középfokú reáliskoláját 1849 nyarán alapították Pozsonyban. Ugyanebben az évben készült egy Thun gróf nevéhez fűződő és a birodalom középfokú oktatását szabályozó dokumentum, az *Entwurf zur Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*, amely a

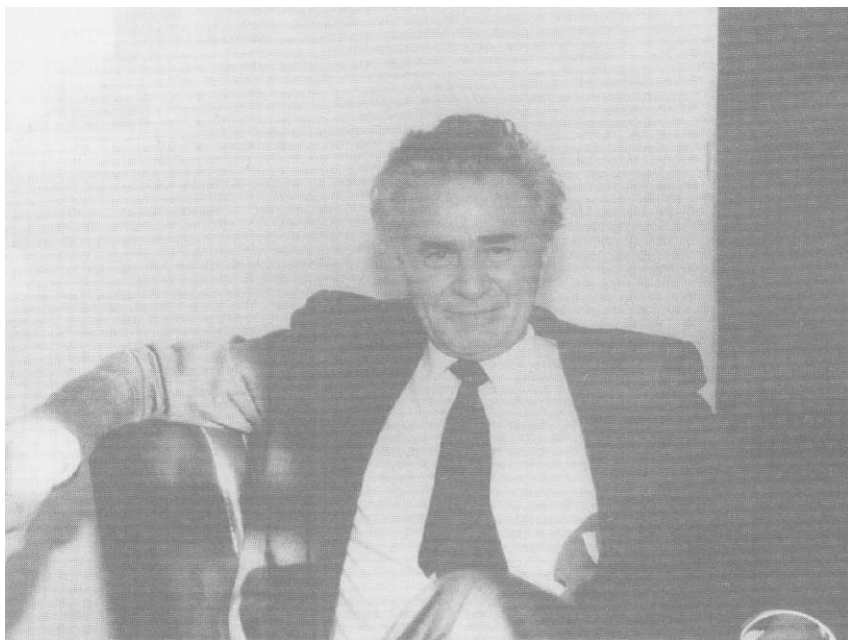
gasabb szakképzettséget tudományosan megalapozni tartozik.” Az *Entwurf*-ban megfogalmazott szabályok szerint kezdte meg a működését 1855-ben, majdnem egyidőben két intézmény is: a Pesti Főreál, a mai Eötvös és a Budai Főreál, a mai Toldy Gimnázium.

A megnyitó ünnepségre október 29-én került sor a Szent Anna-templomban lefolyt istentiszteletet követően, amelynek során a megjelentek áldást kértek az intézmény majdani működésére. Az oktatás a reáliskolai tantervnek megfelelően kezdődött, és folyt kisebb-nagyobb változtatásokkal egészen a Toldy gimnáziummá alakulásáig, kezdetben hat, majd az 1875-ben életbe lépő törvény nyomán nyolc évfolyamon. A tantárgyak zöme megegyezett a gimnáziuméival (vallás, német nyelv, magyar nyelv, földrajz, történelem, matematika, természetrajz és természet), amelyek mellett a reáliskolában még vegytant, geometriai rajzot, építést, géptant, szabadkézi rajzot és

vegytan, az ábrázoló geometria és a rajz reáliskolai tantárgyak maradtak.

Az oktatás az első négy évben - nem lévén az iskolának saját épülete - a Fő utca és a Ponty utca sarkán elhelyezkedő elemi iskola termeiben folyt, mígnem 1859-re elkészült az iskola jelenleg is használt épülete a várhegy keleti oldalán, a Neue Gasse (a mai Toldy Ferenc utca) és a Donáti utca között húzódó Wagner-féle telken. A terveket Petschnig János, a pesti reáliskola rajztanára készítette. Az alapkőletétel ünnepségét a tervek szerint maga Ferenc József is megtisztelte volna, ám a kisdéd Zsófia királyi hercegnő váratlan halála ebben megakadályozta, így az alapkőbe elhelyezett iratról lemaradt a császári aláírás. Később az uralkodó pótolta a mulasztást, ahogy az iskolai emlékkönyv fogalmazott: „Ő Felsége 1865. június 8-án látogatásával szerencsétlenné intézetünket”.

A kétemeletes neogót épület sárga és vörös nyerstégglából készült, faragottkő díszítésekkel. Oroszlános rézkilincseről nevezetes kapuja és csúcsíves folyosóinak ablakai a Toldy Ferenc utcára néznek, míg osztálytermeiből a város háztetőire, tornyaira, a Parlament kupolájára nyílik kilátás. Elhelyezkedéséről, jellegzetességeiről így ír az egykori diák, Reischl Antal építész az 1965-ös évkönyvben: „Iskolánk ma sem érhető el közvetlenül tömegközlekedési eszközökön, hanem csak bandukolva a macskaköves kis utcákon, felfelé kapaszkodva az ódon lépcsőkön... Amikor az emelkedőtől, a lépcsőktől kifulladásra célunkhoz érkezünk, örülünk. A távozáskor viszont mindenkit felszabadult vidámság önt el, hiszen a gravitáció segítségével szinte repülünk, lefelé, a városba. Így iskolánk helye, megközelíthetősége a napi munka kezdetén koncentrációra serkent, befejezéskor viszont fokozza a felszabadultság szilaj érzetét... Ezen épületnél a külső és belső olyan egységben van, ami méltán példamutató mai építészetünknek. A külső időjárásnak és belső, erősebb fizikai igénybevételnek kitett helyek azonos tartós anyagokból készültek, magas fokú mesteriségbeli érzékkel és tudással. Nem véletlen, hogy a lépcsőház pillére, a folyosókra való ráfordulás falvégei egyaránt ugyanazzal a nyerstégglával

**Pataki Gyula igazgató
(1961-1991)**

reáliskolák hivatását a következőkben határozta meg: „az alacsonyabb rangú ipariskolák és a magasabb technikai iskolák között egyrészt középfokú műveltséget nyújt bizonyos foglalkozási ágaknak, másrészt a technikai iskolák által adandó legma-

szépírást is oktattak, cserébe viszont a reál diákjainak le kellett mondaniuk a görög és latin nyelv, valamint a filozófia tanulásáról. A két iskolatípus tantárgystruktúrája már a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben közeledett egymáshoz. A kilencvenes évekre a közös tantárgyak a rajzoló geometriával, a filozófiával, a szépírással, illetve a tornával egészültek ki, míg a francia nyelv, a

Toldy Terenc Gimnázium

1950-ben vették IV. B osztályát

burkoltak, mint az épület külső homlokzatai. Hány generáció biztosította magát - szaladgálva a lépcsőkön, folyosókon - e sarkokon a centrifugális erővel szemben, belekapaszkodva e legömbölyített, de gótikusan bemélyített sarkokba!"

Azért is időzünk ennyit az épület jellegzetességeinél, mert romantikus atmoszférája, sziget-szerű különállása valószerűleg mély nyomokat hagyott minden toldysban - talán ez is magyarázza, hogy száznegyven év alatt oly sok művész került ki a nem mindennapi falak közül.

Mindamelletts Petschnig épületének vannak hiányosságai is. Régóta állandó problémát okoz a tornaterem hiánya, az iskola igazgatói több mint száz esztendeje próbálják elérni az intézmény ilyen irányú bővítését - mindmáig eredménytelenül. De az egész épület már megépítésének idején is kicsinek bizonyult. A szertárak, kiszolgálóhelyiségek és az igazgató szolgálati lakásán kívül hat osztály befogadására volt alkalmas, ami meg is felelt volna a reáliskola hat-

Egy régi tabló. A felső sor jobb oldalán a tanár Antall József, a bal szélén fölül a második diák Haumann Péter

osztályos struktúrájának, ám már az első években a jelentkezők nagy száma miatt az alsóbb évfolyamokon párhuzamos osztályokat kellett indítani. Így is előfordult, hogy egyes osztályok létszáma meghaladta a hatvan-hetven főt, sőt egy alkalommal még a kilencvenet is. Az épület 136 esztendő történetében mindössze hat olyan év volt, amikor a terveknek megfelelően csak hat osztály működött. A nyolcosztályos reáliskola 1877-es bevezetését követően többnyire tíz, századunk második felében tizenkettő-tizenhat, míg jelenleg tizenöt osztály végezte s végzi tanulmányait a szűk falak között.

Kezdetben a tanítás nyelve - az **Entwurf-nak** megfelelően - szigorúan a német volt, olyannyira, hogy még a magyar

nyelvtant is németül oktatták. A német tannyelv nemcsak politikai okokból számított aggályosnak, de mert sok gondot okozott a tanórákon is. A jórészt német ajkú budai polgárság ekkortájt indult erőteljes magyarosodásnak, így nem csoda, ha a tanárok arról panaszkodnak, hogy a diákok egy része nem érti a magyarázatokat. Hogy a nyelvi nehézségekre való hivatkozás nem pusztán kibúvó a diákok részéről, azt bizonyítják a tollbamondások eredményei: nem is ment ritkaságszámba az olyan dolgozat, amelyben száznál is több hiba volt. A politikai helyzet változásával és néhány tanár fellépésének köszönhetően 1861-től vegyes tannyelvű lett az iskola. Ettől kezdve bizonyos tárgyakat magyarul oktattak, másokat németül, megint másokat pedig mindkét nyelven. Ezeknél a tantárgyaknál az előadások váltakozva németül és magyarul folytak csakúgy, mint a kikérdezés, a tanár és a diák nyelvtudásának függvényében. A némiképp zűrzavaros helyzetet a kiegyezés szüntette meg, amelynek fo-

lyományaként teljesen magyar tan nyelvűvé vált az ekkor éppen *Budai Kir. Főreáltanodá*-nak nevezett intézmény. Ez a folyamat okozott némi meghasonlást a tanári kar különböző nemzetiségű tagjai között, ám az iskola alapító igazgatója, az osztrák Schenzl Guidó megéreztén az idők szavát, bölcs türelemmel vezényelte le az átmenetet, miközben maga is megtanult magyarul. Az iskola díszes, vörös selyemdamaszt zászlaja, amelyet az alapítást követően Hildegard hercegnő, Albrecht főhercegnek, Magyarország katonai parancsnokának a felesége adományozott, most egy időre raktárba került. Ám hogy az ellentétek lassan békévé oldódtak, bizonyítja a tény, hogy immáron hosszú évtizedek óta a toldys ballagási ünnepség fénypontjaként a búcsúzó negyedikesek a Hildegard zászlót mint az iskola ősi zászlaját adják tovább az őket követő évfolyamok képviselőinek.

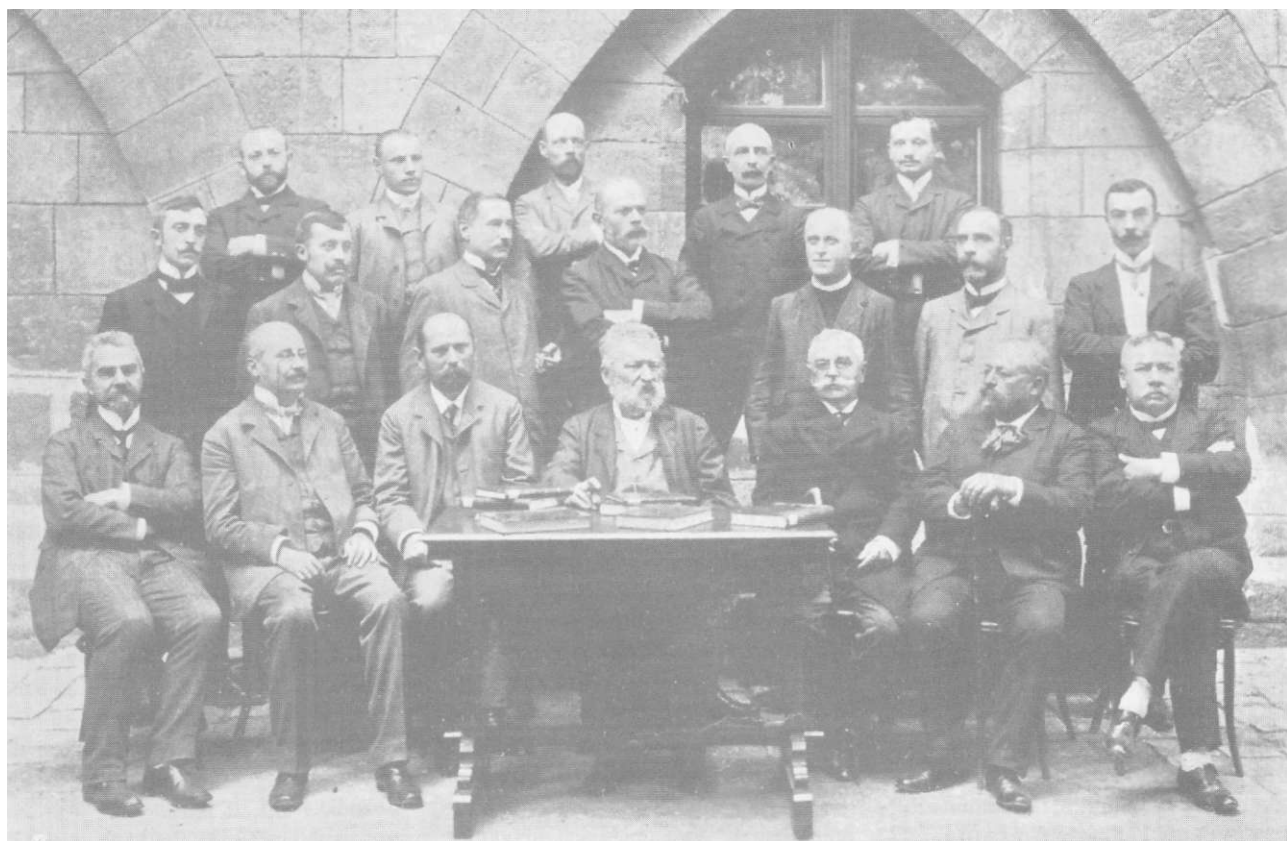
Schenzl és utóda, Say Móric nagyszerű tanári kart építettek fel, ami a harmadik igazgató, Mayer József vezetése alatt tovább erősödött. A tanárok szinte valamennyien szaktárgyuk és tudományáguk legjobbjai közül kerültek ki. A diákok abban a szerencsés helyzetben lehettek, hogy tan-

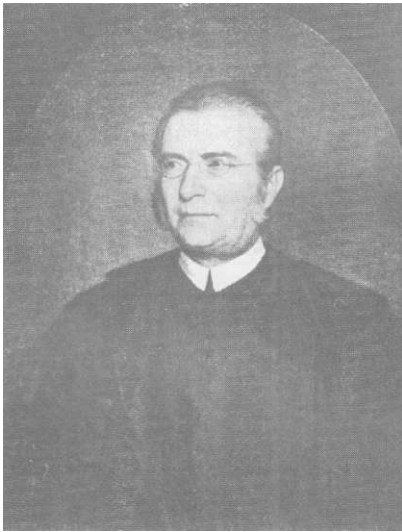
könyveik jó részét saját tanáraik írták. Schenzl maga is tudós meteorológus volt. az ő vezetésével alakult meg az Országos Meteorológiai és Földdelejtességi Intézet. Az iskolában sokáig működött az általa létrehozott meteorológiai obszervatórium, amelynek egyik fontos feladata volt a közép-európai csillagászati dél mérése és bevezetőnkben már említett ágyú vagy puskalövésrel történő jelzése. A számos tudós közül itt csak azokat említjük még példaképpen, akik amellet, hogy többségükben évtizedeket töltöttek a Budai Főreáltanodában, egyszersmind tagjai voltak az MTA-nak is: Hankó Vilmos, Heller Ágost, Horváth János, Jánosi Béla, Klein Gyula, Paszlavszky József, Say Móric, Schenzl Guidó, Staub Móric, Szabó József és Tokody László. De nem maradhat említetlen az orientalista Heller Bernát, vagy hazánk flórájának feltérképezője, Anton Kerner sem, és még sorolhatnánk a neveket. Ugyanakkor nemcsak tudósok, hanem kitűnő pedagógusok egész sora is jellemzi az iskolát. Így ír erről Németh László, aki több iskolát megjárván rendelkezett némi összehasonlí-

tási alappal: „A jó tanár azonban itt [t.i. az előző iskolájában] elszigetelt tünemény volt; a Toldyban a tanári kar volt a kitűnő, s ha a századforduló együttese széthullott, előregedett is, a kötelező példa, melyből apám is nagyot szítt, még ott lebegett a tanári szobákban. Ez érződött az osztályfőnökön is. Kresznerics Károly, a matematika s ábrázoló tanára, még egész fiatal ember volt, nem rég végezhetett, kicsit kiálló bazedovos szeme, sedre beszéde s a tanácstalan, humorral árnyalt csodálkozás, mellyel a szerepéből eredő rosszáltságnak hozzálatott, a rokonszenv láthatatlan vértjével védte minden diáki idétlenség ellen, amire Budán különben sem volt nagy hajlam. A matematikából nem kerített nagy dolgot, az ő szájában, krétája alatt minden egyszerűvé vált... Mint osztályfőnök s helyettesítő tornatanár (az igazi a fronton volt) kirándulásokra vitt bennünket, síléc is az ő jóvoltából volt egyszer a lábamon.”

A diákság társadalmi összetétele a múlt században, de még a két világháború között is jellegzetesnek, a mainál változatosabbnak mondható. A tanulók 30-40 százaléka magán- és köztiszt-

A tanári kar 1905-ben

Schenzl Guidó, az iskola első igazgatója (1855-1870), később admonti főapát. Arcsképe 1884 óta függ az igazgatói irodában

viselők, tanárok, katonatisztek gyermekei közül került ki. Körülbelül 20 százalékuk kisiparos, kiskereskedő szülőktől, 10-20 százalékuk szabad értelmiségi családból származott. A fennmaradó körülbelül 30 százalék a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből jött; napszámos vagy munkás szülők gyermekei éppúgy jártak ide, mint a Goldberger gyerekek vagy éppen László főherceg, a Habsburgok magyarországi ágának szerencsétlen sorsú sarja, illetve a kormányzó idősebbik fia, Horthy István. Tekintettel arra, hogy a diákoknak tandíjat kellett fizetni, a legszegényebbeket alapítványi ösztöndíjak és tandíjkedvezmények segítették - természetesen tanulmányi eredményük függvényében. Teljes tandíjmentességet csak egy-két kivételesen eredményes tanuló kaphatott. Az is előfordult, hogy egyes igazgatók - Sayról és Mayerról is feljegyezték - saját zsebükből finanszírozták egy-egy tehetséges diák tanulmányait, ilyen diák volt egykor a vagyontalan árva Ripka Ferenc is, akiből idővel Budapest főpolgármestere lett.

A társadalmi sokszínűség kifejeződik a végzősök pályaválasztásának változatosságában is; egy múlt század végi felmérés szerint az egyetemen továbbtanulni szándékozóknek mintegy kétharmad része - a reál-

Passage-készülék a valódi dél meghatározására. Mellette a déljelző szakállaspuska

Schenzltől egészen a legutóbbi évek legendás igazgatójáig, Pataki Gyuláig, szigorú megtorlás helyett inkább a türelmes meggyőzés eszközt alkalmazták; ha diák és iskola végképp nem egyezett, inkább a csendes eltanácsoláshoz folyamodtak, így súlyosabb fegyelmi ügyekre csak elvétve került sor. Mindez elsősorban annak volt köszönhető, hogy az iskolatörténet legkülönbözőbb korszakaiban élt egyfajta toldyas szellem, amelynek

Az iskola régi zászlajának címeroldala

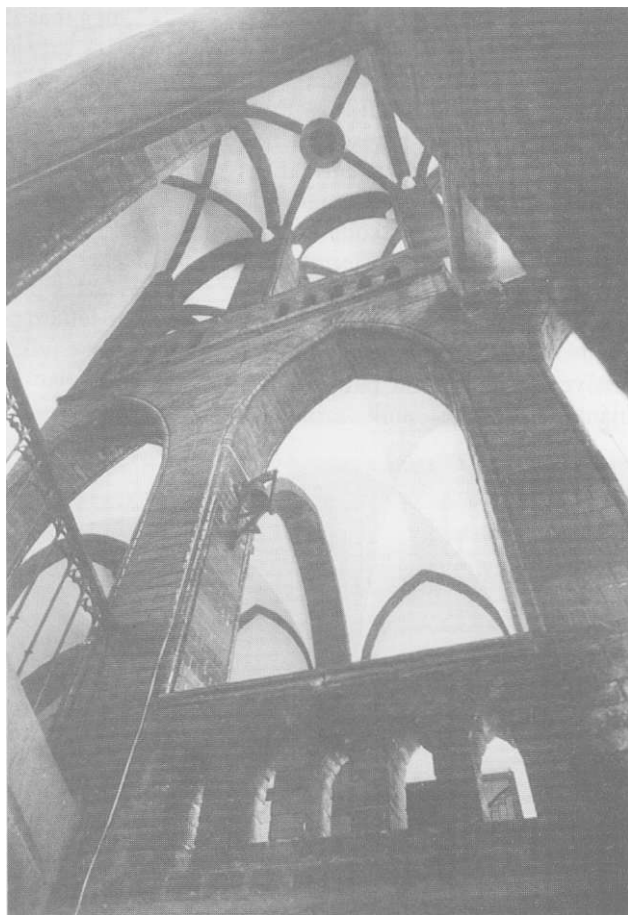
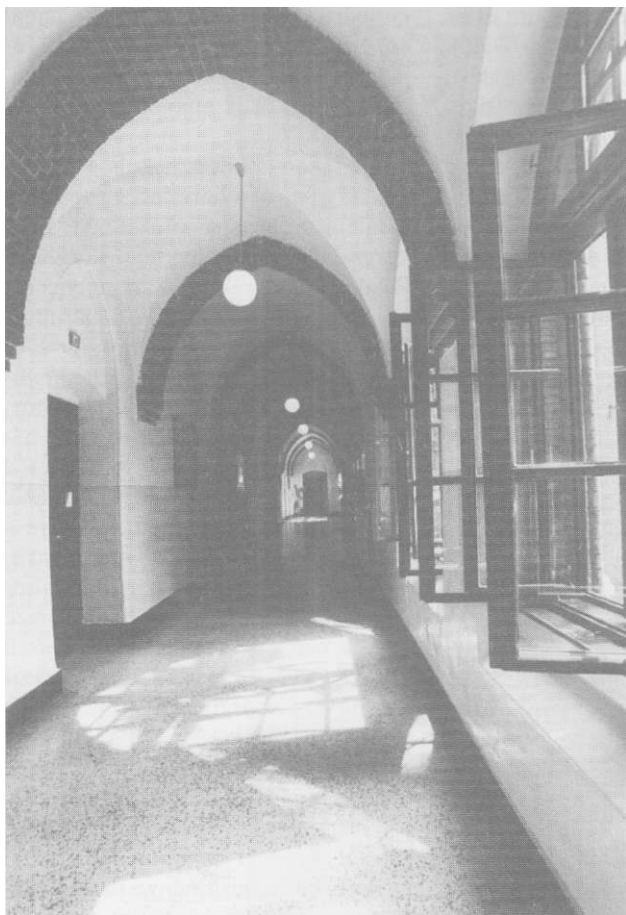
iskoláknál természetes módon - a Műegyetemre igyekezett, de magas a jogi (körülbelül 15 százalék) és a bölcsész (körülbelül 9 százalék) pályákra törekvők aránya is.

A fegyellemmel ritkán volt nagyobb baj, a testi fenyítést ugyan alkalmazták az első évtizedekben, de előfordult, hogy évekig senkit sem kellett bezárni az iskolai fogdába, a karcerba. Az intézet igazgatói,

alapja a józan önmérséklet, a tolerancia és - amint több visszaemlékezésben is olvasni lehet - a „budai jólneveltség” volt.

Komoly magaviseleti problémák főként a két világháború alatt, illetve az azokat követő nyugtalan időkben merültek fel, amikor a politika expanziójának nem tudtak gátat vetni az iskola mégoly vastag falai sem. Mindazonáltal az intézmény tanárai és növendékei általában nemigen bizonyultak fogékonyak a szélsőséges eszmék iránt, a különböző politikai kurzusok gyakran harsány hangjai

A folyosók - óra alatt

csak erősen tompítva jutnak el az évkönyvekbe - ha eljutnak egyáltalán -, és akkor is lehetőség szerint összhangba hozva az iskola humánus nevelési elveivel.

Az első világháborúban az intézmény sok egykori diákja és több tanára is harcolt - a hősi halottak névsorát az épületben emlékmű őrzi. De forradalmakat nem szokás Budán csinálni (legfeljebb Pestről átvonul a tömeg). A tanács hatalom bukását követően néhány diák ellen vizsgálat indult, köztük volt Németh László, aki a diákdirektórium elnöke volt, és az önképzőkör május 1-jei ülésén felolvasta a történelmi idők ihlette ünnepi beszédét. „A budai réalban alighanem én voltam az egyetlen kommunista, aki nyíltan annak mondta magát... (kommunistának én elég jámbor voltam) - írja később; ám a vizsgálobbizottság őt felmentette, mivel az új igazgató, Marczinkó Ferenc a beszéddel megismerkedve kijelentette,

hogy abból a magyarságért való aggodás szól.

A háború mindazonáltal sok kárt okozott; elpusztult az iskola botanikus kertje, amely több mint 400 növényfajtnak adott otthont, és a gazdasági helyzet nehezülésével elapadtak azok a források is, amelyek anyagilag támogatták az iskolát. A békeidőkben szokás volt az egykori diákok, tanárok körében tudományos gyűjtemények (érme-, kagyló-, ásványgyűjtemény stb.), oktatási segédesszközök adományozása éppúgy, mint alapítványok létesítése. A két háború között ez a gyakorlat csak alig egy évtizedre tér vissza, hogy azután hosszú időre ismét csaknem teljesen elenyésszen.

Az új korszak új névvel köszönt be, 1920-ban az iskola felveszi Toldy Ferenc irodalomtörténész nevét. A „Toldy” maga is felvett név, Schedel Ferenc ezen a néven vált a magyar irodalomtörténet-írás atyjává. Ahogy a német ajkú budai polgárból a magyar kultúra nagyhatású munkása lett, úgy lett a német iskolából a magyar középfokú oktatás egyik fellegvára. De hát amúgy is; az iskolával

A lépcsőház

éppen szemben, a keskeny Új utca másik oldalán helyezkedett el Toldy háza (meglehet, olykor talán zavarta is a tudóst a diáklárma), halála után pedig az utcát is róla nevezték el.

Másfél évtizeddel később az intézmény újra nevet változtat, a főreáliskolából 1934-től kezdve gimnázium lesz, az új középiskolai törvény ugyanis eltörli a reáliskolai formát. Ez a változtatás mindenképpen az iskola fejlődését szolgálta. Nem mintha nem tartozott volna a Toldy addig is a legjobb középiskolák közé. Erről tanúskodnak az 1926-tól meginduló országos középiskolai tanulmányi versenyek (OKTV), amelyekben mindjárt az első évben két tantárgyban is (fizika és szabadkézi rajz) toldys tanuló végez az első helyen, a következő esztendőben Dobrovits Aladár VIII. osztályos toldys, a későbbi neves egyiptológus nyeri a földrajz versenyt, és a későbbiekben is alig van esztendő, amikor hiányoznának a Toldy tanulói a győztesek közül. Mindezen eredmények

dacára a reáliskola társadalmi megbecsültsége némiképp a gimnáziumoké alatt maradt, ezt jelezte a valamivel csekélyebb tandíj is. Ennek legfőbb oka abban keresendő, hogy míg a gimnáziumi érettségi bármely egyetemre való továbbtanulásra jogosított, addig a reáliskolai érettségi csak a Műegyetemre, a természettudományi karokra, valamint az erdészeti, bányászati és mezőgazdasági akadémiákra való felvételt tette lehetővé. A fő gátat a latin érettségi hiánya jelentette, amit azonban a

A tölgyfa kapu oroszlános kilincse

Budai Főreálban már a nyolcvanas években megoldottak, bevezetvén a latinak mint rendkívüli tárgynak az oktatását. Az 1934-es változás leglényegesebb momentumja tehát az, hogy a latin általánosan kötelező tárggyá vált. Ettől az időtől kezdve az iskola elnevezése mindmáig Toldy Ferenc Gimnázium, strukturális változtatásra is csak a háború után került sor, a négyosztályos gimnázium bevezetésével.

A két háború közti időszakban is kiváló tanári kar épül ki, a régi nagyok, például Koczogh András mellett ott vannak már az új nemzedék később legendássá váló alakjai, hogy csak Földi Bélát vagy Sykó Dezsőt említsük, akik a hatvanas évekig meghatározó tanáregyeniségei a gimnáziumnak.

Am a második világháború és azt követő súlyos esztendőkhettétörök az ígértes fejlődést, és igen nehéz éveket hoznak a Toldy számára. Az ostrom napjaiban találat éri az épületet, és az északi szárny teljesen kiég. Elpusztul a könyvtár, a bútorok és a szertári felszerelések egy része. Az igazgató még 1945 végén is azt közli a minisztériummal, hogy a leltározásnak nincs értelme, mert amit egyik nap leltárba vesznek, annak másnapra - nem lévén se ajtó, se ablak - lába kél. Az ablakokat még 1946 folyamán sem tudják teljesen pótolni, ezért aztán egyszerűen befalazzák a helyüket. Nyomasztó lehetett a sötét, szűk, ablaktalan és vakolatlan folyosó látványa, a lépcsőfordulóban a hatalmas Sztálinképpel. Az épület rendbehozására mindenesetre csak az ötvenes évek közepén került sor.

De más veszély is fenyegetett. Előbb a főváros próbálja kiköltöztetni az intézményt ősi hajlékából, majd mikor ez a szándék a minisztérium közbeavatkozása miatt meghiúsul, éppen a minisztérium kívánja megszüntetni a Toldyt, összevonván a Mátyás király Gimnáziummal, a tanári kar egységes ellenállásán azonban ez utóbbi kísérlet is megtörik. Ezután az intézmény nevét változtatja meg a felletes hatóság: 1951-1954 között Fürst Sándor Gimnázium-ként működik az iskola, ám a jubileumi évre sikerül visszaszerezni Toldy nevét, ami - a korszakot ismerve - nem kis fegyvertény lehetett. Ezekben az időkben az igazgató személye gyakran változott, ám a tanári kar gerincét alkotó pedagógusok biztosítani tudták, hogy az iskola az elkerülhetetlen változtatások ellenére is megőrizze arcát.

Az 1956-os forradalomból persze a toldysták sem maradhattak ki. Különös, bár egyáltalán nem példa nélkül álló momentum, hogy a forradalmat követő megtorlást éppen az a tanár követeli, aki annak idején az ifjúság élén a Bem-szoborhoz vonult. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy többeknek menniük kell, így az iskola igazgatóhelyettesének, Kiss Istvánnak is, aki pedig oly sokat tett az épület helyreállításáért. Kis tanár urat az Eötvösbe száműzték, míg onnan - ugyancsak büntetésből - a Toldyba helyezik Antall Józsefet, aki magyartörténelem szakos tanárként és osztályfőnökként két esztendőt tölt a

gimnáziumban. Osztályának tagjai szerint Antall tanár úr kiváló pedagógus volt, ám amikor az osztály leérettségizett, őt is eltávolították a pályáról.

1961-ben került az iskola élére Pataki Gyula, aki harminc esztendeig, haláláig vezette az intézményt. Ez a korszak ismét a fellendülés korszaka. Pataki szeretetre méltó személyisége, bölcs türelme nagyban hozzájárult az iskola humánus légköréhez. A vezetése alatt kialakuló tanári kar méltónak bizonyult a hagyományokhoz, munkájuk révén a Toldy - a tanulmányi versenyeken elért helyezéseket, a sikeres felvételik és a nyelvvizsgák nagy számát figyelembe véve, de a megmérhetetlen nevelési eredményeket sem feledve ismét a legjobb gimnáziumok közé tartozik. Erről persze nekem már nem illő szólnom, hiszen én, aki írom ezeket a sorokat, jelenleg egyszersmind igazgatója is vagyok a Toldynak...

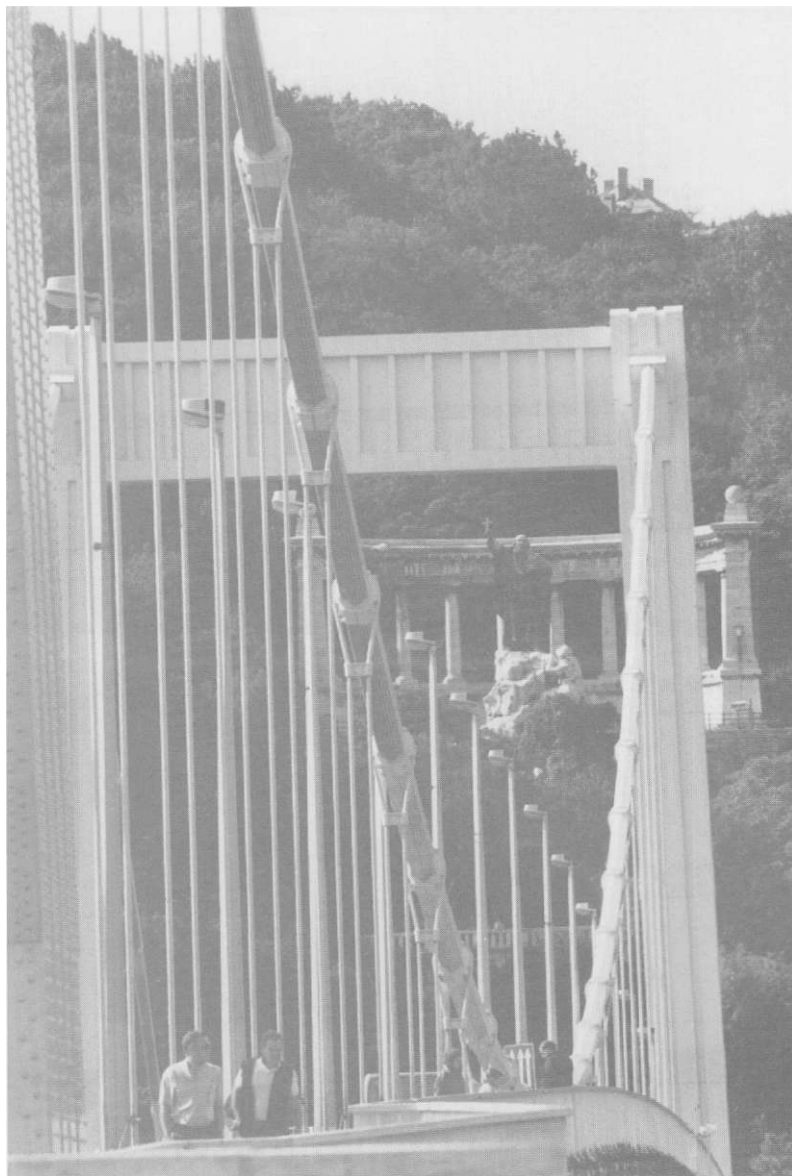
Végül a legfontosabbról: hiszen tanár, tanterv, épület és szemléltetőeszköz - mindez a diákért van, így az iskolát egykori tanulóinak későbbi életpályája, teljesítménye is minősíti. Persze a gimnázium, amint nem vállalhat felelősséget egykori diákjaiért, úgy kiválóságuk érdemét sem sajátíthatja ki. Ám az mégsem lehet véletlen, hogy a Toldy falai közül annyi kitűnő művész, tudós és mérnök került ki, hogy fősorolásukra oldalakat lehetne igénybe venni. A kiválók közül álljon itt a legismertebbek névsora: Aba Novák Vilmos, Baranyai Lipót, Bolberitz Pál, Csók István, Hantai Simon, Haumann Péter, Hauszmann Alajos, Horváth Ádám, Jeszenszky Géza, Kürschák József, Németh László, Petri György, Petrovics Emil, Sváby Lajos, Szabó István, Thienemann Tivadar.

Itt csak az országosan ismert nevek közül említettünk néhányat, tudván azt, hogy az intézmény létét, működését nemcsak ők igazolhatják pályájukkal, tevékenységükkel, hanem minden egykori diák, akikkel kapcsolatban a Toldy teljesíteni tudta legfőbb hivatását, amit Weöres Sándor így fogalmazott meg az iskola egyik évkönyvében:

*Schola! nevelj agyát és ne gomolygó gőzt a fejekben!
Schola! nevelj szívet és nem hegyezett könyököket!*

100 ÉV MÚLT 100 ÉV JÖVŐ

Sokadik összeállításunkat közöljük Budapestről. Miért? Az Európai utas - szándékai szerint - az értékek lapja kíván lenni, és Budapest különleges érték. Magyarországon, Közép-Európában, az egész világon. Van egy fajta budapesti világlátás - kesernyés, érzelmes, gunyoros. A lényegre tapintó és heroikus. E látásmódban benne foglaltatik 1848 március tizenötödike és az 1980-as évek március 15-jei is, a „sok, kis petőfiszándorral”, ahogyan a rendőrök nevezték „neveltjeiket”. Benne van a ki-

egyezés utáni fejlődés, a paloták, a millenniumi földalatti. A Zenede, Széchenyi gesztusai. Vörösmarty, Illyés, Nagy Imre temetése. Krúdy Gyula boros csatangolásai, Molnár Ferenc, Fejes Endre, Mándy Iván, Bereményi Géza irodalmi figurái. Kosztolányi és Karinthy a Japán kávéházban. A főlépcsők és

cselédlépcsők. A Duna, a Nyulak szigete. Ady és Szent Margit. A hidak, Széchenyi és Clark Ádám hídja. És a Dunába robbantott hidak. Minden. A Rózsadomb és Pestújhely, a Vár - ostromjaival.

Most itt ez a képösszeállítás - apró feljegyzés a városról 1995-ben. Hogy épül. Újjáépül. Mint

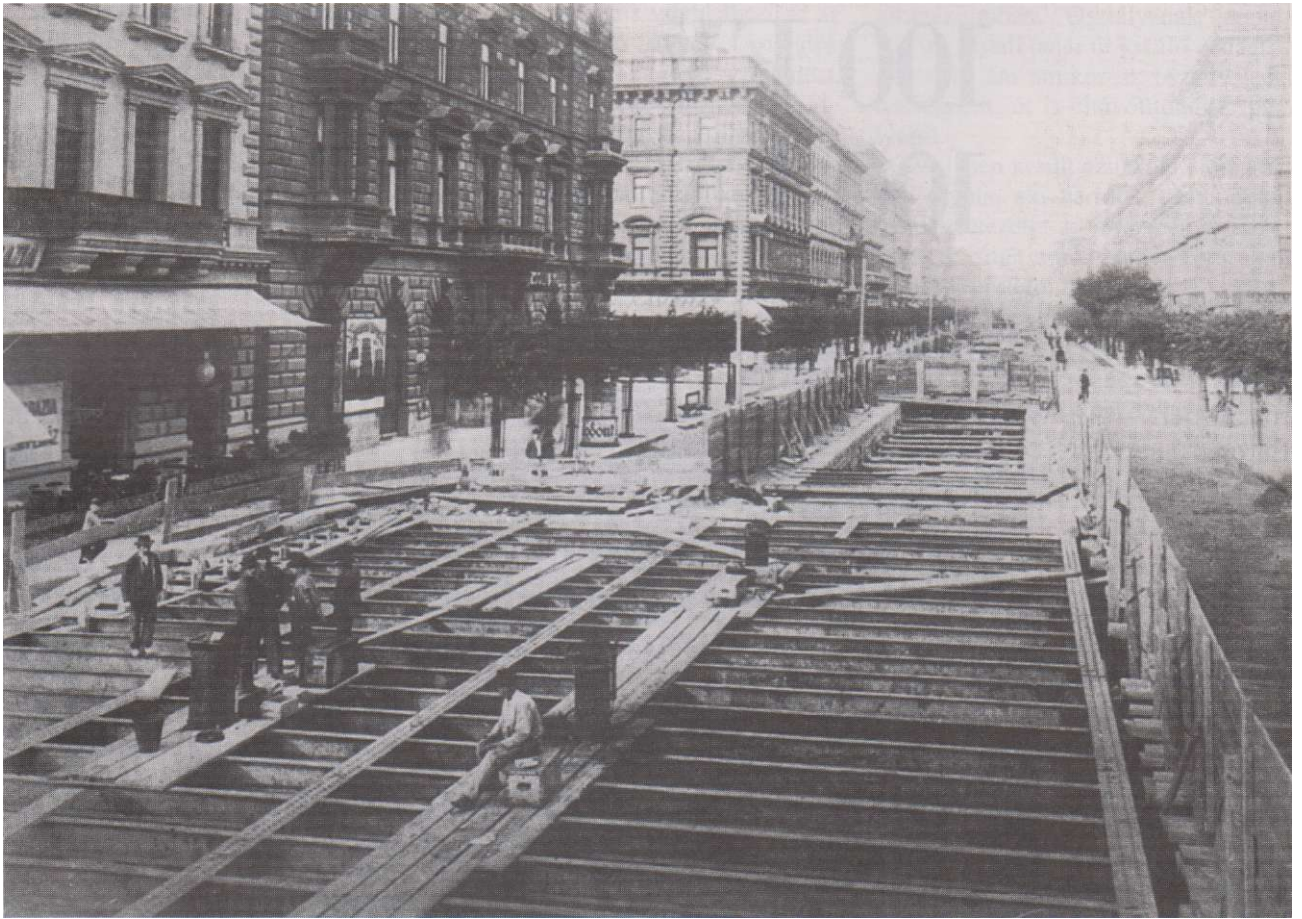
száz éve. Mert - főleg manapság - a hangulat, a líra kevés. Kell az út, a csatorna, a közlekedés. Amitől város a város.

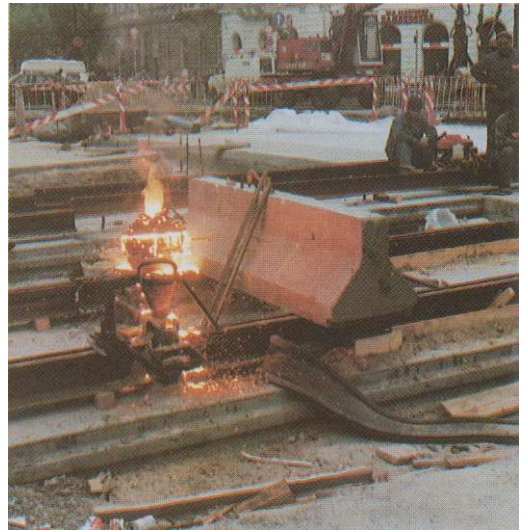
Kerülgetjük hát az építkezéseket, figyeljük napról napra, mi és hogyan változik. Túl fog élni bennünket mindaz, ami most épül, s ezt a mostani összeállítást is előveszik majd utódaink, ahogyan mi is fellepoztuk a régi albumokat - a mi városunkról.

Utóirat: Még annyit, harmadik éve van, működik az együttműködés Közép-Európa kulturális lapjai között. Tájékoztatjuk egymást írásainkról, évfordulókról,

mindenről, ami a kollégáknak érdekes lehet. Mindig megkérdezzük - mi érdekli őket. A tárgyyszerű, lakonikus faxüzenet végén rendszerint ott áll - „És Budapest. Város, kultúra, építkezés, minden mennyiségben, minden formában.” Mert Budapest - márka és érték és konvertálható.

M. P.

JÓ IDŐ, ROSSZ IDŐ

Csík Szereda, március 30.

Előbb eső, utána köd, a Hargitán hó.

Két óra késéssel érkezünk a Corvina Könyvesházhoz. Félóra késést már a városban szedtünk össze. Csík Szereda fel van túrva ugyancsak, egyszerre több utcát köveznek, fákat vágnak ki, és más leleményes módszerrel - a gyalogos közlekedést teszik előnyössé.

Meglepetésünkre azonban, akik kíváncsiak a folyóiratra, bent ülnek a Bencze Tibor és felesége, Nelli által vezetett olvasóban, amely egyszerre társalgó, klub és kávéház.

*Az avatáson a helybeliek
(jobbra fent)*

*Pomogáts Béla
megkoszorúzza Cseres Tibor
domborművét (jobbra középen)*

*A tél emlékműve 95. áprilisának
elején - a Maros völgyében
(jobbra lent)*

*Kolozsvári anizs 95. tavaszán -
halottak és élők együttese:
lakótelep, temető, templom
(balra fent)*

*A gyergyóremetei templomban
(lent balra)*

*Az emlékmű avatásán
Lászlóffy Aladár (lent jobbra)*

A több mint tíz óras út nem fáradttá, inkább oldottá tett bennünket - Nagyváradtól Csíkszeredáig egy ilyen út, Csiki László társaságában azért vált nagyon érdekessé, mert a hegyekről, a falvakról, vizekről, városokról személyes emlékei vannak. László megilletődött kissé, bár leplezi, végül is gyermekkorra színhelyére tér vissza, oda, ahol magyar íróként megtapasztalta a kisebbségi sors változatait.

Bent a teremben várja egykori általános iskolai tanítónője is. Négyen vagyunk Csiki Lászlón kívül, Vas János fotós, Módos Márton szerkesztőtársam (és a fiam egyébként). Marcinak első hosszabb útja ez Erdélyben, földrajzi, néprajzi térképek böngészése, történelmi tanulmányok után: Csiki László néha szomorú, néha derűs történetei - látni, Marci Nyugat-Európa, Anglia, Amerika után új „földrészt” fedez fel.

Mi a célja az Európai Utasnak? - kérdi valaki a hallgatóságból.

Itt most azért vagyunk, hogy magukat megismerjük. Írjunk Csíkszeredáról - válaszolom. - Az az elképzelésünk, hogy jobban kellene ismerni önmagunkat. Önmagunkat, mondjuk, ezt a térséget Bécestől Krakkóig, Bukaresttől Münchenig, Prágától Triesztig. Ha ismerjük egymást, talán összebékülünk...

Ez ügyben - az összebékülésben - van némi kétkedés.

Annak örülünk, hogy az Európai Utas Csíkszeredába is eljut, most már lehet vásárolni több helyen, s Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Bukarest után újabb városban mutatkozunk be.

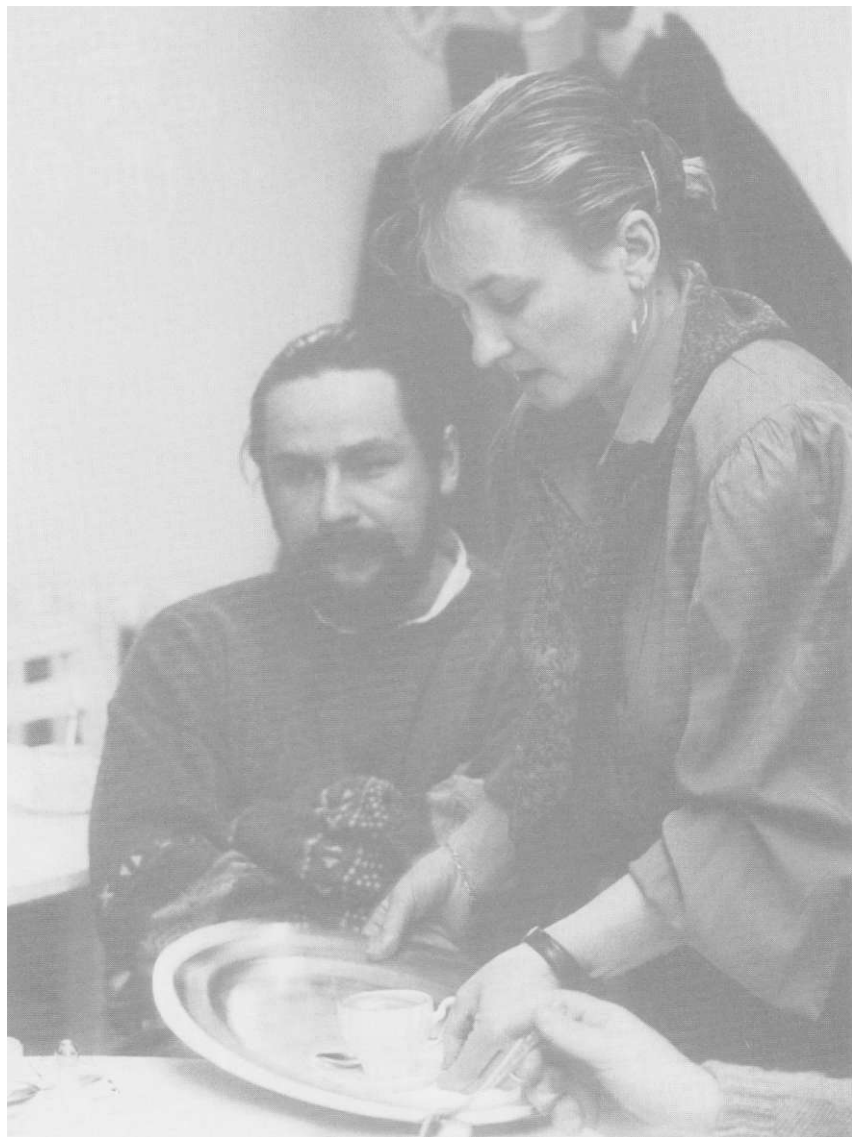
Este baráti találkozót Váli Józsefék nál. A házigazdától és Ferenczes Istvántól kapunk frissen megjelent könyvükből.

Másnap kirándulások: Nagy Imre-emlékház, Csíksomlyó.

Délután, már Csíkszeredában Kópacz Mari képeinek kiállítása. Lászlóffy Aladár beszél, ott van Kányádi Sándor - akkor is, ezúton is gratulálok neki a Herder-díjhoz.

Gyergyóremete

A katolikus templomban sokkal több a férfi, mint odahaza, Ma-

Bencze Tibor és neje a csíkszeredai Corvina Könyvesház „mindenes klubjában”

Csiki László a csíkszeredai találkozón

gyarországon. Több férfi áldozik, mint nő.

Cseres Tibort a templomban, s templomon kívül méltatják.

A gyergyóremetei emlékművel a falu - és erre büszkék - egy sorba került Farkaslakával, amely ugye Tamási Áronról híres.

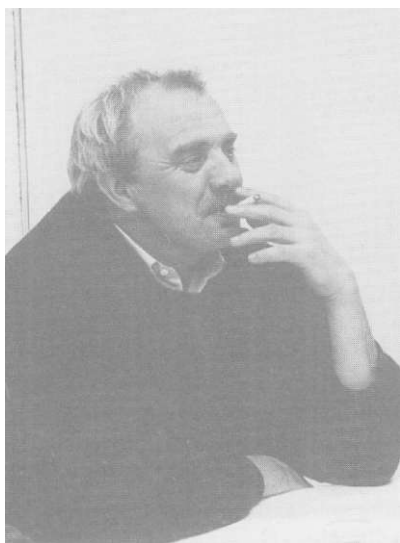
Az éjszakai fagy délre oldódik. Rengetegen vagyunk. Jöttek Budapestről, Kolozsvárról, Marosvásárhelyről, Bukarestből. Himnusz, Szózat, székely himnusz, koszorúk, mindenütt piros-fehér-zöld.

Megilletődött, tartózkodó helybéliek. - Tessék, egy folyóirat. Benne van Cseres Tibor - ajánlom fel a lapot egy helybélinek. Kézbe veszi.

A Corvina Könyvesház klubjának vendégei: Ferenczes István és Kányádi Sándor
Váli József

Nézegeti. Leteszi az asztalra. - Nem tetszik? - kérdem.

- Tetszik - válaszolja. - De csak úgy el nem fogadhatom.

A szokásos másfél napos kirándulás. Mióta egyszer a határzár miatt nem értünk délelőtt a megbeszélésre oda, inkább kint alszunk, s reggel korán kezdetünk „házalni”.

Most késő este érünk be. Mivel foglaltunk szállást, könnyelműsködöm. Nem a bejárattott útvonalon (Ring, megfelelő leágazás) autózom, hanem - azzal áltatva magam, hogy ismerem már Bécset - toronyiránt. Az eredmény: fél órás kanyargás. A vihar, amely Budapesttől kísért, így utolér. Szakad, dörög, vil-

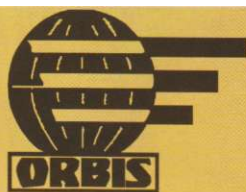
lámlik. A gyergyói mínusz öt után mégis öröm ez a tavaszi vihar. A szálloda parkolója egy régi háztömb udvara. Belülről nézve a házat, sokkal régebbi várost látunk, mondjuk a századelőről. A néhány nappal ezelőtti kolozsvári séta, a Farkas utca környéke idéződik fel. A bécsi épület meg a kolozsvári nyilván egyidőben épülhettek.

Másnap előbb a Wiener Journal szerkesztőségében kezdünk. - Írjunk az Európai Utas öt évéről. A főszerkesztő Peter Bochska 1990 óta társunk és partnerünk. Sok cikket cseréltünk, sok közös akcióban vettünk részt. Egy emlékezetes budapesti útja van: a taxisblokád napjára esett első lapszámunk bemutatója. Úgy emlékszik a hazajutás kalandjára, mint idősebb magyarok a hadifogságra. Szóval, az a premier neki is emberpróbáló esemény volt.

Az Edition Atelier kiadó a következő állomás. Jó hír: szerezték pénzt egy német nyelvű Európai Utas-válogatás kiadásának költségeihez. Karácsonyra kijöhetne az összeállítás. A kérdés: mikor kapják az anyagot, és mit, ki fordít. Itt is, mint a Wiener Journal-ban az öt évről szóló cikk kapcsán, finoman tanácsolják: főleg az osztrák-magyar kapcsolatokról beszéljünk. Érthető: a könyvet és lapot is - szeretnék el is adni.

Az Osztrák Kutatási, Tudományos és Művészeti Minisztérium. A miniszteri hivatal vezetője dr. Peter Mahringer. A *Történelem a demokráciáért* verseny jövő évi osztrák-magyar együttműködéséről tárgyalunk. Részt vennének benne, de mielőbb készítsünk részletes tervet, költségvetést. Számoljunk be az eddigi tapasztalatainkról, az Európai Unióval való együttműködésről. Úgy tudják, a Phare programmal (ők támogatják mostani vállalkozásunkat) igen nehéz, bürokratikus az együttműködés. Mit tagadjuk, ez igaz. Márton akkurátus mozdulatokkal szedi elő az otthon már előkészített anyagokat. Mindazt, amit Mahringer professzor kért, elkészítette előre. „Magyarország fejlődik”, állapítja meg Mahringer úr, tagadhatatlan elismeréssel.

Elmúlt dél. Még tartozunk egy látogatással a tavaly decemberi oszt-

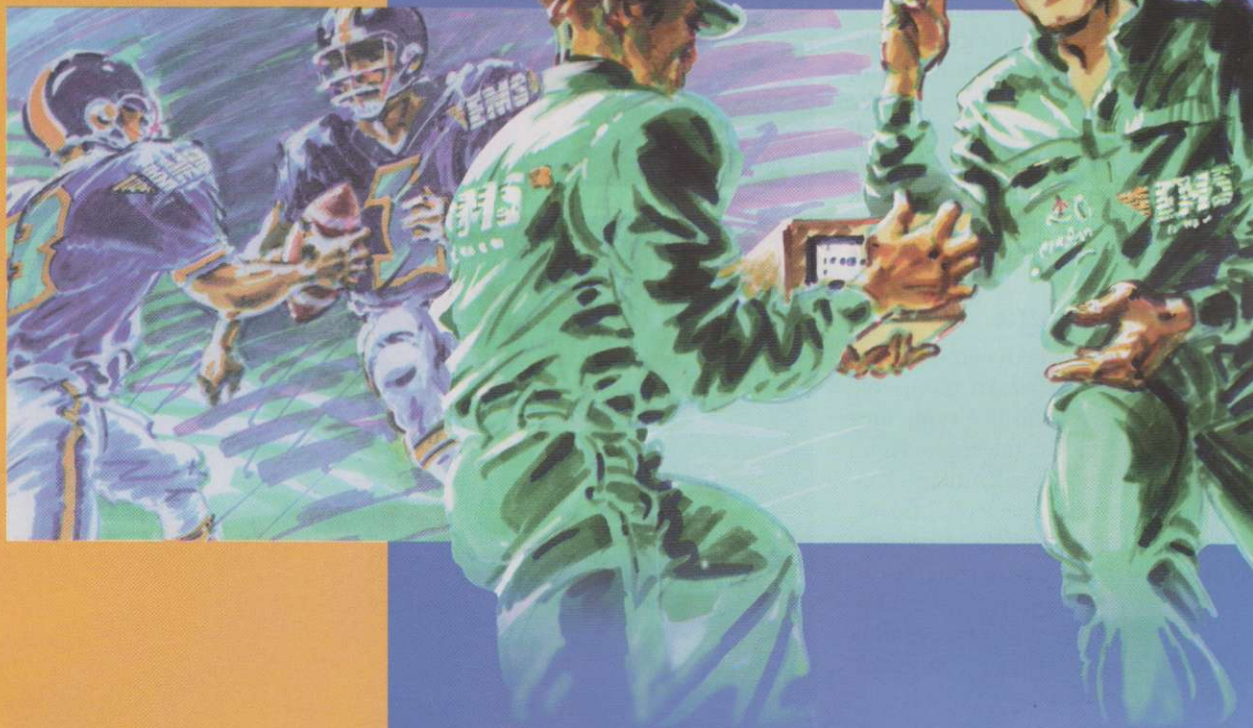
Ismerje meg a műemlékekben gazdag Krakkót!
Nézze meg a Wawel – volt királyi vár –
csodálatos termeit, gobelinjeit.
Látogasson el a világhírű wieliczкаи
sóbányába, tutajozzon annak belső tavain
(újdonság)!

Mindezt, s látogatásához minden igényt kielégítő
szállást az ORBIS szállóiban (Forum, Cracovia,
Continental, Wanda) vagy olcsóbb turista szállás-
helyeken biztosít Önnek az

ORBIS BUDAPEST
1053 Bp. Vörösmarty tér 6.
Tel.: 117-0532 Fax: 117-1474

A

CSAPAT

Tagjai egytől egyig tudják
a dolgukat.

Gyorsak,
összeszokottak,

céltudatosak, minden-
hova időben odaérnek.

Az EMS csapat nem ismer
lehetetlent.

Küldeményéért
kívánságra házhoz megy,

és a lehető legrövidebb idő
alatt eljuttatja a kívánt
helyre. Belföldön vagy a
világ 72 országában.

EMS Belföldi és Nemzetközi
Gyorsposta Szolgálat.

A csapat, amely gyors,
megbízható és megfizethető.

Amely mindent megtesz az
Ön sikeréért.

Mert Önnek nemcsak a
részvétel, hanem
a győzelem is
fontos.

EMS Belföldi és Nemzetközi

Gyorsposta Szolgálat,

telefon:

222-7777

EMS GYORSPOSTA

rák-magyar konferencia bécsi társ-
rendezőinek. Dosszié, írásbeli beszámó-
lók, az előadások szövege, nagy
mennyiségű újságkivágás, a sajtó-
visszhang. Minden rendben. 96-ra
készítsünk elő újabb közös tervet.

Délután lett, enni nincs időnk, né-
mi vásárlás, vissza a szállodába, a
kocsiért. Ott üzenet vár egy napilap-
tól, látogassunk be, szeretnének írni
rólunk. Ez fontos. Megyünk oda.

Így viszont kiesik a Burgtheater-beli
látogatás, nem is volt biztosra meg-
beszélve. Üzenet Georg Táborinak
egy hónap múlva jövünk, előtte je-
lentkezünk.

Prága

A változatosság kedvéért - hó, áp-
rilis közepe van. Éjszaka mínuszok.
Vathy Zsuzsa és Lázár Ervin, meg
Pomogáts Béla és felesége, Klári.
Magánlakásban laknak, nem kap-
csolták be a fűtést, egész éjjel fáztak.

Nagyon sokan jönnek az Európai
Utas találkozóra, a Magyar Intézet-
be. Két év alatt megduplázódott
Prágában az irántunk érdeklődők
száma. Néhány érdekes pályamó-
dosítás: Fedor Gál, aki 90-ben még
Pozsonyban a Nyilvánosság az
Erőszak Ellen mozgalom, a vezető
kormánypart egyik vezető politikusa
volt, most Prágában él, a Nova
televízió egyik résztulajdonosa.
Viktoria Hradská, a cseh liberális
párt volt elnöknője ugyancsak az
üzleti életben vállalt pozíciót, férje
Alex Koenigsmark drámaíró vi-
szont változatlanul ír. A prágai Ma-
gyar Intézetben nagy az aggodal-
om, megmarad-e az Intézet, a kor-
mány - állítólag - anyagi okokból
be akarja zárni.

Lendva (Szlovénia)

Egynapos, egyéjszakai út, dél-
után indulunk, süt a nap, három óra
alatt Lendván vagyunk. Gyönyörű
zalai táj. Fél óra időnk van, sétál-
unk. jönnek a magyar vendéglátók,
Göncz László, Bencze Lajos. Rég-
óta esedékes ez a látogatás, több-
ször elmaradt már, pedig sokszor
jártunk Szlovéniában, Ljubljánától
Piranig, Bovectől Mariborig.

Alvázellenőrzés a Maros völgyében. Tengelytörés vagy csak koppanás? Módos Márton munkában

Több órás beszélgetés, rádió- és
televíziófelvétel, reggel a szállodá-
ban ott az ígért írárok, könyvek
Szlovéniáról, a szlovéniai magyarok
helyzetéről.

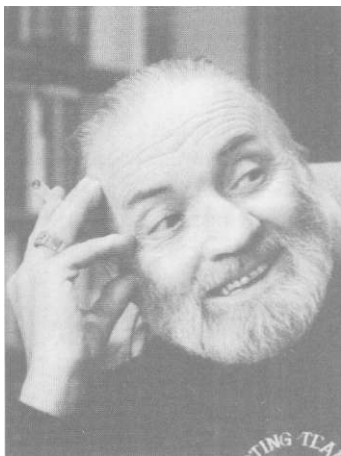
Trieszt

Hat és fél hét között beszéltem
meg találkozót az Olasz egység te-
rén Giorgio Pressburgerrel. Fél hét
után tíz perccel ott vagyunk a tér
magasságában. Szakad az eső, és ki-
szállok Pressburgert keresni. Szom-
ráky Béla (ötödik éve az Európai
Utas olasz kapcsolatainak legfőbb
gondozója) megy tovább, megpró-
bál parkolóhelyet keresni.

Nemcsak Pressburger úr vár a
kávéházban, de Csere Tomasetig
is. 1990-ben ő képviselte az ola-
szokat a Pentagonale különféle -
elsősorban kulturális - rendezvé-
nyeiben. Közele, személyes kapcso-
latban állt az akkori olasz külügy-
miniszterrel, ezért sok mindent
gyorsan el tudott intézni. Folyói-
ratot szerkesztett, ő volt a civida-
lei Mittelfest első igazgatója.
Most, a nagy itáliai változások óta
háttérbe szorult, de mert szeretik,
hisz mindig szerény, kedves volt,
semmi anyagi ügy nem érintette -
hívják ismét mindenhová. Köny-
vet ír a 89-től kezdődő nagy válto-
zásokról. Az első százötven oldalt
most megkapom tőle. A hír: idén
is lesz Mittelfest Cividale-ban,
menjünk.

Este gyors vacsora az önkor-
mányzat képviselőjével - júniusban
jövünk az MTV-vel forgatni - Tri-

BÚCSÚ PÁTEANUTÓL

Gelu naphosszat nyakkendősen ült a bukaresti forróságban, *A Hét* szerkesztőségi asztalánál. Messziről mutatták meg: ez Gyalu, az utolsó magyar úr. Úgy látszott, ő maga nem figyel ránk. Cikkeket fordított.

A bukaresti vig napok rossz végét értek, a hetilap veszélybe, Gelu messzire került. Elvonult valami székelly Rodostóba.

Gelu Budapesten, elegáns szürke öltönyben, göb nélkül megkötött ezüst csikos nyakravalóval a román nemzeti tudat kifejeződésének tartott *Báránka* című népbalada változatainak fordításáról beszélt néhányunknak az írószövetségi villa egyik zugában, közben megkérdezte tőlem: mikor jártál otthon?

Nincs olyan lexikon - se magyar, se román -, amelyben megnézhetném, hol született. Köztünk volt otthon, velünk, idegenben.

Egyéniség volt. Erdélyi ember, talán magas közhivatalt viselő ősök származéka. Neveztek magyar nacionalistának is. Mi meg azt mondtuk róla: az utolsó magyar úr. Egy kicsit elnyűtt, egy kicsit vagány, egy kicsit furcsa, idegen. Nem az egyedüli, de magányos.

Mindenki úgy tudja - és úgy igaz -, a román-magyar megbékélés jeles munkása volt. Nem közszereplő is azonban. Nem nyilatkozott: dolgozott. Olyan volt, akinek biztosan fél szekrényt megtölt a hagyatéka, az a bizonyos titokzatos élete; talán emlékirat, talán önvalótlomás.

Amikor Csíkszeredában bejelentették egy kis közösségnek a halála hírért, mindenki döbbenetben kapta fel a fejét. Akár a jóbarátok. Csend lett egy percre. Aztán, két napon át, mindenki elhallgatott, ha szóba került a neve.

Cs. L.

Göncz László bevezető előadását tartja a lendvai találkozáson (fent)

A résztvevők egy csoportja a lendvai könyvtárban

esztről mint jellegzetesen közép-európai városról.

Másnap délelőtt telefonok, ki mikor ér rá. Ki kit javasolt még, hogy a gazdaság, kultúra, történelem, minden benne legyen.

Hazafelé két megálló: Duino, Belei igazgató és Sutcliffe headmaster novemberben várnak az Egyesült Világ Kollégiumában bennünket, megkapom a *Trieszt és azon túl* című lap új számát, benne az Európai Utasról szóló cikkel. Borkóstoló Renato Tubaróval. Most vezetünk, a koccintás jelképes. Renato újságcikkeket ad - *A történelem a demokráciáért* verseny résztvevőinek látogatásáról, mellé néhány boros palackot.

„Egészségedre, jó napot kívánok, köszönöm.”

Még egy megálló, Udine, Kiss Katalin az egyetem magyar rektora, Ruspanti professzor ajánlotta figyelmünkbe. Mi van Magyarországon? - kérdi Katalin. Mi van Olaszországban? - kérjük mi. Novemberben, amikor Duinóba jövünk, ellátogatunk Udinébe a tanítványaihoz.

Hazafelé: a Tagliamento most nem átlátszó, mint szokott. Sárga, barna, pedig a hegyekről lezúduló patakok még tiszták.

Kezd megtelni a máskor mindig üres, széles folyómeder, ahol csak a kavicsok látszottak. ■

Vathy Zsuzsa

ELŐSZÖR PRÁGÁBAN

Prágát, írja útikalauzom, I. Vencel uralkodása alatt, a tizenharmadik század első felében, gótikus stílusban kezdték el építeni. Háromszáz évig tartott Prágában a gótika uralma, s a viszonylag rövid reneszánsz után mindjárt jött a barokk. Egy kis túlzással: ami Prágában nem gót, az barokk.

Tehetek róla, hogy nekem épp a gótika és a barokk a gyengém? A gótika azért, mert nálunk Magyarországon oly kevés maradt meg, hogy a két kezemen megszámolhatom. Inkább egyházi épületek, templomok, szinte teljesen hiányoznak a polgárházak, középületek, hogy mást ne mondjak, például a gótikus városházák. A barokkot pedig azért szeretem, mert én is egy barokk kisvárosban nőttem fel. Ebben a városban a mecénás Esterházy Károly püspök olyan pazar templomot, teret, utcákat és várat építtetett, hogy a „hivalkodóan nagy” templom miatt a puritá-

nabb polgárok még kétszáz év múlva is mentegetőztek.

Visszatérve a gótikára - útikalauzom szerint - IV. Károly elhatározta, hogy Prágából irigyelt császári székhelyet teremt, s fiával, IV. Vencellel

ezt meg is valósította. A Hradzsín, a Szent Vitus, a prágai Újváros, a terrek, a zsinagógák és a zsidó temető, a Havas Boldogasszony-templom ebből a hatalmas elhatározásból jöttek létre.

A barokk pedig - így képzelem -, úgy törhetett Prágára is, mint a világ sok gazdag és szerencsés országára. Ünnepelesen és merészen, egyúttal hisztérikus pompával, nyugtalanítóan. Miközben bátran felrúgta a szigorú formákat, hivalkodóan eltúlozta a díszítést, az érzelmeket és mindent, amit csak kedve tartott.

Ezt érzi az, aki először jár Prágában, s talán a jezsuiták megszállottsága, erőszakossága is átsüt ezen a barokkos neuraszténián, a szinte egymásra épített, egymásnak támaszkodó épületek, tornyok, paloták sokaságán.

Én, talán mert húsz év készülődés után jutottam el Prágába, elégedetten - mit elégedetten! -, kéjes örömmel fedeztem fel a városban ezt a barokk

tombolást, s közvetlen szomszédságában a gótikát. Együtt, egymás mellett a barokk és a skolasztikus lélek ideálja.

Persze, akadt sok másféle, köznapi örömm is. Felejthetetlen volt például, hogy járkálva a városban - április közepén - esik a hó. Arany Prágában, jócskán benn járva a tavaszban, hol ritkásan, hol sűrűn, kavargó a szemünk előtt a hó. A vásárosok, az utcai árusok sietve kapkodják össze az eladni való holmit, miközben a turisták - az igazi kíváncsiak és a kíváncsiság nélküli kíváncsiak -, az április bolondjai, csak nevetnek, nézelődnek, és örülnek neki, hogy csiklandozza a nyakukat a hó.

Az is jó volt Arany Prágában, hogy amikor átjöttünk a híres hídon - épp úgy, mint valamikor a királyok - a sok köszönt némán bámult ránk. A huszonvalahány köszönt szótlanul nézett - némelyik egész élettörténete kiolvasható volt abból, ahogy a szobrász megörökítette - látomása, érzelmei, halálneve -, csak néztek ránk, mi pedig vissza, rájuk.

Én persze Nepomuki Szent Jánost kerestem, mert ő a már említett szülővárosomból jó ismerősöm: a Várkert oldalán áll a szobra, két alak, kövel vagy husággal az egyik, löki és üti az ártatlan püspököt, ő félreha-

Beszélgetés a prágai Magyar Intézetben Lázár Ervin, Hajdu Hedvig, Pomogáts Klára és Pomogáts Béla

jal, de nem kétséges, hogy hiába. Végre megtalálom - nem szobor, hanem dombormű -, minden bizonnyal itt történt, ahol állunk, vagy egy kicsit lejjebb, vagy egy kicsit följjebb, hogy zsákba rakták és vízbe fojtották Pomuki Jánost.

Megilletődötten üdvözlöm - gye-

rekori ismerős, nem úgy, mint Szent Júdás, akiről sohasem hallottam - s ebben a pillanatban játszani kezd a hídon, a hátunk mögött egy zenekar.

Micsoda jó zene! A klarinétos és a dobos különösen. Karel Vlach játszhatott így - iskolás koromban ilyen zenére korcsolyáztunk a Kollégium udvarán, Pápán.

De az igazi meglepetés mégsem ez volt. Ahogy körülnéztem a hídon, a városon és a folyón, döbbenet látom: a Moldva visszafele folyik! Visszafele, vagyis jobbról balra!

*Az Európai Utas estjén.
Helena Nencova*

Majd meggyőződöm róla, esze ágában sincs visszafele folyni.

Azért tűnt úgy, mert háttal álltam a Hradzsinnak, s arccal a Lőportoronynak - pontosan úgy, mint Budapesten, háttal a Várnak —, s otthon, ugye, balról jobbra folyik a Duna, Visegrádról Mohácsra, itt viszont a Moldova jobbról balra folyik. Szóval nem visszafele, csak fordítva!

Ettől kezdve a hasonlítgatás ördöge ébredezni kezd bennem. Eszembe jut például Kundera *Tréfá*-jából az a rész, amikor a szerző azon töpreng, mit jelképezhet a „Királyok Lovaglása

sa”? Ez a Királyok Lovaglása - nem láttam, csak gondolom - egy festmény, olyan lehet, mint mondjuk a Székely Bertalan Egri nők-je. „Amikor a legyőzött magyar király, Mátyás Csehországból Morvaországba menekült - írja Kundera -, lovasserege állítólag éppen itt, a morva síkságon volt kénytelen elbújni a cseh üldözők elől, és koldulásból tartotta fenn magát. Azt rebesgették, hogy a Királyok Lovaglása erre a történelmi eseményre emlékeztet.”

Most itt, a Károly hídon Kunderától egy kicsit zokon veszem ezt a kolduló sereget, és el is határozom, ha haza megyek, utánaézek, melyik csata volt az a nagy vereség - nyilván volt, ha írja -, de addig is felvidítom magam a népmesei fordulattal: „Egyszer Mátyás király úgy megverte a törököt, hogy maga is megsajnálta.”

Prágai szállásunk, el ne felejtsem, a Vencel tér oldalán egy negyedik emeleti lakás, ha feljutunk a százharminckét lépcsőn - a földszinten óvoda, „materska skola” a Nemzeti Múzeum kupoláját látjuk, és a négy allegorikus alakot: az Áldozatkésztséget, az Igazságszeretetet, a Lelkesedést és a Múlt Szeretetét. Posztmodern korunkban megbámulandó ez a négy százötven éves alak, én mindenestre ünnepélyesen rehabilitálom a tökéletesen elfelejtett Áldozatkésztséget, a Nepomuki János óta többször is vízbe fojtott Igazságszeretetet, a kicsűfolt Lelkesedést és a - nálunk különösképp méltatlanul felnégyelt, szét-darabolt, kukába dobott - Múlt Szeretetét. Őt külön is megkövetem,

nézzé el, amit a sok összezavart, ostoba ember ellene elkövet.

A Vencel tér ezen a jéghideg, áprilisi éjszakán is zsúfolt, mintha nyár volna, fiatalok boldog csordája özönlik föl-le, a sokemeletes üvegházból döng a diszkózene, s a zuhogó esőben több százan várakoznak arra, hogy bejussanak a táncolók fullasztó, boldog paradicsomába.

Így ismerkedtem meg húsz évnyi, türelmes várakozás után Prágával. Járkálok, báméskodom, s két nap után már nagyon vágyom rá, hogy ebben a kamasz-érzékeny, nagy önbizalmú és mégis sérülékeny városban - ha egy kocsmában boroviczkát kérek, a fiatal pincér elutasítón néz rám: Szlovákiában boroviczka, Csehországban becherovka -, szóval nagyon vágyom rá, hogy valaki végre rám mosolyogjon.

Végül a Vencel téren, egy vásárnap is nyitva tartó élelmiszerboltban a pénztárosnő, amikor fizettünk, megszólalt magyarul: százötven forint. Így mondta: forint. És kedvesen hozzátette, azért, hogy könnyebben megértsék.

És amikor a Havas Boldogasszony templomába, zárás előtt egy pillanattal megérkeztünk, és odarontottunk a barna ruhás szerzeteshez - úgy nézett ki, mint a Zefirelli-filmekben a gyerekek kedvence -, s kértük, engedje meg, hogy a templomot megnézzük, ránk mosolygott, és azt mondta, természetesen.

S ekkor láttam egy gyönyörű templomot, főoltára Prága legnagyobb barokk oltára, s amikor egészen fönn, a kupola közelében megláttam a hatalmas feszületet, olyan váratlanul ért, hogy csaknem hanyatt estem.

Végezetül: Hrabalról azért nem írtam, mert Hrabal egész idő alatt velem volt. Egyszer itt, egyszer ott. Ült, maga elé nézett, és ilyeneket dünnyögött: „Maga úgy néz ki, mint valami öreg fater, aki unalmában az orrát túrja.” „Azért megírom én magának, nem kecmecelek, hogy szégyellheti magát, tehetetlen, vén sörissza.”

Utóirat. Kedves Jan Becher! Ugye, nem haragszik rám, ha bevallom, hogy politika ide vagy oda, a boroviczkát a becherovkánál mégis sokkal jobban szeretem? ■

EGYMÁS MELLETT

*Az Európai Utas
tisztelettel és szeretettel köszönti
alapító tagjainak egyikét
Nemeskürty Istvánt,
a Tanár Urat
70. születésnapja alkalmából*

Érdekes és nem is annyira magától értetődő, mint hinnénk, hogy a magyar-osztrák történelmi kapcsolatokat szinte kizárólag a Habsburg-uralkodóház szemszögéből nézzük. A magyarok osztrák szemmel rebelisek, az osztrákok meg elnyomók, „németek”...

Ha e két nép egymás mellett élését a mindenkori államhatalmi küzdelmekről függetlenül figyeljük, egészen más, jóval békésebb képet kapunk. Jellemző és sajnálatos, hogy a két nép kapcsolatát, az egyszerű emberek, kereskedők, parasztok, gazdálkodók, papok vagy akár hivatalnokok egymással érintkezését szinte sohasem vizsgálták, vagy ha igen, többnyire irodalmi alkotásokban.

Az alábbiakban ilyen összefüggésben említek meg néhány fontos apróságot, jórészt alig ismert tényeket, a teljesség igénye nélkül. Ausztrián mindig a mai Osztrák Köztársaságot értem, sohasem a Német-római Birodalmat (1804-ig), de nem is az osztrák Császárságot (1867-ig), és nem Ausztria-Magyarország területének népeit (1867-1918). Csak olyasmiről szövegek, ami tehát a mai Ausztria és a történelmi Magyarország lakosságára vonatkozik.

Már a középkorból ismeretesek ilyesféle kapcsolatok.

Az utolsó Minnesänger, a tiroli Oswald von Wolkenstein Buda felé lovagoltában, hosszú utazásának végén így dűdölgatta maga szerzette dalának refrénjét: „Husch, lernte ich *magyarul*.” Vagyis, mire Budára ért, megtanult magyarul.

A német nyelvű irodalom legelső emlékiratainak szerzője, Kottaner Jánosné, aki megörökitette a magyar szent korona elrablását, Wolfram Ilonaként született Sopronban, és Székeles Péter polgármester vette feleségül. Férje halála után Johann Kottaner bécsi kamaráshoz ment

- EZER ÉVE

nőül, s ekkor lett Albert király özvegyének, Erzsébet királynénak udvarhölgye. A korona „megmentésének” érdeméért Hunyadi János 1452-ben nemesi birtokkal jutalmazta, neki ajándékozván a csallóközi Kisfalud községet. Így lett tehát a soproni német nyelvű polgárlányból egy magyar - hihetőleg székegy, „lővér” eredetű - férfi felesége, majd megözvegyülvén, egy bécsi osztrák polgár neje, udvarhölgyként pedig, az ellenpártot szolgáló Hunyadi János jutalmaként magyar nemesasszony...

A XVI. században köztudottan sok magyar diák tanult a bécsi egyetemen. Magyar professzorok is tanítottak ott, így például Sylvester János, az első nyomtatott evangéliumfordítás szerzője. A török időkben Bécs szinte magyar várossá lett, számos magyar könyvet nyomtattak itt, az osztrák nyomdászok impresszuma szerint „*Viennae Pannoniae*” - mert hiszen Wien magyar neve, Bécs annyit jelent, mint „a határhoz közeli település”. Ezért is emlegetnek sok helyütt „falubécset”, ha a község határában magányosan álló csárdáról, házról, majorságról vagy legelőről esik szó. Bécsben jelent meg Pesti Gábor Újszövetség-fordítása és aesopusi meséinek magyar nyelvű gyűjteménye. De a legérdekesebb Bornemisza Péter 1558-ban Bécsben ki nyomtatott Szophoklész-átdolgozása, az *Elektra*, melyet Ferdinánd király császárrá koronázásának ünnepére készített az akkor még bécsi egyetemi hallgató, professzora tanácsára. Bornemisza Péter, lelkes lutheránus igehirdető, valószínűleg egyik szervezője volt a Rudolf-kori ellenreformáció ellen küzdő osztrák lutheránus hívők ellenállási mozgalmának, amit az osztrák történetírás „*Sturmpetition*”-nak nevez. (1579. 7. 19.) Annyi tény, hogy Bornemiszát Bécsben maga a pol-

gármester fogatta el, a püspök hallgatta ki, és egy magyar jezsuita szöktette meg börtönéből. Akárkit nem fogat el a polgármester, ráadásul egy magyar főnemes bécsi palotájában (Balassi István házában), még hozzá magának Ernő főhercegnek, a helytartónak parancsára. Mindez azért is említésre méltó, mert - és ez közös történelmünknek máig agyonhallgatott epizódja! - a három részre szakított Magyarország Habsburg-irányítás alatt maradt „félgallér” (ahogyan ezt az ország-részt, a Dunántúlt és a Felvidéket az egykorúak nevezgették) része menedéket nyújtott a császárhűségükben megmaradt, ámde protestáns hitükhöz ragaszkodó osztrákoknak. Számosan, több ezren, ha nem még többen települtek át a valóságilag türelmesebb Magyarországra, megőrizvén nyelvüket és kultúrájukat. Ezek az osztrákok nem azonosak sem a középkori királyaink által betelepített birodalmi németekkel - szászok, cipszerek -, sem pedig a török háborúk után, Mária Terézia korában beköltözött, gyűjtőneveükön „svábokkal”.

Elég, ha egyetlen példaként a Salmokra hivatkozunk. Salm Miklós gróf és fiai, Bécs híres védőjének fia és unokái Magyarországon, Magyarorszáért éltek - és haltak. Miklós gróf Magyarország helytartója volt, egyik fia: Eginó vagy Eckius, Győr várkapitánya és a Dunántúl parancsnoka; legifjabb Miklós Kanizsa kapitánya, a vár védelmében halt hősi halált 1580. november 26-án; Gyula pedig Sempte székhellyel csallóközi uradalmait kormányozta. Valamennyien magyar állampolgárok, de birodalmi grófként természetesen a császárnak is rendíthetetlen hívei. Azért (is) váltak magyarrá, mert ragaszkodtak evangélikus hitükhöz, melyet Ausztriában nem gyakorolhattak volna. Valamennyien

főrangú magyar asszonyokat vettek feleségül; Eginó Guthi Országgh Borbálát, Mátyás király hírneves nádorának leszármazottját; Gyula pedig Thurzó Erzsébetet. A már említett Bornemisza Péter Salm Gyula gróf udvari lelkésze volt; a gróf tette lehetővé egy időben Bornemisza prédikációinak ki nyomtatását.

S hogy ne véljük: a Salmok kivételek, sok közül megemlítjük még Christoph von Schallenberg osztrák reneszánsz költőt, Balassi Bálint tisztársát, aki magyar hadvezérek-ről írt lelkes költeményeket, például a Szigetvárt védő Zrínyi Miklósról. A magyarországi törökellenes harcokban szerzett halálos sebébe halt bele 1597 áprilisában, Bécsben.

A XVI. században, mint láttuk, az evangélikus osztrákok menhelye volt hazánk; a XVII. században viszont a magyar katolicizmus és jezsuita térítés-oktatás fellelegvára lett Graz, Stájerország székhelye. Itt, Grazban tanított a magyar jezsuita író, később hercegprímás, bíboros: Pázmány Péter 1597-1600 és 1603-1607 között. Itt adta ki 1606-ban máig használt nevezetes imakönyvét, és itt neveltette gyámfiát. Zrínyi Miklóst, a költőt és hadvezért. Zrínyi Miklós gróf második felesége, Löbl Mária Zsófia osztrák polgárlány volt. Zrínyi és felesége hathatósan támogatta az akkor hazánkba települt karmelita női szerzetesrendet.

Lehetetlenség e „magas politika alatti” osztrák-magyar kapcsolatot részletesen felsorolni; fordítsuk hát figyelmünket az emlékezetes 1848-1849-es magyar szabadságharcra. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az egyszerű osztrák emberek egyáltalán nem éreztek ellenséges módon velünk szemben; számos egykorú emlékirat bizonyítja, milyen segítők szívésséggel igyekeztek a büntetőalakulatokba sorozott vagy

fogságra ítélt magyar honvédeken segíteni az osztrák emberek.

Az sem köztudomású, hány osztrák férfi, katona szenvedett büntetést a császártól, amiért a magyar honvédseregben küzdött. Íme néhány név:

Josef Bergmann (Wienerneustadt, 1807-1849 Arad) cs. kir. százados, honvéd ezredes; vizsgálati fogságban halt meg.

Alfons Calzada (Wien 1819-?) cs. kir. főhadnagy, honvéd őrnagy. 12 évi várbörtönre ítélték.

Ludwig Hauk (Wien 1799-1850 Arad), cs. kir. hadnagy, honvéd alezredes; kivégezték.

Alois Heinbrucher (Wien 1799-1849 London), cs. kir. főhadnagy, honvéd ezredes; Kossuth követeként halt meg Londonban.

Karl Jungwirth (Wien 1809-?), cs. kir. hadnagy, honvéd alezredes. Mint Komárom védője szabad elvonulást kapott Klapka György seregtestének tüzértisztjeként. Egy sziléziai gyár tisztviselőjeként halt meg.

Friedrich Karner (Schottwien 1810-?), cs. kir. százados, honvéd alezredes. 1848-1867 között egy pusztai tanyán rejtegették magyar parasztok. 1867 után biztosítási ügynökként tevékenykedett.

Johann May (Wien 1809-1851 Wien), cs. kir. hadnagy, honvéd alezredes.

Egy titkos ellenállási mozgalom tagjaként fogatták el, a börtönben öngyilkosságot követett el.

Ernst Pöhl, Ritter von Pöhltenberg (Wien 1814-1848 Arad), cs. kir. huszárkapitány, honvéd tábornok, aradi vértanú.

Alfred Pustelnik

(Wien 1820-?), cs. kir. hadnagy, honvéd őrnagy, 1849 őszén cs. kir. büntetőszázadba sorozták mint közlegényt.

Heinrich Pustelnik (Salzburg 1817-1849 Újbánya), Alfréd bátyja, cs. kir. százados, honvéd alezredes. Görgey Artúr seregében harcolva hősi halált halt.

Eduard Ratajetz (St. Georgen, Steiermark 1812-?), cs. kir. hadnagy, mint Pétervárad védője szabad elvonulást kapott.

Vitalis Söll (Marburg 1825-1849 Pest), cs. kir. hadnagy, 1848 előtt kilépett a szolgálatból, 1848 őszén marburgi kereskedő, honvéd őrnagy, a tiroli vadászok parancsnoka; kivégezték.

Maximilian Freiherr von Stein (Wien 1814-1858 Sztambul), cs. kir. százados, honvéd tábornok. Apja Mária-Terézia-rendes cs. kir. altábornagy volt, ő maga török hadi szolgálatba lépett 1849 után.

Kászonyi Dániel, Kossuth egyik legrajongóbb híve, meggyőződéses forradalmár és szocialista, Lipésben 1868-ban kiadott német nyelvű emlékiratában ezt mondja: „Sehol a nagyvilágban oly boldog nem voltam, mint hajdan Bécsben.”

Ez a rokonszenv természetesen kölcsönös; külön könyv kellene mindazok felsorolásához, akik Ma-

gyarországon születtek, mégis osztrákként találták meg boldogulásukat, sőt a világhírt, Hevesi Lajostól Hörbiger Pálíg és Attiláig vagy Sebestyén Györgyig és Lendvai Pálíg. Nem is szólva a zeneszerzőkről, akik Ausztria és Magyarország közös kedvencei voltak: Liszt, Lehár, Kálmán...

Mi magyarok azt sem feledhetjük, hogy az osztrák nép milyen öntetlenül sietett segítségünkre az 1956-os forradalom vérbefojtása után.

Osztrákok és magyarok politikamentes összehozására régi, bevált módszer volt a gyerekcsere. E sorok írójának is így volt módja németül megtanulhatni. A család a plébános, hittanár vagy cserkészparancsnok, esetleg az iskola közvetítésével levelezés útján megállapodott abban egy osztrák családdal, hogy gyermekét Ausztriába küldi nyaralni; néhány hét után pedig az osztrák családnak a magyarral egykorú gyermeke utazott Magyarországra. Ily módon a német cserepartner ugyan sohasem tanult meg magyarul (legföljebb a magyar gyerek németül), - viszont egy életre szóló barátság születhetett. Jómagam egy ausztriai erdei falucskában nyaraltam így, cseregyerekként; felejthetetlen él-

m é n y e m maradt az erdei fűrészmalom, a lapátkerekek csobogása, a szívélyes házigazdák. Steinakirchen am Forst a falu neve. Mintha visszön előtti időkre emlékeznék, a távoli 1937-re. Nem kellenne ezt a régi jó szokást felújítani? ■

Vásárhelyi Miklós

AZ ANSCHLUSS ÉS MAGYARORSZÁG

Előjáróban utalnom kell arra, hogy előadásom meghirdetett címe nem korrekt, történelmileg sem helytálló. Ezért természetesen nem az osztrák-magyar találkozók rendezői a felelősök, hanem az immár több mint fél-százados meghamisított gyakorlat, amely Ausztriának 1938 tavaszán történt megszállását a mai napig Anschlussként könyveli el, mind a történelemben, mind a köztudatban. Nem volna érdemes a témának bővebb teret szentelni, ha pusztán nyelvészeti pontatlansággal állnánk szemben. Itt azonban lényegében többről van szó. A nemzetiszocialista német propagandának ugyanis sikerült megtévesztenie a közvéleményt. Kezdetben csak az elfogultakat és a tájékozatlanokat, később az Anschluss fogalma polgárjogot nyert a tudományos életben, a hivatásos történészek között csakúgy, mint a laikusok körében. Ez a téves megfogalmazás tehát egyike a fasiszta propaganda észrevétlenül vagy rejtett, bújtatott formában tovább élő utóhatásainak. 1938 tavaszán ugyanis nem Ausztria Anschlusa (tehát egy ország csatlakozása a másikkal vagy két szomszédos ország önkéntes egyesülése) következett be, hanem egy nagy birodalom annektálta, erőszakkal bekebelezte kicsiny kiszolgáltatott szomszédját. Így az Anschluss fogalmának meghonosítása akarva-akaratlanul a német terjeszkedés utólagos, részben igazolását szolgálja.

A nagynémet ideológiai behatolásának feltehetően nehezebbek lettek volna a feltételei, ha az Anschluss gondolatának nem lettek volna történelmi előzményei. A két nemzetállam egyesülésének gondolata közvetlenül a Habsburg Monarchia összeomlása nyomán, már 1919 után jelentkezett. Ausztria viszonylag könnyen törődött bele nagyhatalmi rangjának megszűnésébe, a határain túl fekvő területek elvesztésébe, egy több évszázados történelmi kulturális szerep felszámolásába és abba is, hogy sok német ajkú

osztrák állampolgár került idegen fennhatóság alá. Széles körű támogatást élvezett az a politika, amely figyelmét a megmaradt kis ország politikai, társadalmi és gazdasági stabilitásának megvalósítására összpontosította. A többség az első osztrák köztársaság fejlődésében látta jövőjét. Voltak azonban jelentős áramlatok, amelyek nem tudtak belenyugodni abba, hogy Ausztria helyzete megváltozott a Párizs környéki békeszerződés következtében. A jónan helyzetfelismerés elapasztotta a kezdetben még febukkanó irredenta vágyálmokat, felismerve ezek irrealitását. A dicső múlt kísértése más irányba terelte az osztrák nosztalgias törekvéseket. Az irány a Deutsch-Österreich eszméje volt, valamennyi német egyesülése a nagynémet tömörülésben. Akik ezt a hitet vallották természetesen úgy gondolták, hogy ez az elképzelés az önkéntesség alapján, az önrendelkezés szellemében, demokratikus úton valósuljon meg, megőrizve az ország autonómiáját. De különböző indítatósoktól vezetve, a politikai jobboldaltól a baloldaliig az Anschlussnak sok híve volt. A nacionalistákat a birodalmi szerep visszaszerzésének gondolata vezérelte, a szociáldemokrata vezetőket pedig az a feltevés, hogy az egyesülés megerősíti a munkásosztály szerepét az elképzelt Német-Ausztriában. Nemcsak mennyiségi növekedésre számítottak, hiszen az viszonylag jelentéktelen lett volna, hanem arra, hogy így a szociáldemokrata mozgalmon belül a nagy tradíciókkal rendelkező, kivételes szellemi felkészültségű osztrák szocialisták nemzeti és nemzetközi jelentősége megnövekszik. Az Anschlussnak kezdetől - ismét csak különböző motívumok alapján - ellene volt a polgárság, a tőke és az arisztokrácia, amely az összeolvadásban saját hatalma fennmaradásának veszélyeztetését látta, és természetesen a királypárti legitimisták, akik egyik ilyen folyamatban felismerték Habsburg-restaurációs törekvéseik végét.

Az Anschluss gondolata azonban párhuzamosan az I. köztársaság stabilizálásával - a húszas évek közepé-

re elsikkadt. Más formában és más körülmények között bukkan fel újra az Anschluss lehetősége a nemzetiszocialisták hatalomra jutása után. Hiszen Hitler már programadó művében leszögezte, hogy az osztrák különállamiságot képtelenségnek és árusulásnak tekinti, Göbbels pedig németellenes tévtannak minősítette azt. Ezért a német-osztrák - most már nem egyesülés, hanem - egyesítés kérdése 1933-tól merőben más összefüggésben került napirendre. Az 1938-as annektálás csak befejező mozzanata volt egy több mint öt éves folyamatnak, amelynek során a német expanziós politika a legkülönbözőbb módszerekkel - a diplomáciai manőverektől, az intrikákon át az ötödik hadoszlop megszervezéséig - igyekezett előkészíteni a talajt a katonai beavatkozásnak és a megszállásnak.

A legfontosabb teendő Ausztria külpolitikai elszigetelése és teljes kiszolgáltatottságának előidézése volt. Ebben a III. Birodalom kezére játszott a nemzetközi helyzet alakulása. Olaszország, amely 1934-ben, Dolfuss osztrák kancellár meggyilkolása után még az esetleges német megszállás elhárítására mozgósította haderejét, és négy hadosztályt vezényelt a Brenner-hágóhoz, később egy olasz irányítás alatt álló lengyel-osztrák-jugoszláv-magyar, egyértelműen németellenes függőleges tengely kialakításán munkálkodott. Ez az Olaszország azonban, amely még 1935-ben is - tehát három évvel az annektálás előtt - Ausztria függetlensége legszilárdabb zálogának tűnt, tehát ez a mediterrán hatalom, amely korábban közép-európai, balkáni befolyásának növelésére törekedett, fokozatosan elfordult eredeti politikájától, és meggyengült, eljelentéktelenedett. Az esztelen abesszin háború és a beavatkozás a spanyol polgárháborúba lekötötték, az ott elszendvedett katonai kudarcok pedig rendkívüli csökentették presztízsét.

Ami a többi érdekelt és érintett országot illeti, külpolitikájuk döbbenetes és felfoghatatlan rövidlátásról tett tanúbizonyságot. Jellemzésül csak néhány tényről említek meg: Beneš

Elhangzott az *Európai utas* által rendezett osztrák-magyar értelmiségi találkozón, 1994. december 16-án Budapesten.

Csehszlovákiája még 1936 márciusában is megtiltotta, hogy a Škoda művek hárommillió schilling értékben fegyvert szállítson Ausztriának, kijelentve: mindig ellene voltak annak, hogy felfegyverezzék a volt ellenséges államokat. Salland ezredes, a bécsi francia nagykövetség katonai attaséja a második bíróhoz, a francia vezérkar titkosszolgálatához intézett jelentésében 1936. március 21-i dátummal közli: *„A jugoszlávok a németek jelenlétét*

lengyelek túlértékelték az 1935-ben megkötött német-lengyel megemlékezési egyezmény értékét, és főleg ideológiai egyoldalúság folytán igazi fenyegetésnek csak a Szovjetuniót tekintették.

A Habsburg restauráció veszélyének felnagyítása és a volt ellenséges, legyőzött államok revíziós törekvései tehát végzetesen megosztották a veszélyeztetett országokat. Ehhez járult még a közös félelem a Szovjetuniótól

osztrák önkényuralmi, keresztény-nemzeti kurzus ebben a tekintetben magáévá tette a náci propagandát, és Csehszlovákiát azzal vádolta, hogy szoros kapcsolatot tart fenn a Szovjetunióval. Röviddel az agresszió előtt tehát sem Prágában, sem Varsóban, Belgrádban, de még Bécsben sem fogták fel a német politika közvetlen veszélyeit, és más irányokba (Habsburg-restauráció, revízió, Szovjetunió) telték el a figyelmet.

a Karavánkákon kevésbé tekintik közvetlen veszélynek, mint egy Habsburgot a bécsi trónon”.

Ugyancsak Salland ezredes 1936. május 29-i jelentésében megbízható forrásra hivatkozva közli, hogy Nicolae Titulescu román és Bogoljub Jer-tic (?) jugoszláv külügyminiszter között írtos egyezmény jött létre, amely szerint a két ország *„egy Habsburg-restauráció esetében, vagy ha Magyarország, Ausztria és Bulgária megsértik a vállalt katonai kötelezettségeket, azonnal mozgósítja haderejét, és katonai egységeit a határokrá vezényli”.* Döbbenetes, hogy 1937 végéig a lengyel politika is érzéketlen maradt az Ausztria elleni német agresszió fenyegetésével szemben. A

Dolfuss kancellár beszél a Habszafias Front felvonulásán, 1933 szeptemberében

és a kommunistáktól, amelynek jegyében a közép-európai országok Prágát a szovjet expanziós törekvések előretolt bástyájának, a munkásmozgalmakat pedig a bolsevizmus előőrseinek tekintették. Ebben Ausztria is azonosult szomszédaival. Salland ezredes szerint Janka tábornoknak, az osztrák vezérkar főnökének nyilatkozata ebben a tekintetben eloszlott minden félreértést. Janka kijelentette: *„Ha az országnak választania kellene a vörös és a barna veszedelem között, akkor már inkább a barnát választaná.”* Az

Ami a nyugati demokráciák magatartását illeti, az lényegében egyöntetű és mai szemmel ítélve: katasztrofális. Az izolacionista Amerikát nem érdekelte, mi történik a távoli Európában, az angolok és a franciák pedig egyértelművé tették, hogy Ausztria függetlenségéért nem hajlandók sem kockázatot, sem áldozatot vállalni, legfeljebb diplomáciai jegyzékekben fejezik ki nemtetszésüket. Ezen nem lehet csodálkozni, hiszen a felelőtlen és vétkes szemlélet, az önmegnyugtató, egoista appeasement jegyében asszisztáltak 1934-től kezdve a Saar-vidék visszacsatolásához, a Rajna-vidék remilitarizálásához, Németország újrafelfegyverkezéséhez, az abesszíniai, majd a spanyol beavatkozáshoz, és vé-

gül is csak Varsó szőnyegbombázása ébresztette őket a valóság felismerésére.

A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy az Ausztria elleni agresszióknak egyetlen komoly ellenzője volt: a német vezérkar. Beck tábornokot, a vezérkar főnökét nem aggasztotta az „Ottó” fedőnév alatt kidolgozott német felvonulás katonai aspektusa, de felemelte hangját a végzetes politika ellen, amellyel Németország a hódítások útjára lépett.

Nemzetiszocialista puccs Bécsben 1934. július 25-én. A rendőrség betöri a nácik által elfoglalt rádió épületének kapuját

Ausztria tehát magára maradt, helyzete reménytelen volt, és engedett az erőszaknak. De igaztalanok azok a vádak, amelyekkel később a vétkesen télenek az osztrák népet illették. Hogy Hitler diadalmenetben vonult be Bécsbe, ahol örömtias tömegek fogadták, hogy az osztrákok nácibbakt voltak a náciknál stb. Mi negyven évi diktatúra tapasztalatai alapján tudjuk, hogyan szerveződnek meg ezek a „spontán” tömegmegmozdulások, s azt is tudjuk, hogy fanatikus és opportunista politikusok magatartása alapján nem lehet egy népet elítélni. Mindenesetre tény az, hogy Hitler akkor rendelte el hadserege mozgósítását és az Ottó-terv végrehajtását, amikor Schuschnigg kancellár bejelentette, hogy a csatlakozás kérdésében népszavazást rendelt el. Hitler nem kívánta megvárni ennek az országos véleménynyilvánításnak a kimenetelét.

Ezek után vessünk egy pillantást

Magyarország magatartására. Tárgyilagosan el kell ismerni, hogy az adott helyzetben a magyar külpolitika mozgásteret szűkre szabott volt. Ezenkívül azt is figyelembe kell venni, hogy húsz év retorikája és agresszív propagandája a magyar közvélemény figyelmét a revízióra összpontosította. Márpedig a németek egyoldalú akciója és annak sikere egyértelműen azt bizonyították, hogy az európai status quo megbomlott, és reális lehetőség nyílik

elvesztett területek visszaszerzésére, a szomszédos országokkal szembeni revánusra. Ez a felismerés ideiglenesen háttérbe szorított minden más megfontolást. Ezen túl azonban jelentős különbségek mutatkoztak.

A jobboldal és a szélsőjobboldal önfelédtt örömmel fogadta Ausztria megszállását. Ebben egyrészt - joggal - saját belpolitikai esélyének nagyfokú növekedését látta, másrészt úgy érezte, elérkezett az ideje, hogy a szomszédos országokkal a konfrontálódás útjára lépjen. A kormánypartii *Új Magyarország* 1938. március 17-i számában ezt így fogalmazta meg: „A legyőzöttek közül a német nép már talpra állott, s mi magyarok, akik magyar fajtestvéreink millióit veszítettük el, a népek önrendelkezési jogának megcsúfolásával, most már biztosan érezzük és látjuk, hogy a mi fájdalmas sorsunk sem fog örökké tartani. A magyar-német sorsközösség ebben a kérdésben mutatkozik meg legerősebben, s a történelem dinamikája, amely Németországnak igazságot szolgáltatott, a magyar igazság érvényesítését is megfogja hozni.”

Horthy Miklós kormányzó és Darányi Kálmán miniszterelnök émylyítően szolgálalkü üdvözetben biztosították a

Führert megelégedettséükről és hűségükről. Bethlen István, a magyar konzervatív tábor legjelentősebb személyisége nem hallgatta el fenntartását. Üdvözölte ugyan ő is az eseményt, mivel az hozzájárulhat, hogy „Magyarország a Duna-medencében visszanyerje az őt méltán megillető szerepet”, de diplomatikusan hozzátette: „egy kis és gyenge államra nézve mindig kellemesebb egy gyenge, mint egy hatalmas szomszéd”. Viszont szókimondó volt azzal kapcsolatban, hogy Magyarországot nácizálás útján süllyesztették csatlós állammá. „Ha írta - akár német részről, akár német segítséggel, akár rövidlátó magyarok részéről kísérlet tételnek arra, hogy a német népek úgy látszik megfelelő, de nálunk csak végzetes reakciót kiváltó államberendezkedés és módszerei Magyarországon is elfogadtassanak, ez a német-magyar együttműködésnek és sorsközösségnek igen hosszú időre véget vetne, és hosszú időre szembeállítaná a két nemzetet úgy, ahogy a múltban oly gyakran történt”.

Határozott és egyértelmű elutasító álláspontot csak a liberálisok, a szociáldemokraták, a szakszervezetek, a Márciusi Front és a nemzeti radikálisok fogadtak el. Helyzetmegítélésük lényegét frappánsan Bajcsy-Zsilinszky Endre fogalmazta a Magyarország 1938. március 12-i, szombati számában, a megszállás előestéjén, amikor még nem tudta, hogy a népszavazásra nem kerül sor: „...az osztrák nép is [tudja], hogy nemcsak a maguk sorsáról döntenek, hanem Európa sorsáról is, és minden más népénél inkább a mi sorsunkról”. Az ellenzék nem volt elég erős ahhoz, hogy megfordítsa az események menetét, megmentve a nemzetet a tragikus sorsától. Bajcsy-Zsilinszky jóslata és egyben Magyarország sorsa beteljesedett.

Ausztria tragédiája tanulság az utókornak is. Minden agressziót áldozatok árán is csirájában kell elfojtani, mert különben tovább terjed, és sokkal több áldozatot kíván. A helyi konfliktusok Európában már két ízben világháborúba torkolltak. Egy nemzet külpolitikája nem kergethet illúziókat, még nagy ország sem engedheti meg magának ezt a fényűzést - lásd Németország a kisebbek megkülönbösen nem. A nemzeti érdeket alá kell rendelni a nemzetközi biztonságának. Ausztria példája bizonyítja, hogy Közép-Európa minden országa megissza a levét, ha nem képesek egymással rendezni ellentéteiket. Csak a kölcsönös megértés és az engedmények biztosítják a régió országainak jövőjét. ■

Tatár Imre

AUSZTRIA ÖTVEN ÉVE

Háromnegyedes ütemben a jövő század felé

Úgy a hatvanas évek közepe táján ott álltunk, néhány magyar újságíró a Ballhausplatz egyik fehér-arany, múltat idéző szobájában. Előttünk Bruno Kreisky, akkori szocialista külügyminiszter, mögötte Mária Terézia életnagyságú képe. Úgy éreztem, e jelenetben megtaláltam ennek az országnak a lelkéhez a kulcsot. (Ha egy nép mélyebb megismeréséhez egyetlen kulcs, egy zár kinyitása egyáltalán elég.) Összefonódott múlt és jelen, hagyomány és korszerűség. S e kettő összekapcsolódása, a modern Ausztria, a kisnemzetté válás jórészt a múlt fél évszázadnak, tehát a második világháborút követő időknek a terméke. De van-e osztrák nemzet? Nemrég enyhén ironikus megjegyzést olvastam a Frankfurter Allgemeine Zeitungban arról, hogy „az osztrák nemzet voltaképpen a germán-szláv-magyar összeolvadás homunculusa”. Valójában nem is az a lényeg, kiből olvadt össze, hanem az, hogy megállj-e a helyét ma mint állam és nemzet. S erre a múlt fél évszázad egyértelműen mondott.

Bár az alábbiak a második világháború utáni Ausztria sorsával foglalkoznak, a ma megértéséhez vissza-vissza kell nyúlni a két világháború közötti eseményekhez: a nemzeti önbizalom hiányának a korához. A monarchia széthullása után a legtöbb osztrák nem hitt abban, hogy ez a „homunculus”, ez a 82 ezer négyzetkilométeres maradék állam életképes. Még a neve is Német-Ausztria volt. Míg nem Hitler 1938-ban be nem olvastotta „Ostmark” néven egy másik tégelybe, germán birodalmába. Az antifasiszta szövetségesek 1945-ös győzelme után is külső döntés minősítette ismét önállóan, de olyan hozzáfűzéssel, amely hatást gyakorolt az osztrákok egész későbbi lelkiállapotára. A náci Németország ugyan erőszakkal csatolta magához az osztrákokat, mégis meglehetősen nagy arányban tapsoltak az Anschlussnak, s vettek részt a náci gáztekvekben - a győztes hatalmak ennek ellenére nem bűnrészesnek, hanem áldozatnak nyilvánították őket. Tiszta

lappal indulhattak, s ezt - minden háború okozta nyomorúság és a tízéves négyhatalmi megszállás ellenére - okosan ki is használták. Ausztria sorsa - szerencséjére - másként alakult, mint a négy, majd két részre osztott Németországé. Bécsben azonnal megalakult a központi kormány, mégpedig a történelmi tanulságok igen bölcs levonásával. Visszaemlékeztek arra, hogy a korábbi két nagy áramlat: a fasizálódó Keresztényszocialista Párt és a radikalizálódó Szociáldemokrata Párt között a harmincas évek közepén véres polgárháború tört ki, amely a munkások verecségével végződött, s több szocialista vezetőt ki is végeztek. A második tanulságos emlék az Anschluss, egy sor politikai koncentrációs táborba hurcolása és a katasztrofális verecség. A háborút követően tehát mindkét párt új szemlélettel lépett színpadra: a konzervatívok Osztrák Néppártra változtatva nevüket, a közép felé húzódtak (nagyjából úgy, mint a nyugatnémet CDU), a szocialisták nyugat-európai típusú szociáldemokratákká fejlődtek. El akarták kerülni a tragikus múlt megismétlődését, s együttesen kívánták kivezetni Ausztriát a mélyből. Bár 1945-ben, az első parlamenti választásokon az Osztrák Néppárt abszolút többséget szerzett, mégis közös kormányt alakított a szociáldemokratákkal. Tartósat, sikereset - egészen 1966-ig. Közben történelmi fordulat állott be: az osztrák kormány, hosszabb diplomáciai tárgyalások után 1955. május 15-én aláírta a négy hatalommal azt az államszerződést, amely visszaadta Ausztriának teljes függetlenségét, s a megszálló csapatok elhagyták az országot. A nemzetközi enyhülés jele volt ez, főként szovjet gesztus. Ekkor nyerte el a néppárti Julius Raab „az államszerződés kancellárja” jelzést. Cserébe mindezért Ausztria külön, saját elhatározásából „örök semlegességet” fogadott, egyebek között egy újabb Anschluss megakadályozására. A nagykövetség egyébként az osztrák politikai élet vissza-visszatérő szükséglete, jellemzője lett: hosszabb szünet után most is nyolcadik éve működik.

Ennek a tartós „fekete-vörös” együttműködésnek (amelyben régóta egyik szín se felel meg az eredeti éles jelentésének) minden fel-felbukkanó nézeteltérések ellenére mély társadalmi hatása lett. A nagyipart még 1945-ben államosították - közakarattal. Így lehetett csak pénzelni a helyreállítást és kivonni a szovjet kisajátítás alól. De az a tény, hogy a kormány kezébe ilyen óriási hatalom került, gyakorlatilag az egész nagyipar és a bankvilág két óriása tág teret nyitott annak, hogy a politika, a „pártarányos” funkcióelosztás uralkodóvá legyen a gazdaságban. Az első évtizedekben nagyjából-egészéből jól is működött ez a rendszer, melyet Bruno Kreisky „szublimált osztályharcnak” nevezett. Kifejlődött a polgári világban szinte egyedülálló korporációs megoldás, amely hosszú ideig valóban segítette a gyors fejlődést és a stabilitás országává tette Ausztriát. A lényeg: egymás között elintézni a konfliktusokat a nagypolitikában, s mind kevésbé a parlamenti plénumon vagy éppen az utcán. Ez a módszer áthatotta szinte az egész gazdasági-politikai-társadalmi életet: a szociális partnerség, az egyeztetések egész hálózata jött létre a munkavállaló és munkáltató között s a különböző más szervezetekben olyannyira, hogy amikor - 1966 és 1970 között - a nagykövetséget a Néppárt egyedüli kormánya váltotta fel, ez a szisztéma más szinteken tovább működött. Kevés sztrájk, rendkívül alacsony munkanélküliségi ráta, béremelkedések, szociális juttatások. Az ötvenes évek vége felé már kezdtünk Bécsben vásárolni órát, golyóstollat, nájloninget és orkáncabátot. Nemcsak az utca és a kirakatok képe változott, a statisztikai adatok is jelezték: Ausztria elérte vagy megközelítette a fejlett nyugati országokat.

Ennek a módszernek mestere, karizmatikus személyisége a szociáldemokrata Bruno Kreisky volt. A zsidó nagypolgári családból származó politikus, a nagy többség szemében igazi osztrák 1970 és 1983 között ötször

vezette győzelemre pártját: háromszor abszolút, kétszer relatív többséggel. A sajtó szociáldemokratához ugyan nem illő, bár hízelgő díszítő jelzőkkel ruházta fel őt: „köztársasági császár”, „munkáspárti Habsburg”, „Ferenc József, aki olvasta Marxot”, „I. Bruno”, „demokrata az ancien régime-bőí”. Nem ő követelte meg ezt, nem voltak uralkodói igényei, csak éppen látzott, Ausztriában az elismerést a legszívesebben a történelmi múlt értékeivel mérik. Az igazi társadalmi modernizációt ő, „az utolsó utáni császár” hajtotta végre, a kor nyugat-európai szociáldemokrata szemléletének megfelelően. Mikor kancellár lett, még érvényben voltak 1804-ből származó törvények, az 1811-es családjog egyes szakaszai, amelyek a férfi döntő szerepét fejezték ki, élt a törvénytelen gyerek fogalma. A nyugati országok legszegényebbjei közé tartoztak - manapság a legjobbak között az ötödik helyen állnak. Tegyük hozzá: 1945-höz s a két világháború közötti időszakhoz viszonyítva már az első egy-két évtized is bizonyos fejlődést mutatott.

Kreisky mindenáron fenn akarta tartani a gyakorlatilag teljes foglalkoz-

Leopold Figl a nagyhatalmak külügyminisztereinek társaságában az aláírt államszerződést mutatja a Belvedere palota erkélyén 1955. május 15-én

tatottságot, bővítette a szociális juttatások körét. Tudta továbbá, hogy milyen katolikus hazájában társadalmi béke az egyház támogatása, gazdasági fejlődés a piaci rendszer nélkül nem valósítható meg. Jó előre megnyert magának két olyan bástyát, amellyel az ellenségeskedés a két háború között a szocialisták vesztét okozta: az egyházat és a tőkét. Kevéssé ismert részlet, hogy egy időben megpróbálta Bécsbe hozatni a budapesti nagykövetségen rejtőzködő Mindszenty bíborost, ebben is együttműködött a vatikáni nunciussal és König osztrák bíborossal. Halálakor, 1990-ben ezt mondta róla Rudolf Sallinger, a Gazdasági Kamara elnöke: „Politikai törekvéseit nem az ellenségeskedés és az ellenfélkeresés, hanem a partnerség és az együttműködés jellemezte”. Az egy asztalhoz ültetés mestere volt. Kezet nyújtott Friedrich Peternek, az akkori kis Szabadság Párt volt SS-tiszt

elnökének, s ezzel nemcsak öfelé tett gesztust, hanem ama szép számú osztrák irányába is, aki a háború alatt nem volt éppen németellenes. Kreisky az egyik első nyugati politikus, aki egy asztalhoz ült Jasszer Arafattal, jó viszonyt ápolt Konrad Adenauerral, de Gaulle-lal, az amerikai elnökkel, s Willy Brandttal és Olof Palméval a legendás szociáldemokrata agytröszt-hármaszt alkották. A provincializmusra hajlamos Ausztria voltaképpen az ő idején szerzett nemzetközi rangot, s eltűnt az a kisebbségi érzés, amely a monarchia bukása után az ország uralkodó lelkiállapota volt.

Következett azonban 1983, pártja már nem hozta az abszolút többséget, s Kreisky visszavonult: a szavazatvesztés, betegsége s a miatt, hogy kezdtek erősen kiütközni a „Proporz-System” hátrányai. Tűrhetetlenné nőttek az állami ipar dotációi, a „párttag-sági könyvek szerinti” pozícióelosztás mindinkább fékezte a fejlődést, elkényelmesítette a vezetőket, az összefonódások korrupciós csábításokat születtek. A politikai beavatkozás - hangoztatták mind erőteljesebben e rendszer bírálói - nem helyettesítheti a piacgazdaság törvényeinek tiszteletét.

„Amit a német Ralf Dahrendorf más vonatkozásban »Kartell der Angst«-nak nevez - írta tanulmányában Paul Lendvai működött Ausztriában is a korporatív és a föderalista struktúrákon belül, s nem a felmerülő problémák határozott megoldására, hanem a feszültségek levezetésére, a konfliktusok mindenáron való elkerülésére. Félmegoldások és döntésképtelenségek következtében minden szinten... kontraszelektív mechanizmusok alakultak ki...”

Voltaképpen ez az egyik tényező, amely az utóbbi években utat nyitott a mindinkább erősödő és a szélsőjobb felé csúszó Szabadság Párt s populista vezetője, Jörg Haider előtt. A két nagypárt „elfáradt”. Az ötven évből eddig huszonkilencet dolgoztak együtt, s most azt fontolgatja a konzervatív tábor egy része, vajon nem ártott-e nekik túlságosan is a hosszú kompromisszumos kormányzás. Az osztrák példa feladja a kérdést: mennyi ideig és milyen körülmények között hasznos az ilyen koalíció, meg tudja-e őrizni, vagy ha kell, újratementeni markánsabb saját arculatát mindkét párt, vagy csak az elválás hozhat igazi megújulást. Szavazóik meddig tűrik el a kompromisszumo-

kat? Az utóbbi időben mindkét párt tábora szűkült, a szociáldemokraták egyelőre mégis igényt tartanak az együttműködésre, már csak a parlamenti arányok miatt is, s a Néppárt politikusainak többsége se óhajtja a másik változatot, a szövetekezést a szélsőjossal. Az ellenzék vezetőjének, a fiatal, dinamikus Haidernek a népszerűsége nő. Nem hagy ki egyetlen alkalmat sem, ha le lehet csapni egy-egy politikai-erkölcsi visszásságra, összefonódásra, visszaélésre - s erre van is alkalma. Kétségtelen, hogy változtatásra lett szükség Ausztriában: a szociáldemokrata Franz Vranitzky vezette nagykoalíciós kormány megindította az állami ipar privatizálását, takarékosági intézkedéseket hoz, bár a nagyipar lapja, az Industrie még most is így írt: „Ha nem hagynak fel a szubvencionálásokkal az adófizetők pénzéből, ez növeli Jörg Haider reményeit”.

De szakítsuk meg itt a politikai elemzést: egy országot nem szabad csak a napi vagy akár hosszabb távú politikai fejlemények szemüvegén át nézni. Ausztria most már az marad, amivé a múlt fél évszázadban lett, még akkor is, ha politikai tájképe átalakul, ha a csatlakozás az Európai Unióhoz erőteljes átalakításokat követel, és ha itt is érezhető az egész földrészt átható bizonytalanság. Nem-

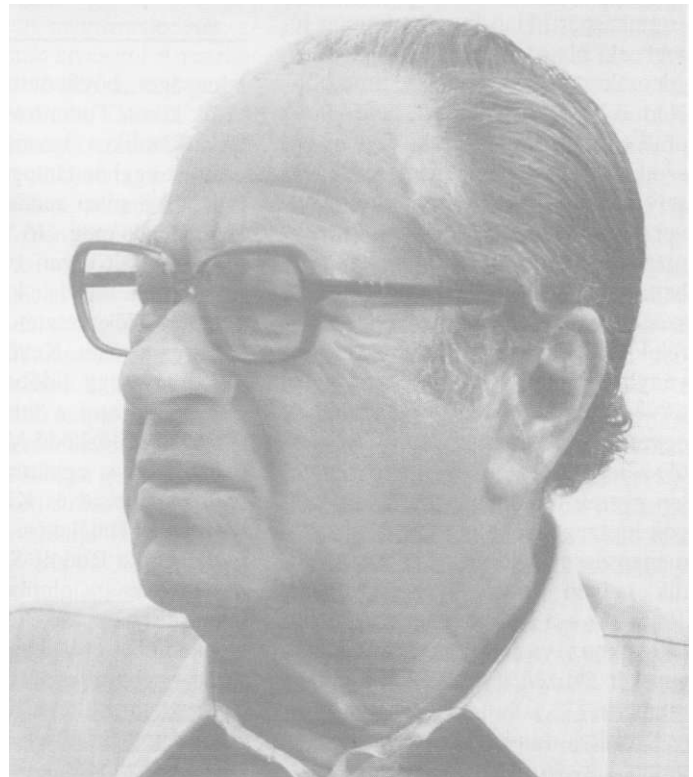
csak a parlament épülete áll a Ringen, a másik oldalon ott van Johann Strauss szobra. Tirolban, Salzkammergutban nemcsak az az érdekes, hogy melyik párt adja a tartományi főnököt, ugyanilyen fontos a csodálatos táj, mi több, ez utóbbi: örök. Egy ország képehez hozzátartozik történelme, népének szokásai, tulajdonságai. Ausztria vendégfogadó ország, tehát szükségszerűen toleránsnak kell lennie. Uniformizálódó világunkban a különbségeket a tájak, a történelem és részben az emberek adják: egy hi-fi torony Kairóban és Bécsben tökéletesen egyforma - a piramisok és a Stephansdom nem. Négy évvel ezelőtt az osztrákok idegenforgalmi szervezete meghirdette az „Austria Imperialis - a Habsburgok nyomában” elnevezésű kampányt, ezzel a gondolattal: nincs még egy ország, amely területéhez mértén a múlt annyi kincsét tudja megmutatni a látogatóknak, annyi élő hagyományt, kulturális értéket, mint ők. Kastélyok és parkok, képtárak, szobrok, kolostorok, legendák, irodalom, zene. Furcsa kettősség ez a Habsburgokkal kapcsolatban: 1919-ben a bécsi Ideiglenes Nemzetgyűlés máig érvényben lévő törvényt hozott a Habsburg család kiutasításáról. Em-

---

Julius Raab

Bruno Kreisky

Bécs ujjong az osztrák állam-szerződés megkötése után

lékük azonban mélyen él az emberekben, s amit évszázadokon át teremtetek, vagy nevükben létrejött - azt nem utasították ki. Nem döntögettek szobrokat, a falu népe nem hordta szét a kastélyok berendezését, téesz-irodák nem meszelték át a freskókat. Az évszázadok kincsei ott vannak, és mind ezt meg akarják mutatni a világnak. Pénzért, igaz, mert a turizmus az osztrák gazdaság fontos ága.

S most ismét kilyukadtam az ökonómiánál. Eszembe jut egy szkeptikus publicista mondása: „A német gazda-

sági csodát értem, de az osztrák gazdasági csoda - csoda". Lehet, hogy van, aki így látja, de a mi tapasztalunk nem ez. Losonczi Pálnak, a hajdani Elnöki Tanács elnökének egy látogatása alkalmával meglehetősen nagy osztrák parasztgazdaságot mutattak, amelyet a tulajdonos családjával művelt, minden könyvelő, bérelszámoló és más apparátus nélkül. S ha már az idegenforgalomnál tartottunk: Ausztriában minden tartomány, sőt a nevezetesebb régiók is maguk intézik ez irányú ügyeiket, nem merednek a központi kormányra: ad-e elég pénzt, mond-e valamit? S nincs hónap, hogy e tájak turisztikai szervezetének egy-egy képviselője ne jönne

el Budapestre ötletekkel, kezdeményekkel, vendégeket csalogató újdonságokkal.

Elgondolkodom: miért lett az újévi Strauss-koncert a világ legnépszerűbb zenei műsora? S a Kék Duna keringő Ausztria „nem hivatalos himnusza”? Az andalító dallamáradat miatt? Azért is. De kifejezi mindazt, ami a folyó két partján s azon túl fekszik: Bécsset, a világ zenei fővárosát, az ország kedélyét. Bár mindig esik a mézbe keserű csepp, s ez jól is van így. Egy osztrák-német újságíró nemrég ekként fakadt ki, amikor a Profil az ötvenedik évforduló alkalmából véleményét kérte: „Nyárspolgáriság, szellemi korlátozottság, barátságtalanság. Felfoghatatlan számomra, hogy jutottak a bécsiek ahhoz a hírnévhez, hogy charme-juk van”. Mások ezzel ellenkező véleményen vannak. Mi látogatók vagyunk és szívesen utazunk oda. meglehetősen régóta. Hadd idézzek Móricz Zsigmond regénytrilógiájából, az Erdélyből rövid részletet: „Eszterházy Miklós végigment a Grabenen. Amerre ment, az üzletekből kijöttek az emberek és utána bámultak... - Nézd meg ezeket a magyar urakat - mondotta Schützbauer, a grábeni legnagyobb drágakőkereskedő a feleségének, aki vele kiállott a bolt ajtajába - ezek a legjobb vevőink”. Szerencsére ma már erősen hanyatlóban van a bevásárlóturizmus, a Burgba se öfelsége színe elé kell járulni a magyar uraknak. De a sok évszázados, olykor viharos kapcsolat a két ország között él. és Bécs ma a viharzónákkal körülvelt Magyarország számára kapu Nyugat felé. Másrészt - prózai tény a Straussdallamokhoz viszonyítva - Európa keleti térfelén Ausztria legfontosabb piaca Magyarország, az osztrák export teljes listáján az ötödik helyen állunk, az import tekintetében a tizediken.

Miközben hallgattam a Strauss-koncert minden alkalommal visszatérő műsorszámát, a Radetzky-marsot és a közönség ezt kísérő ritmusos tapsát, e büszke diadalmas dallamot, eszembe jut, hogy ezt az országot is megcsónkították Trianon idején. Négymillió német ajkú polgárát elszakították, 82 ezer négyzetkilométernyi területe maradt. De ha felhangzik a Radetzky-mars, magabiztosan tapsolnak hozzá, mintha ezt mondanák: talpra lehet állni! Mint ők tették s teszik háromnegyedes ütemben, a jövő század felé haladva. ■

AZ ELNÖK ÉS A STÍLUS

A stílus az elnök, mondhatnám Buffont aktualizálva, miután végigkövettem a francia elnökválasztási kampány meglepőbbnél meglepőbb fordulatait. Ennek a kampánynak volt ugyanis egy eleme, sőt a végeredményt alighanem nagyban meghatározó eleme, mely cáfolni látszik a McLuhan-féle jóvendőléseket: a stílus, a beszédmód valószínűleg döntően befolyásolta a választás végeredményét. Ma amikor az elektronikus média egyeduralmát látjuk, amikor másról sem esik szó, mint a televíziókat és számítógépünket integráló multimédiáról, amikor a technika megszállottjainak képzeletét már nem a Hold vagy a Mars meghódítása, hanem az információs autósztrádák tervezeti gyűjtják fel, meghökkentő a visszatérés az Agorához: a helyhez, ahol az ékesszólás dönti el, ki vezet majd az államot.

A demokrácia furcsa szisztéma. Van egy óriási előnye, az, hogy a megunt és alkalmatlannak talált vezetők és képviselők leválthatók, hogy helyettük mások választhatók. De épp ez a hátránya is, mert a tetszeni tudásnak, amely a megválasztás alapfeltétele, többnyire semmi köze ahhoz a fajta tehetséghez, amely az államügyek irányításához szükségeltetik. A csábítás trükkje sokszor bejön, aki mindent megígér, holott tudja, hogy teljesíthetetlen, többséget szerez, aztán viszont hamar bebizonyosodik róla, hogy az államügyek irányítására alkalmatlan. A vezetésre alkalmas, az államférfiúi képességekkel rendelkező viszont sokszor képtelen jól eladni magát. Minthogy a két tehetség ritkán jelenik meg egy és ugyanazon személyben, a hagyományos demokráciákban a megoldás csak egyféle lehet: a politikus kénytelen megtanulni, hogyan kell megjelennie a nyilvánosság előtt, miféle szerepet kell eljátszania ahhoz, hogy esélye legyen arra, hogy megválasszák.

A televízió megjelenése óta ráadásul bonyolódott helyzete, hiszen másféle játékmódot kíván a személyes találkozás és megint egészen másfélét a képernyő. A franciáknál Valéry Giscard d'Estaing volt az első, aki rendszeres órákat vett, s nem is eredménytelenül. Giscard népszerűségét pénzügyminisz-

terként szerezte, amikor a költségvetési vitában papír nélkül, fejből idézve minden adatot, verte vissza az ellenzéki támadásokat, az a vélemény alakult ki róla, hogy szellemi képességei révén magasan kiemelkedik a politikusi mezőnyből. De Giscard hamar rájött, hogy ha magasabbra tör, akkor ennyi önmagában kevés, s próbált egy olyan stílust kialakítani, amely mindenki tetszését megnyerheti.

1990 májusában Giscard egy fél napra Budapestre repült, hogy támogassa Antall József kampányát. A József Attila Gimnáziumban rendezett választási nagygyűlésen szólalt fel, Antall, egy német és egy angol politikus társaságában. Minthogy én kísérem Budapesten, ott ültem közvetlenül mögötte a pódiumon. Egy papírdarabra firkálgatott, míg a másik két külföldi beszélt, aztán odahajolt hozzám és halkán megkérdezte: „Milyen tónust válasszak? Tudom mit fogok mondani, de hogyan mondjam? Harcosan? Komolyan? Humorosan? Szigorúan? Vagy patetikusan?” Nem volt nehéz válaszolnom, a hallgatóság egyértelműen a patetikus tónust várta. Giscard nagyszerűen rögtönzött, tomboló sikere volt.

1981-ben mindenki Giscard d'Estaing újráválasztására számított, François Mitterrand azonban kis különbséggel megelőzte. A bizonytalanságokat talán a választások két fordulója közti tévévita vitte a szocialista jelölt táborába, Mitterrand ugyanis olyan érzelmi hurokat szóltatott meg, amelyek révén ő maga a hátrányban lévők szószólójaként jelent meg, ellenfele pedig egyszerre hideg és számító technokrata képét öltötte. Ezt egyébként Giscard d'Estaing-nek azóta sem sikerült leválasztania magáról, s hiába próbálkozott éveken át a visszatéréssel, népszerűségét nem tudván visszaszerezni, végül is nem indult el az 1995-ös elnökválasztáson.

Ezúttal hárman maradtak versenyben, Jacques Chirac, Edouard Balladur és Lionel Jospin. Érdekes volt már az előjáték is. A választás az elnöki rendszer bevezetése óta mindig a baloldal és a jobboldal jelöltje közt dőlt el. Először tehát a két táboron belül zajlottak a küzdelmek. Balodalt az elnök régi riválisa, a volt minisz-

terelnök Michel Rocard látszott esélyesnek a jelöltségre. Mitterrand viszont sohasem szerette Rocard-t, s az üzleti sikerei révén ismertté vált, majd az Olympique Marseille futballcsapatát a csúcsra vezető Bernard Tapie-t igyekezett nyeregbe juttatni. Tapie-val új stílus jelent meg a politikában, a semmitől vissza nem riadó, mindenre megfelelő választ találó külvárosi vagány stílusa. Tapie számára máshol voltak a megengedett és a meg nem engedett határai, mint a hagyományos politikusok számára, s ez a fiatalok és a bevett szisztémát visszautasítók körében rendkívül népszerűvé tette. Az adóhatósággal és az igazságszolgáltatással támadt nehézségei sem kezdték ki népszerűségét, az Európa Parlament 1994-es választásain listája közel 15 százalékot szerzett. Bernard Tapie stílusának lényege a gyors és magabiztos beszéd, ügyes dramaturgiai érzékkel úgy építi fel a vitát, hogy mindig az övé lehessen az utolsó szó. Végül azonban, dacára az elnöki támogatásnak, Tapie kiesett a versenyből, vesztegetési botrányát még talán elkente volna, de kipattant, hogy hamis tanúzásra bírta egy barátját, egy volt minisztert, s ez végül megpecsételte sorsát, az ellene folyó számos eljárás egyikének következménye az lett, hogy megvonták tőle a választhatóság jogát.

A baloldal ekkor egy teljesen más figurával próbálkozott, az Európai Unió Bizottságának elnökét, Jacques Delors-t gondolta csatába küldeni. Delors hetven éves, feddhetetlen a múltja, tekintélyes, beszédei többnyire pedagógiai jellegűek. Nyugodtsága, higgadtsága, erkölcsössége óriási vonzerőt gyakorolt, ezért aztán, amikor Delors végül is nem vállalta a megmérettetést, egy mentalitásban hozzá hasonló jelölt került előtérbe, Lionel Jospin.

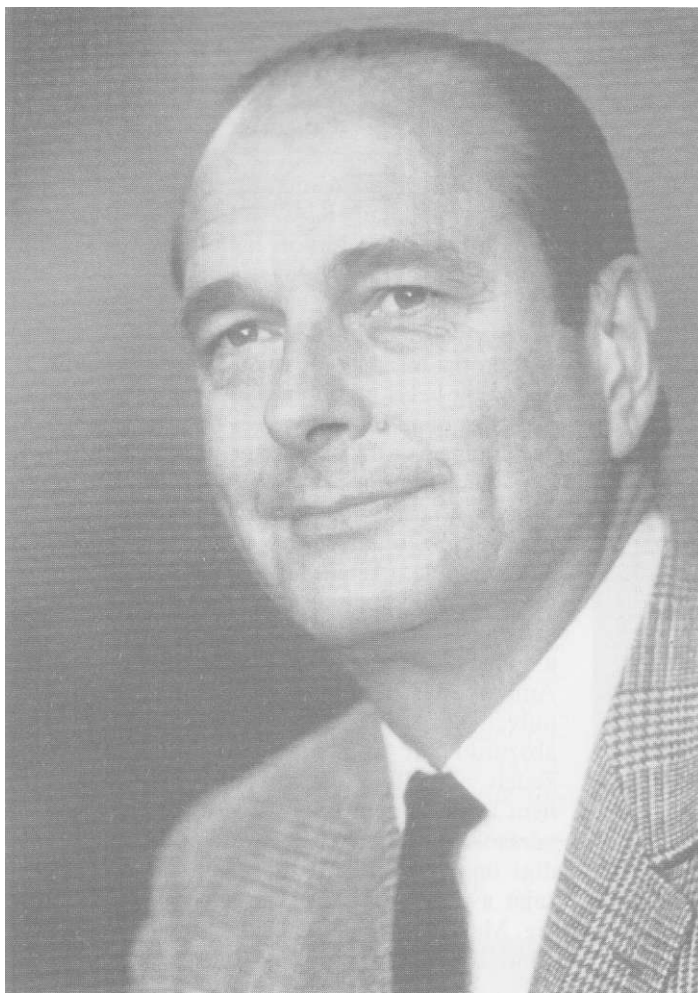
A mérsékelt jobboldal jelöltje immár harmadszor Jacques Chirac volt. Az 1993. májusi parlamenti választások sikere után Chirac, hogy nyugodtabban készülhessen az elnökválasztásra, nem vállalta a miniszterelnökséget, inkább átengedte pártfoglaltjának, Édouard Balladurnak. Csakhogy Balladur túllépett a Chirac megszabta

kereten, egy idő után nyilvánvalóvá tette, hogy ő maga is pályázik az elnöki posztra. Érvelése, pontosabban hívei által közvetített érvelése az volt, hogy Chirac már kétszer kudarcot vallott, kedvezőtlen kép él róla a közvéleményben, ezért a baloldallal a siker reményében csak ő maga, Balladur veheti fel a harcot.

Az előjáték lezajlása után világosan látszott, hogy három esélyes van: Balladur, Chirac és Jospin, a többiek csak az első fordulóban alakíthatják az erőviszonyokat. Minthogy egy olyan kialakult demokráciában, mint Franciaország, a balközép és a jobbközép közt valójában nincsen túlságosan nagy különbség, mint-hogy a külpolitikában alig van variációs lehetőség, és a társadalmat leginkább sújtó probléma, a munkanélküliség kezelésére senkinek sincsen csodaszere, hamar egyértelművé vált, hogy a győztes ezúttal az lesz, aki a legkonszenzusebbnek tudja beállítani magát.

Balladur és Jospin dolgát megkönnyítette, hogy ezúttal indultak először harcba az elnöki címért, hogy viszonylag kevésbé voltak ismertek, mint Chirac. Mindketten azt a megoldást választották, hogy önmagukat hozzák a választási gyűléseken és a televízióban. Ez a megoldás eleinte Balladurnak kedvezett, sokáig verhetetlennek látszott a közvéleménykutatók rendszeresen publikált jelzései szerint. Balladur diszkrét, rezervált, angolos gentleman, beszéde lassú, de határozott, sohasem hagyja el a nyugalma, ha konfliktusba kerül, mindig egyeztet vagy kitér. A nyilvánosság előtt is így jelent meg, nem változtatott beszédmódján és retorikáján sem, remekül felépített, mindig világos körmondatokban beszélt. Figurája nyilvánvalóan ideálisan megfelelt a francia középpolgárság elképzelésének, s mivel ez a réteg az utóbbi években egyre szélesedett, Balladur érthető módon vezette a népszerűségi listákat.

Sokkal nehezebb volt Jacques Chi-

Jacques Chirac

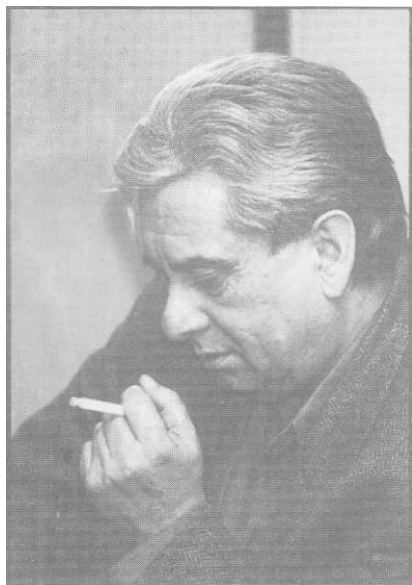
rac helyzete. Aki személyesen ismeri, az tudja, hogy Chirac rendkívüli vitalitású, határozott, figyelmes, mindenkivel hamar hangot találó ember, mindenkire odafigyelő ember. Ezért is olyan népszerű azok körében, akik közvetlenül ismerik, választókerületében, pártjában s a párizsi városházán, melyet már 1977 óta vezet. De a televízióban Chirac sohasem tudott eddig önmaga lenni, ideges volt, merev, sokszor túl rámenős. Így nem is tudta sohasem megcáfolni azt a képet, melyet ellenfelei alakítottak ki róla, hogy véleményét gyakorta változtatja, hogy keményen jobboldali, hogy ambíciója nagyobb, mint képességei, és hogy ekként alkalmatlan az elnöki tiszttel betöltésére. A mostani kampányban is gyengén indult, amikor Balladur 36 százalékos támogatottsággal rendelkezett, ő csak 12 százaléknál tartott, úgyhogy Balladur hívei többször fel is szólították, hogy lépjen vissza a jobbközép sikere érdekében. Jacques Chirac azonban ezúttal új emberként

jelent meg a képernyőn. Egyrészt végre önmagát tudta adni, másrészt azokat szólította meg, főképp a fiatalokat, akiknek elegendő van a gazdasági és pénzügyi nehézségeket taglaló, a közeljövőt szinte reménytelennek láttató beszédek-ből. Többórás rockkoncert vezette be azt a választási gyűlést, ahol húszezer fiatal előtt mondott beszédet Chirac. Rövid mondatokban beszélt, kerülte a bonyolult kifejezéseket, a tónusa elszántságot és optimizmust igyekezett sugallni. Fordult is a kocka, ő került az élre, Balladur visszaesett a harmadik helyre. Jospin közben jött fölfelé, lendületes volt, riválisaival szemben udvarias, sokszor szellemes, egyre magabiztosabb. Alig három héttel az első forduló előtt ekkor Edouard Balladur hirtelen stílust váltott, elhagyta a körmondatokat, keményen odamondogatott ellenfeleinek, igyekezett fiatalo-

sabbnak mutatkozni. S nem is sikertelenül, mert közvetlenül az első forduló előtt a három nagy rivális szinte azonos eredményre számíthatott.

Az eredmények ismertek, Jospin vezetett az első forduló után, Balladur kiesett, a végeredmény pedig Chirac négy és fél százalékos előnnyel szerzett győzelme. Ha elfogadjuk, hogy a választók nagyobb része pártpreferenciák szerint szavazott, s ez bizonyosan így is van, akkor egyértelmű, hogy Jacques Chirac annak köszönheti győzelmét, hogy eltalált egy olyan hangnemet, amelyet a fiatalok többsége a magáénak érzett, amely a fiatalok többségében reményt keltett. Beszédének tartalma egyszerű volt: a francia társadalom, mondta, kettészakadt, s ez nem maradhat így. Ígéretét, hogy ezt az állapotot a fiatalok és a leszakadtak segítségével meg fogja szüntetni, úgy tudta előadni, hogy a május 8-án este a Concorde téren utcabált rögtönző százezernyi fiatal, köztük rengeteg színesbőrű, egyöntetű volt véleményében: Jospin és szocializmusa a múlt, Chirac a jövő és a remény.

P. G. MESTER ÁTVÁLTOZÁSA

Hát ő mindannyiunk előtt kipróbálta. Mindent megpróbált. Ez az avantgardja. Nem bátor, de vakmerő.

Mintha helyettünk viselt volna börtönt, kényszermunkát. Szégyelljük is magunkat, fiatalabbak, amikor egy kolozsvári cukrászdában kiderült rólunk, hogy mi nem ültük le a magunkét, semmiért. Az irodalmi asztaltársaság nyolc tagjából hat szabadult fogoly volt. Vallomása szerint kettő közülük menteni akarta Páskándi Gézát a mocsárlecsapoláskor: kiadogatta neki a barakkból a tífusz-fertőzött csajkáját, hogy megbetegedve a megmentő kórházba kerülhessen ő is. De rajta valamilyen módon nem fogott a járvány, és ettől nagyon elkeseredett.

Együtt ebédeltünk néha, és ő egy falatot mindig a tányérján hagyott. Merthogy egy úr ezt teszi. Páskándi iparosivadék volt, és az efféle nagyúri modorra sem figyelt senki abban az olcsó, kedves kocsmában. De ő éhesen is lemondott az utolsó falatról. Ez volt a mohósága. Erkölcsi elismerést várt egy észrevétlen, magányos gesztusért, a maga mércéje, igénye szerint.

Roppant mohó volt, tehát gazdag.

Az Európai Utas 1992-es szombathelyi találkozásán - középen Cseres Tibor és Páskándi Géza

Kipróbált minden műfajt, érzéken és csapodáran. Ki az abszurdot is, amikor még hírből hallottunk csak az ebben híres nyugatiakról. A borzasztó valóságok évadján kitalálta az *abszurdoidot* - a realizmus kelet-európai torzóját, a nyugati magabiztosság helyi paródiáját -, amikor s ahol ez nem volt kedves, és nem is volt szabad. Állítása szerint három nap alatt írta meg a *Vendég-et*, a magyar színműirodalom egyik nagy darabját. Szeretett egyházát is provokálta vele. Aztán felszabadulást remélve, áttelepültként, a magyar dráma klasszicista írója akart lenni, a nemzeté, és egyenesen klasszikus. Amikor már bármit tehetett volna, művelhette volna szabadon a maga abszurdoidját: átváltozott. Felemelkedett alászállva. És ez sokaknak nem tetszett, nem felelt meg az elvárásoknak. Ellenkezett ő, még addigi önmagával is szembeállt. A saját avantgardja volt, visszamenőleg. Magányos tehát. A hagyományra találva újított és provokált.

Kipróbálta az indulatait is, leginkább a barátain. Így tanult. A barátai ellenkezéséből. Az ellenfelei dühéből. Egy kicsit könyvekből is. Gyűjtötte, gyártotta az ellenfeleket. Azok ingerelték, buzdították. Sírba vitték, jó. Haragudni akart, hogy aztán megbékélhessen.

Ígypróbálta ki a nagyságot. Nagy

akart lenni, bármiben. Még a örökmozgót is feltalálta alkalmilag, a fizikai törvények ellenében. Gondolom, eközben nevetett azon, hogy mi nevetünk az örökmozgóján. Tudta, mennyit ér az, és mi kik vagyunk. De nagyon komor lehetett egyedül maradván, és nagyon kemény, szigorú. Edzett. Kacagjunk, nehogy elsírjuk magunkat - sugallja P. G. mester abszurdoidja és ő maga.

A puhaságot gyűlölte, diktatúrában, emberben egyaránt. A butaságot más szóval, magyarán. A „belepihenést”, a belefeledkezést. Ő ragyogni akart, kitűnni, nem „megfelelni”, besorolni.

Feszélyező, sőt ijesztő volt a mohósága, az akarása, a törekvése, még a szeretete is. Valljuk be. És szégyelljük magunkat, amiért feszengtünk. Rémitőbb és boldogító volt, hogy mindezt nem rejtegette. Ellenkezőleg. Kimutatta. Merte. Egy lehetőséget mutatott ezzel. Egy esélyt próbált. Számunkra is. Most, halála bizonyosságával, könnyű azt mondani: az életét tette rá. És nem vesztett Páskándi Géza, csak elmúlt egy időre. Az esély, a tét továbbra is áll, de már nem rajta múlik.

„A nyulak Miatyánkja rövid,
az ámen előtt lelővik.”

Csiki László

TÖRTÉNELEM A DEMOKRÁCIÁÉRT

- Egy vetélkedő története -

Az ötlet 1994 tavaszán született: ha az Európai Utas, alcímének megfelelően valóban az európai együttműködés folyóirata kíván lenni, akkor a felnőtt olvasótábor mellett el kell jutnia azokhoz a fiatalokhoz is, akik talán még mentesek a térségünket megosztó előítéletektől, akik most alakítják ki az önálló véleményalkotás módszereit. Történelmi és műveltségi vetélkedő elindítását terveztük tehát, olyan vetélkedőt, amely felhívja a középiskolások figyelmét térségünk máig ható, mély gyökerű nemzetiségi problémáira, amely információt adhat a tananyagban csak érintőlegesen szerep-

lő kérdésekről, amely önálló munkára, tananyagon kívüli ismeretek megszerzésére is készíti a versenyzőket, és hozzájárulhat ahhoz, hogy saját maguk alkossanak képet Magyarország és szomszédai XX. századi történetéről.

Így indult el a „Történelem a demokráciáért” vetélkedő, amelynek 1995. május 20-án véget ért országos fordulójára - minden várakozásunkat felülmúlva - 232 magyarországi középiskola mintegy 1700 tanulója nevezett be. A második for-

dulón 106 gimnázium és szakközépiskola 160 diákja vett részt, a szóbeli döntőre pedig 22 iskola 24 versenyzője kapott meghívást. Bár név szerint nem tudjuk megemlíteni mindegyiküket, de külön köszönettel tartozunk azoknak a történelemtanároknak, akik az iskolában vállalták a diákok felkészítését, és segítettek a verseny lebonyolításában is.

Mint előző számunkban már beszámoltunk róla, az Európai Unió Phare Demokrácia Programja, a Friedrich Naumann Alapítvány és az olasz Istituto Mitteleuropeo támogatásával megrendezett vetélkedő

A döntő résztvevői

1994 őszén, tíz meghívott iskola tanulóinak részvételével egy budapesti próbafordulóval kezdődött. (A társszervezők mellett köszönettel kell szólnunk a Konrad Adenauer Stiftung és a Soros Alapítvány segítségéről is, hiszen a tervezettnél jóval több résztvevő miatt az ő támogatásuk nélkül az eredeti költségvetés aligha fedezte volna a verseny költségeit.) A próbakör tapasztalatait felhasználva alakította ki a verseny - elismert középiskolai tanárokból és szaktanácsadókból álló - tanácsadó testülete (Foki Tamás, Knausz Imre, Kulcsár Jánosné, Lenkovic Barnabásné, Lóránt István, Sziliné dr. Simon Márta) az országos forduló végleges menetrendjét.

Ennek megfelelően a márciusi első fordulóban három témakörből választva önálló tanulmányt adtak be a versenyzők, az áprilisi közép-döntőn pedig - az ország húsz különböző középiskolájában - zárthelyi dolgozatot készítettek. A szóbeli döntő 24 résztvevője azután előző két dolgozatát védte meg, és történelmi érdeklődéséről, általános műveltségéről is számot adott. A versenykiírásnak megfelelően a zsűri

A zsűri

munkájában Kiss Gy. Csaba történész, a Közép-Európa Intézet igazgatója, Szarka László, az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa és Pokorni Zoltán tanár, a Parlament Oktatási Bizottságának alelnöke, valamint a tanácsadók közül Kulcsár Jánosné, a Toldy Ferenc Gimnázium és Lenkovic Barnabásné, az ELTE Radnóti Gimnáziumának történelemtanára vett részt. A szóbeli döntő sok-sok történelemórával ért fel, hiszen a diákok egymástól és a zsűri - egy-egy kérdésben történelmi kiselőadásokat tartó - tagjaitól egyaránt rengeteget tanulhattak, a beszélgetés (sőt, helyenként vita) a szokásos vizsgahangulat helyett valódi eszmecsere eredményezett.

A szóbeli döntő győztesei: 1. Kelemen Gábor (Pogány Frigyes SzKI és Gimnázium, Budapest); 2. Maruzsa Zoltán (Magyarországi Németek Gimnáziuma, Baja); 3. Elek Péter (Árpád Gimnázium, Budapest); 4. Mangó Zoltán (Gregus Máté Szakiskola, Hódmezővásárhely);

Pál Erzsébet (Mikszáth Kálmán Gimnázium, Pásztó). A verseny első tizenöt helyezettje földíjként egy krakkói kiránduláson vesz részt, az első helyezett emellett tizenöt, a második tíz, a harmadik öt, a 3-10. helyezett háromezer, a döntő többi résztvevője pedig ezer forint értékű könyvtulványt is nyert.

A májusi döntővel nem ért véget a „Történelem a demokráciáért”. A rendkívüli érdeklődést kihasználva a versenyt a közeljövőben nemzetközivé szeretnénk bővíteni — terveink szerint kezdetben osztrák, később pedig szlovén és lengyel iskolák történelemtanárait és diákjait is bevonnánk a versenybe. Hiszen a verseny legfontosabb célja az, hogy az önálló munkával, kölcsönös látogatásokkal a középiskolások hitelesebb, pontosabb képet alkothassanak Közép-Európáról. Mert beszélhetünk, írhatunk bármennyit az európai egységről vagy a regionális együttműködés fontosságáról, személyes élmények, kapcsolatok, barátságok nélkül mindez csak szándék marad, vágyálom, üres politikai frázis.

Módos Márton

KÖZÉP-EURÓPA ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ

Folytatjuk azt a sorozatot, amelyet 12. és 13. lapszámunkban az európai politikai intézményeket bemutató Európa szótár közlésével kezdtünk el. Rovatunkban azt kívánjuk bemutatni, hogy milyen segítséget nyújt az Európai Unió a közép-európai országok integrációjának felgyorsításához.

A PHARE PROGRAM

A Phare program az Európai Unió egyik kezdeményezése, amely támogatja a nemzetek szélesebb demokratikus családjának létrejöttét egy virágzó és stabil Európában. A program célja, hogy segítse a közép- és kelet-európai országokat egy majdani Európai Unió-beli tagságon keresztül az európai fejlődés fő áramlataihoz való újracsatlakozásban.

A Phare program működésének első öt évében, 1994-ig az Európai Unió összesen 4284 millió ECU-t bocsájtott 11 ország rendelkezésére. Ezzel az összeggel a Phare ma a legnagyobb segélyprogram a közép- és kelet-európai országok támogatására. A Phare programban részt vevő országok időrendben: Lengyelország, Magyarország, Bulgária, Cseh Köztársaság, Szlovák Köztársaság (illetve 1992-ig Csehszlovákia), Albánia, Románia, Észtország, Lettország, Litvánia és Szlovénia.

Az egyes országok részesedési arányának meghatározásakor a népességet, a bruttó hazai termék mennyiségét, valamint egyéb, közvetlenül nem számszerűsíthető kritériumokat vesznek figyelembe. A legnagyobb összegekben eddig Lengyelország, Magyarország és Románia részesült.

A Phare szoros együttműködést alakít ki a partnerországokkal annak eldöntésére, hogy az Európai Unióval egyeztetett keretek között mire használják fel a rendelkezésre álló segélyeket. Ez biztosítja, hogy a Phare eszközeit az egyes kormányok saját reformelképzeléseiknek és fontossági sorrendjüknek megfelelően használják fel. Programjai működtetéséért minden ország maga vállalja felelősséget.

A Phare költségvetését az Európai Unió költségvetéséért felelős szervei - az Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsa - rögzítik. Az EU tagállamaival egyeztetett hivatalos

irányelvek alapján a brüsszeli Európai Bizottság dönt az egyes országok támogatására fordítandó összegek nagyságáról. A Phare források további, belső elosztása az adott partnerország kormányának hatáskörébe tartozik. A terveket az Európai Bizottsággal történő egyeztetés után egy általános programban rögzítik, ezt követi a részletes, ágazatokra bontott finanszírozási javaslatok elkészítése.

Az Európai Unió és a partnerországok között létrejött szerződések

A Phare-pénzeszközökre jogosult országok mindegyike kapcsolatban áll - az együttműködés kezdeti vagy előrehaladottabb fokán - az Európai Unióval. Hat ország - Bulgária, a Cseh Köztársaság, Lengyelország, Magyarország, Románia és a Szlovák Köztársaság - már aláírta a társulási szerződést (az ún. európai szerződést), amely megteremti a teljes tagságot előkészítő szoros együttműködés kereteit. (Lengyelország és Magyarország esetében az európai szerződés 1994. február 1-jén hatályba is lépett.) Szlovénia és a balti államok várhatóan a közeljövőben kapnak ajánlatot társulási szerződés aláírására.

Távlati cél egy olyan páneurópai gazdasági övezet létrehozása, amelyben a kereskedelmi és ipari tevékenység valamennyi tagország gazdaságának jövedelmezőségét és növekedését szolgálja.

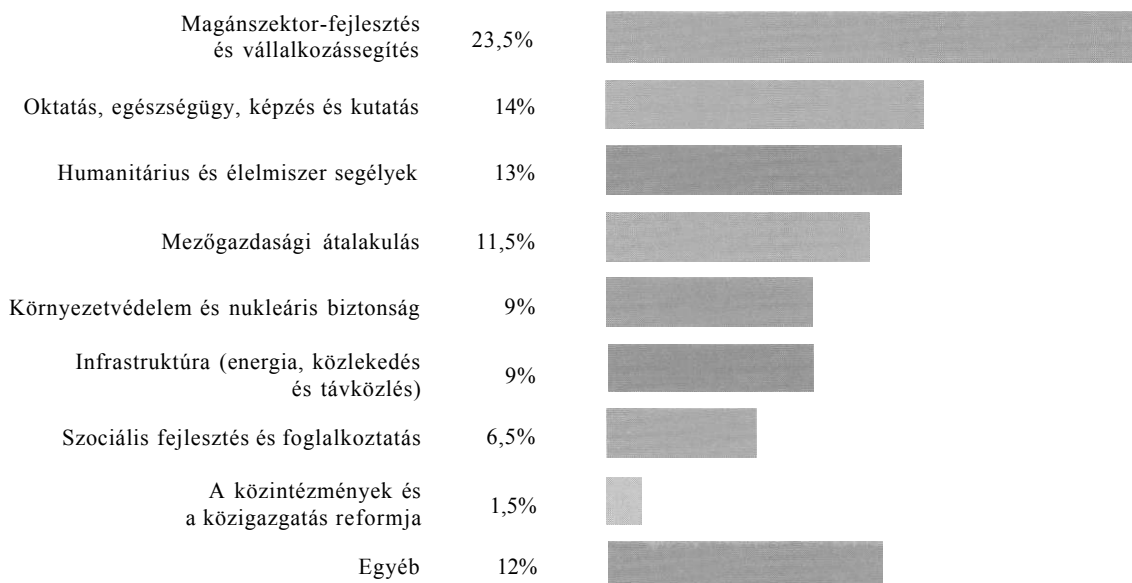
A Phare program típusai

A társulási szerződések (európai szerződések) értelmében a Phare a társuláskor megfogalmazott célkitűzések megvalósítását segítő két anya-

gi forrás egyike. A Phare pénzsegélyeket biztosít a következőkben részletezett programokra, és ezzel biztosítja a partnerországok számára a teljes tagság előkészítéséhez szükséges anyagi forrásokat. A másik intézmény, az Európai Beruházási Bank pedig hitelforrásokat biztosít ezen országok számára.

Programtípusok szerint megkülönböztetünk *nemzeti programokat*: ezek olyan projektek, amelyeket a Phare az adott ország kormányával egyeztetett prioritások program alapján finanszíroz. 1990-93 között a Phare azokra az ágazatokra koncentrált erőfeszítéseit, amelyek közvetlenül elősegítik a piacgazdaság kiépítését. Jelentős támogatást kaptak azonban az infrastrukturális beruházások is. A *több országra kiterjedő programok* olyan problémák megoldását szolgálják, amelyek például a környezetvédelem, a távközlés, az energiaipar, a közlekedés, a nukleáris biztonság, a vámügyek és az illegális drogkereskedelemmel szembeni fellépés területén lépnek fel. A problémák közös, konzenzusos alapon történő megoldása a partnerországokat felkészíti az európai integráción belüli majdani együttműködésre is. A *szomszédos országokat érintő programok* különös tekintettel vannak a határmenti területekre. A program keretében többek között az infrastruktúra fejlesztését, a környezetvédelmet, az idegenforgalmi és üzleti együttműködést finanszírozzák. A *Phare Demokrácia program* (melyben az Európai utas is részt vesz) az Európa Parlament kezdeményezésére azzal a céllal jött létre, hogy a *nem kormányzati szervek* közötti kelet-nyugati kapcsolatépítés és különböző pályázatok, projektek támogatása révén segítik a demokratikus társadalmak fejlődését.

A Phare program tervezői abból

indultak ki, hogy a piacgazdaság kiépítése több szempontból és több területen új megközelítést kíván.

Kiemelt ágazatok

Ki kell alakítani a demokrácia és a piacgazdaság követelményeinek megfelelő államigazgatási rendszert, a gazdaságot segíteni képes bankrendszert, és segíteni kell az állampolgárok, a magánemberek képzését is. Az átalakulás legfontosabb, a Phare pénzeszközök legnagyobb részét felhasználó területei ezért a következők: *állami vállalatok átalakítása és a magánvállalkozások fejlesztése* (erre fordítják a pénzeszközök 23,5 százalékát.) Ide tartozik a vállalatok átalakítása és privatizációja, a kis- és középvállalkozások fejlesztése, a bankipar és a pénzügyi szolgáltatások korszerűsítése; *mezőgazdasági átalakítás és reform* (11,5 százalék), azaz többek között az állami gazdaságok átalakítása, a falusi bankszolgáltatások és földreform alapjául szolgáló telekkönyvi nyilvántartás korszerűsítése, a független falusi szövetkezetek alapítása; *közigazgatási és közintézményei reform* (1,5 százalék) mind a kormányzat, mind pedig a helyi önkormányzatok szintjén; *szociális rendszer fejlesztése és a foglalkoztatás* (6,5 százalék): társadalombiztosítás modernizálása és a munkanélküliek átképzési rendszerének fejlesztése; *oktatás, egészségügy, képzés és kutatás* (14 százalék); *környezetvédelem és nukleáris biztonság* (9 százalék); *infrastruktúra* (energia, közlekedés, távközlés) (9 százalék); illetve a *nukleáris biztonság* növelése.

Az 1990-1993. évi finanszírozás ágazati bontásában

A Phare módszer

A Phare többféle eszközzel segíti és támogatja az átalakulás folyamatát. Az egyik nagy terület a szaktudás, a know-how átadása. Ide tartozik a politikai tanácsadás, a legkülönbözőbb szakterületeken folytatott konzultáció és szaktanácsadás, oktatás, képzés, tanfolyamok szervezése, szakmai tanulmányok készítése, illetve a jogi és szabályozó keretrendszerek felállításához és az intézmények reformjához nyújtott támogatás is. Az oktatási programok átfogják a demokratikus piacgazdaság szinte minden területét: a gazdasági, jogi, bankügyi, marketing és humánpolitikai ismereteket egyaránt. Ma már nem csak nyugati oktatók, hanem számos belföldi szakember is dolgozik a Phare képzési programjaiban. Kiemelt terület a jogharmonizáció véghezvitele, az egyes országok jogrendszerének hozzáillesztése az EU jogi kereteihez; de a Phare program segítségével folyik a piaci versenyszabályok, vámok és műszaki szabványok egységesítése, a szellemi tulajdon és a munkavállalók védelmének európai normákra hangolása is. A Phare programon belül több olyan keretrendszer is működik, amely arra szolgál, hogy a támogatás könnyebben és gyorsabban jusson el a szervezetek és magánszemélyek minél szélesebb köréhez. Az egyik legismertebb alrendszer a TEMPUS program, amely hosszú távú kapcsolatokat, kutatási és tanulmányi hálózatokat épít ki a közép-európai és nyugat-európai egyetemek között.

A Phare támogatások másik eszköze a *beruházási támogatások* rendszere. A program beruházások előfinanszírozásával, megvalósíthatósági tanulmányokkal és közvetlen finanszírozással segíti a beruházási tevékenységet. Beruházási projektek esetében a Phare megvalósíthatósági tanulmányai afféle katalizátorként segítenek abban, hogy a beruházók az eredeti támogatás többszörösét gyűjthessék össze különböző befektetési alapok létrehozásával. (Az EBRD közreműködésével megvalósuló beruházási projekthez nyújtott 33 millió ECU Phare támogatási hitelkeret például eddig mintegy 434 millió ECU további beruházási eszköz igénybevételét tette lehetővé.)

A Phare tőke-hozzájárulással is támogat olyan projekteket, amelyek indulótőke vagy finanszírozási partner hiányában egyébként nem valósulnának meg, vagy - főként kis- és középvállalatoknál - garanciavállalással segíti más források bevonását. A Phare JOPP programja segíti a közép-európai kis- és középvállalatokat abban, hogy egyes vállalatokat alakítsanak az EU országaiban működő cégekkel.

Az Európa Tanács koppenhágai csúcsertekezletén döntés született arról, hogy a Phare pénzeszközeinek 15 százalékát nagy infrastrukturális beruházások - nemzetközi pénzüzetek bevonásával történő - társfinanszírozására kell fordítani.

Mint a fentiek is mutatják, a Phare program eszközeit az is bővíti, hogy szoros együttműködést alakított ki külső donorokkal és nemzetközi pénzüzetekkel, és partnerek, tőkés-társak közvetítésével is segíti a közép- és kelet-európai átalakulást. ■

SZÁMUNK SZERZŐI

EURÓPAI UTAS - EUROPEAN TRAVELLER 19. - 1995/2 SUMMARY

CSIKI LÁSZLÓ (1944-)
író

CSUKÁS ISTVÁN (1936-)
író, költő

GOLDSTÜCKER, EDUARD
(1913-)
irodalomtörténész, Prága

HÁMOS LÁSZLÓ (1951—)
Hungarian Human Rights
Foundation, New York

HELTAI PÉTER (1962-)
újságíró, politológus

KONRÁD GYÖRGY (1933-)
író

KÜHNHARDT, LUDGER (1950-)
történész

LÁZÁR ERVIN (1936-)
író

MÓDOS MÁRTON (1967-)
szerkesztő

MÓDOS PÉTER (1943-)
író

NEMESKÜRTY ISTVÁN (1925-)
író, irodalomtörténész

OSTROWSKA, MARIA
újságíró, Varsó

PÓK ATTILA (1950-)
történész

POROGI ANDRÁS (1960-)
író, tanár, gimnáziumigazgató

SÁRKÖZI MÁTYÁS (1937-)
író, újságíró, London

SZARKA LÁSZLÓ (1950-)
történész

SZÁVAI JÁNOS (1940-)
irodalomtörténész

TATÁR IMRE (1920-)
újságíró

VATHY ZSUZSA (1943-)
író, szerkesztő

VÁSÁRHELYI MIKLÓS (1917-)
történész

VUJICSICS SZTOJÁN (1933-)
művelődéstörténész

World War II ended fifty years ago. Focusing on the divide that split East and West and on the beginning of reintegration, *Attila Pók* provides us with a mosaic of the events of the past five decades. *Richard Holbrooke*, American Deputy Secretary of State speaks about the current problems of Central Europe. The following pieces present some typical political careers of the era. In his essay *Ludger Kühnhardt* draws a parallel between the political careers and personalities of *Konrad Adenauer* and *József Antall*. *Władysław Bartoszewski*, the new Polish Foreign Minister has never stopped campaigning against totalitarian regimes. The life of Czech literary scholar and diplomat, *Eduard Goldstücker*, could be the summary of Central European historical experience. Yugoslav ex-communist leader *Milovan Đilas*, who later became critic of the regime, has died recently-his life is related by *Sztoján Vujicsics*.

"Let us invent Hungary" is the name of a club recently formed for intellectuals-about the aims of the club *Péter Heltai* reports. *László Hámos* and *Mátyás Sárközi* have written about Hungarians in the West-their finding a new home, their double sense of identity. In *László Szarka's* interview with Professor *Kumiko Haba* we encounter a Japanese Central Europe expert. In our Budapest section, alongside *Ervin Lázár's* and *István Csukás's* feuilletons, we show pictures of the capital. *András Porogi*, Principal of the Toldy Ferenc Grammar School in Buda presents the past and present of the institution.

The following pages are about European Traveller's European travels. The photographs of *János Vas*, the writing of *Zsuzsa Vathy* and *Péter Módos* take us to Prague, to Transylvanian towns and villages, to Lendva in Slovenia and finally to Trieste.

On the Hungarian Publication of *Claudio Magris's* latest novel, we have included an essay by *György Konrád* and *Márton Módos's* interview with the renowned of Trieste.

Several articles Inquire into the modern history of Austria and the Austro-Hungarian relations - *István Nemeskürty* examines the subject through personal experiences. *Miklós Vásárhelyi* investigates the circumstances of *Anschluss*. *Imre Tatár* traces the country's development following the *Staatsvertrag* of 1955. In *János Szávai's* letter from Paris, we can read the author's reflections on the presidential elections in France.

In our series presenting European institutions we introduce the "Phare" program of the EU. We are also reporting about the competition "History for Democracy", organized by European Traveller and supported by the above program.

Our next issue will be published in September.

EUROPÄISCHER REISENDER 2/1995-RESÜMÉE

Vor fünfzig Jahren endete der Zweite Weltkrieg. *Attila Pók* stellte ein Mosaik der Ereignisse im zurückliegenden halben Jahrhundert zusammen, in dessen Mittelpunkt die Spaltung Europas in zwei Blöcke und deren beginnende Wiedervereinigung stehen. *Richard Holbrooke*, stellvertretender Außenminister der USA, äußert sich zu aktuellen Problemen Mitteleuropas. Einige typische politische Lebenswege dieser Zeit schildern die nachfolgenden Beiträge. *Ludger Kühnhardt* zieht Parallelen zwischen der politischen Persönlichkeit und dem Wirken von *Konrad Adenauer* und *József Antall*. Das Leben des neuen polnischen Außenministers *Wa-*

dyslaw Bartoszewski war erfüllt von Widerstand und Opposition gegen die totalitäre Systeme, das des tschenchischer Literaturwissenschaftlers und Diplomaten *Eduard Goldstücker* könnte als Summierung mitteleuropäischer Geschichtserfahrungen gesehen werden. Unlängst verstarb *Milovan Đilas*, der sich von einem leitenden Funktionär der jugoslawischen Kommunisten in einen Systemkritiker wandelte; an ihn erinnert *Sztoján Vujicsics*.

„Laßt uns Ungarn erfinden!“ - unter diesem Namen konstituierte sich vor kurzem ein Intellektuellenklub, über dessen Ziele *Péter Heltai* informiert. Wie im Westen lebende Ungarn eine Heimat fanden und mit ihrer doppelten Identität zurecht kommen, beschreiben *László Hámos* und *Mátyás Sárközi*. Ein Interview von *László Szarka* stellt die japanische Mitteleuropaforscherin Prof. *Kumiko Haba* vor. Über Bildern aus Budapest schrieb *Ervin Lázár* und *István Csukás*. Über Vergangenheit und Gegenwart des Toldy-Gymnasiums in Buda berichtet der Direktor der Schule, *András Porogi*.

Die folgenden Seiten berichten über Regisen unserer Mitarbeiter in Europa. Fotos von *János Vas* sowie Artikel von *Zsuzsa Vathy* und *Péter Módos* führen nach Prag, in siebenbürgische Städte und Dörfer, in das slowenische Lendva und nach Triest. Anläßlich des Erscheinens eines neuen Romans des namhaften Triester Schriftstellers *Claudio Magris* in Ungarn bringen wir einen Essay von *György Konrád* und ein Interview von *Márton Módos* mit Magris.

Mehrere Beiträge beschäftigen sich mit der neueren Geschichte Österreichs und den ungarisch-österreichischen Nachbarschaftsbeziehungen. Aus der Sicht persönlicher Erinnerungen sind sie von *István Nemeskürty* dargestellt. Eine Studie von *Miklós Vásárhelyi* untersucht, unter welchen Umständen es zum

„Anschluß“ kam. *Imre Tatár* schildert den Entwicklungsaufschwung, der durch den österreichischen Staatsvertrag möglich wurde. In seinem Brief aus Paris reflektiert *János Szávai* die französischen Präsidentschaftswahlen.

In unserer Reihe über die europäischen Institutionen informieren wir diesmal über das Phare-Programm der EU. Dieses Programm unterstützt den von unserer Zeitschrift organisierten Studienwettbewerb „History for Democracy“, über den wir gleichfalls berichten.

Die nächste Nummer unserer Zeitschrift erscheint im September.

VIAGGIATORE EUROPEO 2/1995, SOMMARIO

È terminata cinquant'anni fa la seconda guerra mondiale. Il mosaico di avvenimenti - composto da *Attila Pók* - offre una immagine del mezzo secolo da allora trascorso, con al centro la scissione in due blocchi e l'avvio della riunificazione dell'Europa. Il vice-sottosegretario statunitense agli Esteri *Richard Holbrooke* parla dei problemi odierni dell'Europa Centrale. Alcune carriere politiche tipiche di questo periodo vengono presentate dai seguenti scritti. Nel suo saggio *Ludger Kühnhardt* traccia un paragone tra la personalità politica e l'operato di *Konrad Adenauer* e quelli di *József Antall*. La vita del nuovo ministro degli Esteri polacco, *Wladislaw Bartoszewski* era tutta dedicata all'attività di opposizione ai regimi totalitari. La vita di *Eduard Goldstücker*, storico letterario e diplomatico boemo può rappresentare una sorta di „summa“ delle esperienze storiche mitteleuropee. È scomparso recentemente *Milovan Ghilas*, che da dirigente comunista jugoslavo è divenuto un critico del regime; la sua vita è rievocata da uno scritto di *Stojan Vujicsics*.

„Proviamo a scoprirci l'Ungheria!“ - sotto questo nome è stato fondato di recente un club di intellettuali su cui obiettivi è *Péter Heltai* and offrire delle informazioni. *László Hámos* e *Mátyás Sárközi* scrivono sulla doppia identità di ungheresi emigrati in Occidente. L'intervista di *László Szarka* presenta ai lettori una ricercatrice giapponese dell'Europa Centrale, la professoressa *Kumiko Haba*.

Sulle nostre pagine dedicate a Budapest presentiamo delle immagini della capitale, accompagnate dagli elzeviri di *Ervin Lázár* e di *István Csukás*. Passato e presente del Ginnasio Toldy di Buda vengono illustrati dal preside della scuola, *András Porogi*.

Le pagine prossime si occupano dei viaggi europei del Viaggiatore Europeo. Le fotografie di *János Vas*, gli articoli di *Zsuzsa Vathy* e di *Péter Módos* ci portano a Praga, in città della Transilvania, nella cittadina slovena di Lendva e a Trieste. In occasione della pubblicazione in Ungheria del nuovo romanzo del noto scrittore triestino, *Claudio Magris* pubblichiamo un elzeviro di *György Konrád* e un'intervista di *Márton Módos* fatta a Magris.

Ci occupiamo in numerosi articoli della storia moderna dell'Austria e dei rapporti di vicinato ungaro-austriaci, caratterizzati da *István Nemeskürty* attraverso ai propri ricordi. Il saggio di *Miklós Vásárhelyi* esamina le circostanze dell'„Anschluss“. *Imre Tatár* disegna l'arco dello sciluppo reso possibile dal trattato di Stato austriaco. Nella sua lettera di Parigi *János Szávai* commenta le elezioni presidenziali francesi.

Nella nostra serie dedicata alle istituzioni europee questa volta presentiamo il programma Phare dell'Unione Europea. Tale programma sostiene il concorso per studenti „History for Democracy“ su cui avvenimenti pure diamo delle informazioni.

Il nostro prossimo numero uscirà in settembre.

EURÓPA UTASAIHOZ AZ EURÓPAI UTASBAN!

Európa országában mindenütt találkozhat
a magyar Európa Biztosító Rt. francia tulajdonosának,
a Gan-nak a pénzügyintézetével.

A világ nemzetközi pénzügyi tekintélyt szerzett intézményhálózat
magyar tagja az Európa Biztosító Rt.

VELÜNK
NEM KÖTELEZŐ
VELÜNK
ÉRDEMES

Címünk: 1114 BUDAPEST
Hamzsabégyi út 37.
Tel.: 269-80-80

Európai utas

Ára: 149 Ft